

ધર્મબોધ ત્રયમાળા-પુણ્ય પહેલું

ત્રણ મહાન તકો

[માનવજીવન આદિની મહત્તા]

લેખક,

શ્રી ધીરજલાલ ટોકરસી શાહ

: પ્રકાશક

શ્રી સુક્રિષ્ણભલ જૈન મોહનચંદ્રમાળા

કાર્યાધિકારી—લાલચંદ નરસિંહ શાહ

૬ રાવપુરા, ઘીકાટા વઢવાણ-વડોદરા

પ્રકાશક

મુક્તિકમલ જૈન મોદન મયમાળા
રાવપુરા-વડોદરા.

આરુપિ પહેલી

પહેલી વાર

દશ આના

વિ. સ. ૨૦૦૭ અક્ષયતુનીવા

મુદ્રક

શ્રી ગુલામઅદ લાલુભાઈ
શ્રી મહેશ્વ પ્રિ. પ્રેસ-ભાવનગર

આભાર

ક્ર

શ્રી જયત મેટલ વર્કસના માલિક
કમલવજનિવાસી ધર્મશ્રદ્ધાળુ, ઉદારચરિત,
શ્રેષ્ઠિવર્ત, શ્રીમાન શેઠ શ્રીમનલાલ ડાહ્યા-
ભાઈએ આ ગ્રન્થમાળાનું પ્રકાશન કરતું
સમવાચા જે ઉદાર આર્થિક સહાય આપી
છે તે માટે તેમનો હાર્દિક આભાર માનીએ
છીએ

લી૦
પ્રકાશક

૬૬૧ બોલ

પૂજ્યપાદ પરમેષ્વરકરી સ્વ આચાર્ય શ્રીમદ્ વિજયમોહન સૂરીશ્વરજી મહારાજની હયાતિમા પરમપૂજ્ય આચાર્ય શ્રીમદ્ વિજયપ્રતાપસૂરીશ્વરજી મહારાજ, પરમપૂજ્ય આચાર્ય શ્રીમદ્ વિજયધર્મસૂરીશ્વરજી મહારાજ તથા પૂજ્ય મુનિપ્રવર શ્રી યગોવિજયજી મહારાજે આજની ભિગવી પ્રજના જીવનનુ ધાર્મિક ઘડતર સુદર અને આદર્શભૂત બને એ માટે નાની એક અન્યમાળા શરૂ કરાવવા સ્વપ્ન સેવેલુ વર્ષોજીના તેઓશ્રીના સ્વપ્નાને આજે મૂર્ત સ્વરૂપ મળતા અમોને ધણે જ આનંદ થાય છે

આ અન્યમાળાનો ઉદ્દેશ નૈન ધર્મના ઉચ્ચ અને વિશ્વ માન્ય સિદ્ધાન્તો તેમજ પવિત્ર આચાર-વિચારોને લોકહિતાર્થે પ્રગટ કરવાનો છે

આ અન્યમાળામા કુલ ૨૦ પુસ્તકો પ્રગટ થશે અને બે વર્ષની આસપાસની મુદતમા આહુકોને મળી જશે એવી ધારણા છે

એ ૨૦ પુસ્તકોના નામો કવર પેજ ચોથા ઉપર દાખવામા આયા છે એના નામો જ એની ઉપયોગિતા પૂરવાર કરી આપે છે

આ યોજનાની જાહેરાત ગત સાલના પચુપચ પર્વમા ગોડીજીના ઉપાશ્રયમા કરવામા આવી હતી અને જનતાએ સહર્ષ વધાવી લીધી હતી

આ પુસ્તક અભ્યન્તર અને બાહ્ય બન્ને રૂપે સુંદર છે એટલે કે અમોએ નૈતિક તેમજ ધાર્મિક જીવનમા પ્રવેશ કરનાર વાચકવર્ગને લક્ષ્યમા રાખી ધર્મપ્રચારનુ જે દષ્ટિબિન્દુ નક્કી છે તેને અનુલક્ષીને આકેરી મર્યાદાને વળગી રહી મૌલિક

નિદાનો સુદર શૈલીમા ને રોચક ભાવામા રજૂ કરવામા આવ્યા છે તેમજ તેને દાખવા, દલીલો ને દષ્ટાંતોથી પુષ્ટ બનાવવામા આવ્યા હોવાથી અન્યનુ આભ્યન્તર સ્વરૂપ આકર્ષક બન્યું હોય તેમ અમારો આત્મા સાક્ષી આપે છે

તેવી જ રીતે સારા કાગળ, સુદર છપાઈથી તેનું બાહ્ય સ્વરૂપ પણ મનોહર બનાવવા પ્રયામ કર્યો છે

આ અન્ધમાળા ધાર્મિક બોધ અને સિદ્ધાન્તોને રજૂ કરનાર હોવાથી તેનું ‘ ધર્મબોધ ’ અન્ધમાળા એવું નામ આપવામા આવ્યું છે

અમશન વહેલી તકે બહાર પડે તેવો પ્રયાસ છતાં મુદ્રણ ને સંલેગોની અનિવાર્ય પરિસ્થિતિ અગે જે વિવળ થયો છે તે માટે અન્ધમાળાના આલોકો ક્ષન્ત ય ગણુશે

હવે પડી પાચ પુસ્તકોનો મટ તૈયાર થયે પહોચાડવામા આવશે વર્તમાન વિકટ સંલેગોને કારણે કાચ મોડું બેહુ બને તેમ છતાં બને તેટલી ઝડપે આલોકોને પુસ્તકો પહોચી જાવ તે માટે પૂરતો ખ્યાલ રખાશે

આ પ્રયામ યોગ્ય છે કે કેમ ? તે તો જનતા અમારા પ્રયાસને કેટલો આવકારે છે તે ઉપરથી જાણી શકીશું

આ પ્રથમ પુસ્તકનું નામ ‘ ગણુ મહાન તક ’ છે જાણીતા વિદ્વાન લેખક શ્રીયુત ધીરજલાલ રાકરમી શાહે લોકબોધ્ય શૈલીમા સુદર રીતે તૈયાર કરી આપ્યું છે આ અન્ધમાળા સાથે તેઓ આત્મીય રીતે જોડાયા છે

આ અન્યમાળાના ૨૦ પુસ્તકોનું લવાજમ પ્રચારની જાવનાથી મુબઇ માટે રૂા ૧૦ અને બહારગામ માટે રૂા ૧૧ રાખેલું છે સખ્ત મોઘવારી ને તેની પાછળ યતા અન્ય ખર્ચાઓ જોતા આ કોમિતે પુસ્તકો આપી ન શકાય, પરંતુ તેમા પડનારી ખોટમા ઉત્તરહૃદયી પુણ્યાત્માએ અમને ધતો સુદર આર્થિક મહકાર આપ્યો છે માટે તેમનો જુગે આભાર માનવામા આવ્યો છે તે ઉપરાંત લેખકનો, અન્યમાળા પ્રત્યે પ્રત્યક્ષ કે પરોક્ષ રીતે જેમણે સહાનુભૂતિ દાખવી છે તે મહુનો અત્ર આભાર માનવામા આવે છે હમેશા આનો સદમર મદદ કરશે તેવી શુભાશા સાથે વિરમુ ૩

અન્ને અજલજતા જૈનધર્મના આશય વિરુદ્ધ ૫૪ છપાસુ હોય તો તેની ક્ષમા માગવા સાથે ગુણગ્રાહી સુરા વાચકોને અમારી કૃતિઓ સુચવવા વિનમ્ર વિનંતિ છે

લાલચંદ

વિપયાનુક્રમ.

ક્ર

વિષય

પૃષ્ઠ નં

૧ તક પહેલી	મનુષ્ય ભવ	૧ થી ૪૩
૨ તક બીજી	આર્થ દેશ	૪૪ થી ૬૫
૩ તક ત્રીજી	સત્સાધન	૬૬ થી ૮૦

॥ श्रीचीतरागाय १મ ॥

તક પહેલી

મનુષ્ય ભવ

મવમીજાકુરજનના, રાગાદ્યા હ્યમુપગતા यस્ય ।
બ્રહ્મા વા વિષ્ણુર્વા, હરો તિતો ગા નમસ્તસ્મૈ ॥

ભાવાર્થ.—તેના રાગ દ્વેષ અને અપાનાદિ દોષો
નાશ પામ્યા છે તે બ્રહ્મા હો નિષ્કુ હો મહાદેવ હો કે
જિન-તીવ કર હો, તેને માંગે નમસ્કાર હો

મનુષ્ય સિદ્ધ કે વાધ જોટવો બળવાન નથી, માઠ કે
હાથી જોટવો કદાવર નથી અને જાટ કે જિરાફ જોટવો જાઓ
નથી વગી તેનામા ઘોડાનો વેગ નથી, હરણની ગતિ નથી કે
વાનરની ચમળતા પણ નથી, તો પછી કયા કારણોએ તેને
પશુ કરતા શ્રેષ્ઠ માનવામા આપ્યો છે ?

શુ શિગડા ન હોવા એ શ્રેષ્ઠતાનુ લક્ષણ છે ? જો એમ
હોય તો હાથી, જાટ, ઘોડા, ગધેડા, મિઠ, વાઘ, રીંછ, ચિત્તા
વગેરે પશુઓને શિગડા હોતા નથી શુ પૂછડી ન દોવી એ

શ્રેષ્ઠતાનો સિક્કો છે ? જો એમ હોય તો ચીંપાનીઝ અને ગોરીલા આદિ વાનરોને પૂછડી હોતી નથી ત્યારે શું મૂછ હોવી એ શ્રેષ્ઠતાનું પ્રતીક છે ? જો એમ હોય તો વાઘ, વરુ, સિંહ, બિલાડી વગેરે અનેક પશુઓ મૂછવાળા હોય છે અને જો હાડી હોવી એ જ શ્રેષ્ઠતાનું નિશાન હોય તો બકરાઓ બહુ સારી હાડી ઉગાડી બાંધે છે !

જો એમ કહેવામાં આવે કે પશુઓ નમ્ર હાલતમાં રખડે છે, તેથી તેઓ ઉતરતી કેટિનિય છે, તો કેટલાયે મનુષ્યો જ ત્રલમાં વસ્ત્ર રહિત હાલતમાં જ વસે છે અને સરકૃત સમાજમાં પણ બાળકો, નમ્ર મતવાદીઓ અને કેટલાક સાધુઓ વસ્ત્રાપી તદ્દન રહિત હોય છે અથવા એમ કહેવામાં આવે કે પશુઓ રાખી શકતા નથી-રસોઈ કરીને જમી શકતા નથી, તો પૃત્રીના પટ પર આજે કેટલીયે મનુષ્ય ભતિઓ એવી વસે છે કે તેઓ રાધવાની કળા બિવકુલ બાંધતી નથી અને માત્ર રૂળ, ફૂલ કે શિકાર પર જ પોતાનું ગુજરાન ચલાવે છે

‘ આહાર ’ એટલે ખાવું પીવું, ‘ નિદ્રા ’ એટલે ડાખી જવું, ‘ ભય ’ એટલે બળવાનથી બીવું અને ‘ મૈથુન ’ એટલે વિષય-એષ્ટા કરવી, એ ચારે ‘ સંસારો ’ પશુ અને મનુષ્યમાં સમાન હોય છે, તો પછી મનુષ્યમાં એવું કયું તત્ત્વ વિશિષ્ટ છે કે જેના હીધે તે પશુ કરતા અનેકગુણો ચડિયાતો અથવા શ્રેષ્ઠ ગણાયો છે ?

મનુષ્યની વિશિષ્ટતા

આ પ્રશ્નનો સ્પષ્ટ ઉત્તર એ છે કે ‘ વિચાર કરવાની કૌશલ ’ અથવા ‘ બુદ્ધિ ’ એ મનુષ્યની વિશિષ્ટતા છે જેના

લીધે તે સારુ-ખોટું જાણી શકે છે, હિત-અહિત સમજી શકે છે અને તેના આધારે મુખના ઉપયોગ ચોજી શકે છે તેથી જ જે મનુષ્યો બુદ્ધિનો ઉપયોગ કરવામાં બેદરકાર રહે છે અથવા તેના દ્વારા ઉત્તમ રૂઝેની પ્રાપ્તિ કરતા નથી, તેમને પશુઓના જેવા ગણવામાં આવે છે આ રહ્યા એક કવિના શબ્દો —

“યેષાં ન વિદ્યા ન તપો ન દાન,
ન ચાપિ શીલ ન ગુણો ન ધર્મ ।
ત મૃત્યુલોકે શુભિ મારભૂતા-
મનુષ્યરૂપેણ મૃગાયન્તિ ॥”

“જેમણે [બુદ્ધિની સપત્તિ અથવા વિવેકની મૂડી હાજર હોવા છતાં] વિજ્ઞાન અધ્યયન કર્યું નથી, તપશ્ચર્યાને એક દિલથી આપ્યું નથી, ગરીબોને દાન દીધું નથી, શીલની આરાધના કરી નથી, ગુણો સચ્ચ કરવામાં ઉદારતાનો પરિચય આપ્યો નથી અને મહામગલકારી એવા ધર્મનું આચરણ કર્યું નથી, તેઓ આ જગતમાં પૃથ્વીને ભારભૂત છે અને મનુષ્યના રૂપમાં પશુઓ તરીકે જ ચોતાનું જીવન બીતીત કરી રહ્યા છે ”

બુદ્ધિનું ફલ પ્રપચ અને દગવબાજી નથી, પણ તત્ત્વની વિચારણા છે તે માટે એક અનુભવી પુરુષે ઠીક જ કહ્યું છે કે—

“બુદ્ધે ફલ તત્ત્વવિચારણ ચ,
દેહસ્ય સાર વ્રતધારણ ચ ।
અર્થસ્ય સાર ક્ષિલ પાત્રદાન,
વાચ' ફલ પ્રીતિરુર નરાણામ્ ॥”

શ્રેષ્ઠતાનો સિક્કો છે ? જો એમ હોય તો ચીંપાનીઝ અને ગોરીલા આદિ વાનરોને પૂછડી હોવી નથી ત્યારે શું મૂછ હોવી એ શ્રેષ્ઠતાનું પ્રતીક છે ? જો એમ હોય તો વાઘ, વરુ, સિંહ, ખિલાડી વગેરે અનેક પશુઓ મૂછવાળા હોય છે અને જો દાઢી હોવી એ જ શ્રેષ્ઠતાનું નિશાન હોય તો બકરાઓ બહુ સારી દાઢી ઉગાડી જાય છે !

જો એમ કહેવામા આવે કે પશુઓ નમ્ર હાલતમા રખડે છે, તેથી તેઓ ઉતરતી કોટિના છે, તો કેટલાયે મનુષ્યો જ ગલમા વસ્ત્ર રહિત હાલતમા જ વસે છે અને સંસ્કૃત સમાજમા પણ ખાળકો, નમ્ર મતવાદીઓ અને કેટલાક સાધુઓ વસ્ત્રથી તદ્દન રહિત હોય છે અથવા એમ કહેવામા આવે કે પશુઓ શાંધી શકતા નથી-રસોઇ કરીને જમી શકતા નથી, તો પૃથ્વીના પટ પર આજે કેટલીયે મનુષ્ય જાતિઓ ઝોવી વમે છે કે જેઓ શાધવાની કળા ઊંચકુલ જાણુતી નથી અને માત્ર રૂબ, ફૂલ કે શિકાર પર જ પોતાનું શુશ્રૂશન ચલાવે છે

‘આહાર’ એટલે ખાવું પીવું, ‘નિદ્રા’ એટલે ઊંઘી જવું, ‘ભય’ એટલે બળવાનથી બીવું અને ‘મૈથુન’ એટલે વિવચ-એષા કરવી, એ ચારે ‘સંજ્ઞાઓ’ પશુ અને મનુષ્યમા સમાન હોય છે, તો ખાંડી મનુષ્યમા એવું કયું તત્ત્વ વિશિષ્ટ છે કે જેના લીધે તે પશુ કરતા અનેકગુણો અડિયાતો અથવા મેષ ગણાયો છે ?

મનુષ્યની વિશિષ્ટતા

આ પ્રશ્નનો સ્પષ્ટ ઉત્તર એ છે કે ‘વિચાર કરવાની શક્તિ’ અથવા ‘જીવ્ધિ’ એ મનુષ્યની વિશિષ્ટતા છે જેના

લીધે તે મારુ-જોડુ બાણી શકે છે, હિત-અહિત સમજી શકે છે અને તેના આધારે સુખના ઉપાયો યોજી શકે છે તેથી જ જે મનુષ્યો બુદ્ધિનો ઉપયોગ કરવામાં બેદરકાર રહે છે અથવા તેના દ્વારા ઉત્તમ ક્ષેત્રોની પ્રાપ્તિ કરતા નથી, તેમને પશુઓના જેવા ગણવામાં આવે છે આ રહ્યા એક કવિના શબ્દો —

“યેષાં ન વિદ્યા ન તપો ન દાન,
ન વ્યાપિ શીલ ન ગુણો ન ધર્મ ।
તે મૃત્યુલોકે શ્રુતિ મારમૃતા-
મનુષ્યરૂપેણ મૃગાશ્વરન્તિ ॥”

“જેમણે [બુદ્ધિની સપત્તિ અથવા વિવેકની મૂડી હાજર હોવા છતાં] વિદ્યાનું અધ્યયન કર્યું નથી, તપશ્ચરણને એક દિલથી આપ્યું નથી, ગરીબોને દાન દીધું નથી, શીવની આરાધના કરી નથી, ગુણનો સથપ કરવામાં ઉત્તરતાનો પરિચય આપ્યો નથી અને મહામગ્નકારી એવા ધર્મનું આચરણ કર્યું નથી, તેઓ આ જગત્માં પૃથ્વીને ભારભૂત છે અને મનુષ્યના રૂપમાં પશુઓ તરીકે જ પોતાનું જીવન વ્યતીત કરી રહ્યા છે ”

બુદ્ધિનું ફક્ત પ્રપંચ અને દગલબાજી નથી, પણ તત્ત્વની વિચારણા છે તે માટે એક અનુભવી પુરુષે ઠીક જ કહ્યું છે કે—

“બુદ્ધેઃ ફલ તત્ત્વવિચારણ ચ,
દહસ્ય માર વ્રતધારણ ચ ।
અર્થસ્ય સાર કિલ પાત્રદાન,
વાચઃ ફલ પ્રીતિકર નરાણામ્ ॥”

“ મનુષ્યોને બુદ્ધિ પ્રાપ્ત થઈ છે, તેનો ખરો ઉપયોગ તત્ત્વની વિચારણા છે, ઉત્તમ રેહ પ્રાપ્ત થયો છે, તેનો ખરો ઉપયોગ મન-નિયમની ધારણા છે, વળી ધન મળ્યું છે, તેનો ખરો ઉપયોગ સુખાનને દાન છે અને વ્યવસ્થિત વાણી મળી છે, તેનો ખરો ઉપયોગ મનુષ્યોને પ્રીતિ ઉત્પાદાય તે ગીતનો તેનો વ્યવહાર છે ”

તત્ત્વવિચારણા

કોઈ પણ વસ્તુ, ક્રિયા કે ઘટના પરત્વે જાણણી વિચાર કરવો અને તેના પૂર્વાપર સંબંધો તપાસીને ચોક્કસ નિર્ણય પર આવવું, તે તત્ત્વવિચારણાનું રહસ્ય છે. બીજા શબ્દોમાં કહીએ તો આપણી માથે જે જે વસ્તુઓ ગોઠવાયેલી છે, જે જે ક્રિયાઓ બની રહી છે કે જે જે ઘટનાઓ ઉપગ્રિયત થઈ રહી છે, તેના પર બુદ્ધિ દોડાવવી અને તેમાંથી યોગ્ય સાર તાલી કાઢવો એ તત્ત્વની વિચારણા છે. એ એવી વિચારણા ન થાય તો બુદ્ધિ મગી એ ભેખર છે અને મનુષ્યનો કેવો મજથો એ નિરર્થક છે.

તત્ત્વવિચારણાનો મુખ્ય હેતુ હિત અને અહિતનો નિર્ણય છે. અર્થાત્ મનુષ્ય-માત્રે તત્ત્વવિચારણાદ્વારા એ વાત શોધી કાઢવી આવશ્યક છે કે ‘કઈ વસ્તુઓ મારે માટે હિતકર છે અને કઈ વસ્તુઓ મારા માટે અહિતકર છે’ આ વિષયમાં ‘જે જાતના ફલો’નું દ્રશ્ય સમજવા યોગ્ય છે.

જે જાતના ફલો

એક સથવારો ઘણા મુસાફરો સાથે એક જ ગલમાંથી

પસાર થઈ રહ્યો હતો. તે જગલ ઘણું વિકટ હતું, તેથી તેને પનાર કરવામા ધાર્યા કરતા વધારે નિવન્યો નીકળી ગયા અને પાસેનું બધું ભાતુ ખૂરી પડ્યું હવે તે મુસાફરો ખાવાનું મેળવવાની ઇન્દાથી આમતેમ ભટકવા લાગ્યા તેઓ ઘણું ઘણું રખડ્યા પણ કાંઈ ખાવાતું મળ્યું નહિ એવામા અત્યાનંદ એક ફલવૃક્ષ તેમની નજરે પડ્યું તેના ફલો ફરે અને રંગે અતિ મોહામણા હતા, એટલે પહેલી નજરે જ આખને ગમી જાય તેવા હતા વળી જૂખ પણ કકડીને લાગી હતી, તેથી મુસાફરો તેના ફલો લેવાને દોડ્યા

આ વખતે સાર્થવાહ એટલે સચવાગનો નાયક જે ધતો અનુભવી અને પીઠ હતો, તેણે કહ્યું ‘ભાઈઓ! યોગ્ય આ ફલો દેખાય છે સુદર, પણ ખરેખર તેવા નથી તમે એનું વાક્ષત્વ કરશો કે તરત જ પ્રાણ નીકળી જશે આ તો છે કિમ્પાક જળ! આગળ એક વાર, આવા જ નસશે, કેટલાક માણ્યોએ આવા ફલો ખાવા હતા, જેના પશ્ચિામે તેઓ શીઘ્ર મૃત્યુ પામ્યા હતા’

સાર્થવાહની આવી વાત સાંભળીને મુસાફરોએ તે ફલો ખાવાનો વિચાર છોડી દીધો અને બીજા ફલોની તપાસ કરવા લાગ્યા જ્યારે તેઓ ઘણું વળું રખડ્યા ત્યાં જીનું એક ફલવૃક્ષ નોવામા માયું તેના પર કેટલાક ફલો લટકતા હતા, પણ દેખાવમા તે જરાય સુદર ન હતા, પરંતુ સાર્થવાહે એ નોંધને કહ્યું કે ‘ભાઈઓ! આપણે ખરેખરા લાજ્ય શાગી છીએ કે આનું સુદર ફલોવાળું વૃક્ષ આપણને મળી આવ્યું એનું નામ છે અમૃતમ્લ જે એનું એક જ ફલ

ખાય છે, તેને દિવસો સુધી ભૂખ તરસ લાગતી નથી, માટે તમે એ ફલને તોડી દ્યો અને તેનું આનંદથી ભક્ષણ કરો એમ કરવાથી આપણી ભૂખ ભાગી જશે અને બાકી રહેલા જ ગલને સહીસલામત પચાવ કરી શકીશું .

સાર્યવાહની મનુષ્ય સુખજન સુસાદુગેએ તે ફલો તોડી લીધા અને ખાઈ જોયા તો અમૃત સમાન મીઠા જણાયા પછી કેટલાક વખતે તેઓએ જ ગલને મદીસવામત ઓળંગી ગયા

ક્રિપાક ફલ દેખાવમા મુદર હતા પણ પરિણામે નુકસાન કારી હતા, તેથી અહિતકર ગણાયા અને અમૃતફલ દેખાવમા મુદર હતા પણ પરિણામે લાલકારી હતા, તેથી હિતકર લેખાયા તે સુખજન જે પ્રવૃત્તિનું છેવટ સારુ હોય છે, તે હિતકર કહેવાય છે અને જે પ્રવૃત્તિનું છેવટ સારુ હોતું નથી, તે અહિતકર કહેવાય છે

હિત અને અહિતના જ્ઞાનને અવગણી હિત અને અહિત વિષેની ખાતરીભરી સમજણને અનુભવી પુરુષોએ વિવેકની સજ્ઞા આપેલી છે આવો વિવેક પ્રકટવાથી જ મનુષ્ય પોતાની પ્રગતિ, પોતાનો વિકાસ, પોતાની ઉત્તિ કે પોતાનો અભ્યુદય સાધી શકે છે અને બાકીના તો ભરવાડના ઇંકરોની જેમ પ્રાપ્ત થયેને મનુષ્ય દેહકપી અમૃત હીરો તદ્દન નજીવી ક્રિમતમા જ શુભાવી દે છે

ભરવાડનો ઇંકરો

કાના નામનો ભરવાડનો એક ઇંકરો નંદીકિનારે બેઠો બકરા ચરાવી રહ્યો હતો તેવામા તેની નજર એક જૂનું વૃક

ચકિત વસ્તુ પર પડી ‘ અહો ! કેવો સુદર કાચ છે ને ? ’
એમ માનીને તેણે એ ચકચકિત વસ્તુ ઉઠાવી દીધી અને
તેનાથી રમત કરવા લાગ્યો ! એવામાં ત્યાં યદને એક વેપારી
ખમાર થયો તેણે પેટી ચકચકિત વસ્તુ જોઈને કહ્યું કે ‘ અહ્યા
કાનિયા ! તું અહીં બેઠો બેઠો કાચથી રમે છે અને તારા
પેટા-બકરા તો નદીને ચેવે પાર ફર ફર નીખી ગયા છે !
જો તેમાંથી એકાદ પેટુ-બકરુ બોધુ યયુ તો તારા બાપને શું
જવાબ આપીશ ? ’

વેપારીની આ વાત સાંભળીને કોનો કાંઈક ચરમીદો પડી
ગયો તેણે રમવાનું માડી વાળ્યું અને પેલો ‘ કાચનો કકડો ’
ગજવામાં મૂકી ચાલવા માડ્યું તે વખતે પેલા વતુર વેપારીએ
કહ્યું ‘ જો કાના ! તારે આ કાચના કકડાનું શું કામ છે ? તે
મને આપી દે હું તેને મારી ગાયના ગળે લટકાવીશ અને
તે કાચ મારે કાંઈ મફત જોઈતો નથી ! તેના બદલે તું મૂંડીશ
તેટલો ગોળ જોખી આપીશ ’

ગોળનું નામ સાંભળતા બરવાડના છોકરાનું મોં જગમગ
ગયું તેણે કહ્યું કે ‘ શેઠ ! આ કાચ મને બહુ ગમે છે, પણ
તમે માગો છો એટલે મારાથી ના પાડી શકાતી નથી વારુ,
આ કાચ તમે લઈ જાઓ ને તેના બદલામાં મને સવાયેર
ગોળ જોખી આપજો ’ એમ બોલી તેણે પેલો ‘ કાચનો કકડો ’
વેપારીને આપી દીધો પડી સાચું ટાણે તે વેપારીના ઘેર ગયો,
ત્યાં વેપારીએ તેને સવાયેર ગોળ જોખી આપ્યો અને વધારામાં
પાંચ મોપારી ઉપરથી આપી

કોનો હરખાતો હરખાતો પોતાના ઘેર ગયો

કહેવાની જરૂર જાય છે પેલો મયનો ટૂકડો એક મૂંઝવાન હીરો હતો, જેને વેચવાથી તે વેપારી એકાએક શ્રીમંત બની ગયો.

આપણો જીવન-વ્યવહાર

દાનાની આ મૂર્ખાઈ પર સહુ કોઈને હસતું આવશે, પરંતુ અન્યોક્ત કરીશું તો જણાશે કે આપણો પોતાનો જીવન વ્યવહાર તેના કરતા વધારે કહાપણુભરેલો નથી અન્ય પ્રાણી એની સરખામણીમાં અનેકગણો ઉત્તમ હેઠું મળવા છતાં આપણે તેમાંથી શું લાભ ઉઠાવ્યો ? રાત્રિયો મોટા ભાગે સૂ નિ પૂરી કરી અને ઊંઘે મોટા ભાગે ખાઈ-પીને મમારે ક્યાં બાળપણુ રમવામાં શુભા યુ, જુવાની સોમવિલાસમાં પૂરી કરી અને ઘડપણુમાં સર્વ પ્રકારની પદાધીનતાના કારણે કાંઈ પણ ભની શકે નહિ આપણા સાથે, સિત્તેર કે એમી વર્ષના આયુષ્યનું સરવૈયું કાઢીશું તો લાગ્યા વિના નહિ જ રહે કે આપણો જીવનને લગતો કારભાર તદ્દન દેવાજિથો છે, છેક જ નિરાશાજનક છે જો આ વાતની પૂરી પ્રતીતિ ન થતી હોય તો નીચેની તાલિકામાં માથા આકડા મૂકી જુઓ.

એમી વર્ષનું મરવૈયું

એમી વર્ષના ૨૮૮૦૦ દિવસના

૬૬૧૨૦૦ કેલાકનો હિસાબ

૧

૭

૧ લણુવા ગણુવામાં

૧ ખાવાપીવામાં

૨ માતાપિતાની સેવામાં

૨ નાવાપીવામાં

૩ પરાપકારી કાર્યો કરવામા	૩ હરવા કરવામા
૪ આધુનિકતા સમાગમમા	૪ બેચી રહેવામા
૫ ધર્મોપદેશ સાલણવામા	૫ સૂઈ ગયેવામા
૬ સ્વાધ્યાય કરવામા	૬ બોગવિવાત્રમા
૭ પ્રભુભક્તિમા	૭ ગપાટા નપાળમા
૮ ધર્મધ્યાનમા	૮ નિદા-કુચીમા
	૯ રમગમનમા
	૧૦ નાટક-સિનેમા
	૧૧ ગાડા-ઝાડા
	૧૨ માંગીમા

આ આકર્ષણો મૂકી લેતા, એમ લાગે કે જો આ આકર્ષણો કાન્યા કરતા વધારે હાથ અને વધારે નાસ્તો આપીને જીવગીમા આપણે ખાનપાન વડે જે કાર્ય સુધી પહોંચી શકીએ તે સિનેમા વડે જે કાર્ય આનંદ પ્રાપ્ત કરીએ તે જીવગીમા વડે જે કાર્ય જીવનની નૃત્તિ અનુભવી તે બધાની નિમિત્ત બની શકે તેમ કરતા કંઈ રીતે વધારે આડી શકાય તેમ કે જે આ આકર્ષણો દ્વારા પ્રાપ્ત થઈ શકે તે અનતાનત સુધી પહોંચી શકીએ તે પ્રાપ્ત કરેલા ક્ષણિક સુખના માત્ર નાના નાના નાસ્તો.

ત્યાં કરવું શું ?

ત્યાં આપણે આ દેવાળિયો કે જે આ આકર્ષણો કરવું શું ? આપણા આ નાસ્તો વધારે આ આકર્ષણો જીવનના પગલા લેવા ? આપણી આ આકર્ષણો માટે કયા પ્રકારનો માર્ગ ગ્રહણ કરવો ?

આર્ષ પુરુષોએ તેનો જવાબ બહુ દૃઢતા હતા બહો સ્પષ્ટ
આપી દીધો છે તેઓ જણાવે છે કે—

“ લઢૂળ માણસત્ત્વ મહત્ત્વિ અદ્વલ્લહ મવસમુદે ।

મમ્મ નિઝજિયવ્ય કુસલેદિ મયા ત્રિ ધમ્મમિ ॥ ”

“ (મવસમુદે) ભવસમુદ્રમાં (મહત્ત્વિ) કેમકે પશુ મીતે
(અદ્વલ્લહ) અતિ દુર્લભ એવું (માણસત્ત્વ) મનુષ્યપશુ
(લઢૂળ) પાત્રીને (કુસલેદિ) ઘણા માણસોએ તેને (મયા ત્રિ)
હમેશાં (ધમ્મમિ) ધર્મમાર્ગને વિષે (મમ્મ) સારી રીતે
(નિઝજિયવ્ય) બેઠવું ”

આ આર્ષવાણીનું શુદ્ધ્ય જરાજર સમજવા માટે તેનો
વિચાર વધારે વિસ્તારથી કરીશું

ભવ એટલે મસાર અથવા જન્મ-મરણના ફેર તેની
સરખામણી મસુદ સાથે કરવાનું કારણ એ છે કે—સમુદ્રમાં
રહેલા જલજિવુઓની જેમ તેની સખ્યા પશુ અનંત છે આ
ભવને ધારણ કરવાના રથાનની એટલે કે યોનિની જાતિ ચોરસી
લાખ છે કહ્યું છે કે—

પારાવાર દગપાર* સમારો ધોર અથ મો । ।

પ્રાણિનશ્વતુરજીતિ-યોનિલક્ષેષુ પાતયન્ ॥

હે મહાનુભાવ ! પ્રાણીઓને ચોરસી લાખ જીવાયોનિમા
રખાવનાર આ ધોર સસાર સમુદ્રની માફક પાત્ર વિનાનો છે

ન યાતિ કતમા યોનિ ? કતમા વા ન મુચ્ચતિ ? ।

સસારી કર્મસવધાદવકચકુટીમિવ ॥

મસારી પ્રાણી કર્મના સખ ધર્મી લાડે સખેલી હુપડીની જેમ કંઈ યોનિમા ગયો નથી અને કંઈ યોનિ તેણે દેહધારણ કરીને છોડી નથી ? અર્થાત્ તેણે ચોગશી લાખ જીવયોનિમા ફરી ફરીને જન્મ ધારણ કરેલો છે

ચોગશી* લાખ જીવયોનિ

ચોગશી લાખ જીવયોનિની ગણતરી નિર્ઝય મહર્ષિઓએ અર્થાત્ જેન મહર્ષિઓએ આ રીતે કરેલી છે પૃથ્વી, પ્રાણી, અગ્નિ અને વાયુના દેહની યોનિ ૭+૭+૭+૭ = ૨૮ લાખ વનસ્પતિની યોનિ ૨૪ લાખ

[સાવારણ વનસ્પતિ ૧૪ લાખ + પ્રત્યેક વનસ્પતિ ૧૮ લાખ]

વિકલે દ્રિય જીવો અથવા કીડા વગેરેની યોનિ ૬ લાખ

[બે-ત્રણ-ચાર ઈંદ્રિયાળા જીવો પૈકી દરેકની ૨ લાખ]

દેવયોનિ ૪ લાખ

નરકયોનિ ૪ લાખ

તિર્યંચયોનિ ૪ લાખ

મનુષ્યયોનિ ૧૪ લાખ

કુલ ૮૪ લાખ

* અહીં ભ્રમ ન થાય માટે જણાવવાનું કે-જનનમા જીવોની મજ્જા તો અનતી જ પરંતુ અહીં ૮૪ લાખની જે સખ્યા કહી છે તે જીવોની નહીં પણ જીવયોનિ ની એટલે જીવોને ઉત્પન્ન થવાના નિશ્ચિત યજ્ઞેલા સ્થાનોની જ વલ્લખિ જીવો અનતા તો સ્થાન અનતા કેમ નહિ ? તો સ્થાન પણ અનતા જ છે પણ એ સ્થાનોના નજીક ગધ રસ અને સ્પર્શ તથા સંસ્પર્શની મમાનતાની અપેક્ષાએ વિચારતા ૮૪ લાખ જેના પડના હોવાથી યોનિ સખ્યા ૮૪ લાખ જ થાય છે

વૈદિક ધર્મમાં પણ યોનિની સંખ્યા ૮૪ લાખ મનાયેલી છે તે નીચે મુજબ —

સ્થાવર વિજતર્લય, જલન નયલલકમ્ ।

કૃમિથ રુદ્રલક્ષણ, દશનખચ્ચ પશ્વિણ ॥

ત્રિશલ્લુષ પશૂર્ગાં ચ, ચતુર્લક્ષ તથા નર ।

તતો મનુષ્યતાં પ્રાપ્ય તત્ કર્માણિ સાધયેત્ ॥

વૃક્ષાદિ સ્થાવર યોનિ ૨૦ લાખ, જલજલુ યોનિ ૬ લાખ, કૃમિયોનિ ૧૧ લાખ, પક્ષીયોનિ ૧૦ લાખ, પશુયોનિ ૩૦ લાખ અને મનુષ્યયોનિ ૪ લાખ—આ ચોરાગી લક્ષ યોનિમાં મનુષ્ય યોનિને પ્રાપ્ત કરી શકે એવું કરવા

મનુષ્ય ભવની યોગ્યતા

‘ ચોરાગી ૧ જનના ચક્રબ્રમા દ્વયેવા જીવને મનુષ્યનેા ભવ ફેલી રીતે પ્રાપ્ત થાય છે ? ’ તે જણાવવા માટે અહીં ‘ કોઈ પણ રીતે ’ (કદિં ચિ) એવો શબ્દપ્રયોગ કરેલો છે તેનેા વાસ્તવિક અર્થ એ છે કે—મનુષ્યપણ પ્રાપ્ત થવા પહેલાં આ જીવને એવી મામત્રી પ્રાપ્ત વની નથી કે જેના લીધે તે ‘ વ્યવસ્થિત વિક્રમ ’ સાધી શકે અથવા તે ‘ પદ્ધતિમરનેા પુનરાય ’ અર્જભાવી શકે પરંતુ નદીમાં તટાર્ક રહેલો અનેક ધાન-વાગેા પત્થર જેમ ધમડાન્યા ઘસડતા જોજા જની જાય છે, તેમ આરે કર્મવાગેા જીવ ઘણા ઘણા ડુજો પગધીનપણે સંકન કરીને, માનવરે પોતાના ફેટવા- કર્મોને ખપાવી દે છે, જેથી તે કદાચ મહકાય એવે રાગ-દેવની મદતાવાગેા જને છે અને

તેના લીધે જ મનુષ્ય યોનિમા જન્મ ધારણ કરવાને શક્તિમાન થાય છે કહ્યું છે કે—

પયર્દંડ તણુસાઓ, દાણરઓ સીલસજમત્રિદૂળો ।

મજ્જિમગુણેહિં જુતો, મણુયાડ વઘણ જીવો ॥

‘શીલ’ અને ‘મયમ’થી રહિત હોવા છતાં જે જીવ સ્વસ્થવથી ‘મદ કપાયવાળો’ એટલે ક્રોધ, માન, માયા (કપન) અને લોભની તીવ્રતાને મદ કરનારો બને છે, તથા દાન દેવામાં તત્પર અને ‘મદનમ ગુણુવાળો’ થાય છે, તે મનુષ્યનું આયુષ્ય બાધે છે અર્થાત્ લવિધ્યમાં મનુષ્ય જેહુ ધારણ કરવાનો તેનો અધિકાર નિર્ણય થાય છે

અતિદુર્લભ

આ રીતે મનુષ્યપણ (માનુષ્ય) પામતા જીવને જે જે હુ ખો અનુલવવા પડે છે, જે જે સકટોનો આમનો કરવો પડે છે અને જે જે સુગીબતો બરદાસ કરવી પડે છે, તેની મજા અતિ વિપુલ હોઈને મનુષ્યલવની પ્રાપ્તિને ‘અતિદુર્લભ’ માનવામાં આવી છે આ દુર્લભતાનો મથાથે ખ્યાલ આપવા માટે મહર્ષિઓએ દસ દશાતની યોજના કરેલી છે તે આ રીતે —

ચોછંગ-પામગ-ધર્મણે, જૂંદ રયેણે ચ સુમિર્ણ-ચક્રે ચ ।

વર્મ-જૂંગે પરમાણૂ, દસ દિઢતા મણુઅલમે ॥

[શ્રી આનન્દ-નિયુક્તિ]

મનુષ્ય લવની પ્રાપ્તિમાં દસ દશાતો ગમજવા યોગ્ય છે

(૧) ચો-લક (૨) પામ (૩) ધાન્ય (૪) જુગાર (૫) રત્ન (૬) સ્વપ્ન (૭) ચક્ર (૮) ચર્મ (૯) યુગ અને (૧૦) પરમાણુ

આ દસે દેખાતોનું રહસ્ય આપણે કમવાર વિચારીશું

દેખાત પહેલું.

ચોક્કસ [લોજન]

જો ખડ ધરતીના સાધનાર ચક્રવર્તી પ્રસન્ન હોય એક પ્રાણીની પૂર્વ સેવાથી પ્રસન્ન થઈને તેને ઇચ્છિત વસ્તુની માગણી કરવાનું કહ્યું તે પરથી પ્રાણી પોતાની સ્ત્રીની સલાહથી એવી માગણી કરી કે ' તમારા રાજ્યમાં રહેલું દરેક ઘર મને વારા ફરતી જમાડે ' ચક્રવર્તી પ્રસન્ન હોય તે માગણીને સ્વીકાર કર્યો અને તે મુજબનું ફરમાન કરી આપ્યું હવે તે પ્રાણી પહેલાં દિવસે ચક્રવર્તી પ્રસન્ન હોય ત્યાં લોજન કર્યું, જે અતિ ઉત્તમ અને પરમ સ્વાદિષ્ટ હતું ત્યારપછી પ્રતિદિન તે જુદા જુદા ઘરોમાં લોજન કરવા લાગ્યો પણ ચક્રવર્તીની રમોઈને સ્વાદ કોઈ પણ રસને આ થો નહિ, તેથી તે વિચાર કરવા લાગ્યો કે ' ક્યારે ફરીને વારા આવે ને ચક્રવર્તીનું લોજન ફરીને જમું '

અહીં વિચારવાનું એ છે કે-જો ખડ ધરતીમાં ગામ કેટલા અને ઘર કેટલા ? તે દરેક ઘરે અડેક વાર જમતા શું એ પ્રાણી ફરીને ચક્રવર્તીના ઘરે લોજન કરી શકે ખરો ? તેનું આયુષ્ય એક હજાર વર્ષથી અધિક હોય તો પણ ફરીને ચક્રવર્તીના ઘરે લોજન પ્રાપ્ત થવું જેમ અતિદુર્લભ છે, તે જ રીતે મનુષ્યપણ પાત્રીને તેને ચોખ્ખા ધર્મકરણીના અભાવે શુભાવી દીધું તો ફરી તેને પ્રાપ્ત કરવું એ અતિદુર્લભ છે

દયાત બીજી પાસાની રમત

ચંદ્રગુપ્ત મૌર્ય ગાદીએ આવ્યો ત્યારે તેનો ખજાનો ખાલી હતો, તેથી તેના મત્રા ચાલુક્યે એક યુક્તિ અજમાવી તેણે યાત્રિક એટલે કળવાળા પાસાઓ તૈયાર કર્યા કે જેને ઇચ્છા મુજબ પાડી શકાય પછી એક હોશિયાર માણસને રાકીને તેની પાસે સમસ્ત પાટવીપુત્રમા ઘોષણા કરાવી કે ‘ જે કોઈ નગરજન પાસાની રમતમા મને હારી શકશે તેને હું સોનામહોરથી ભરેલો કુવણુંનો થાળ અર્પણ કરીશ, અન્યથા હારી જનાર હરેકે રમતહીઠ મને એક સોનામહોર આપવી પડશે ’

આ ઘોષણામા જાહેર કરાયેલી શક્તિ દેખીતી રીતે ઘટ્ટી જ આકર્ષક હતી, એટલે તેની સાથે પાસાની રમત રમવા માટે ઘણા મનુષ્યો તૈયાર થયા તેઓ એક પછી એક તેની સાથે રમવા બેઠા, પણ તેમાનું કોઈ એક પણ દાવ હારી શક્યું નહિ તાત્પર્યે કે-તેઓ જાહની બધી મૂંઝી ગુમાવી બેઠા અહીં વિચારવાનું એ છે કે-હારી ગયેલા માણસો પાસાની રમતવડે પોતાનું બચેલું ધન પાછું મેળવી શકે ખરા ? એટલે એ કામ જેટલું અને જેવું હુલ્લં છે, તેટલું અને તેવું જ હુલ્લં એક વાર હારી ગયેલા મનુષ્યપણાને ફરીને પ્રાપ્ત કરવાનું છે

દયાત ત્રીજી

ધાન્યનો ઢગલો

માની લ્યો કે એક વરમે આખા ભારતવર્ષમા જોઈએ તેવો મરસાદ પડ્યો છે અને પુષ્કળ અનાજ પાક્યું છે પછી તે

મનાજને એકત્ર કરીને તેનો એક એક દગલો જનાવવામાં આવ્યો છે અને તે દગલમાં એક પાતી લેટલા સરમવના દાણા ભેળવવામાં આવ્યા છે અને તે સરસવ દીધી પાછા ભેળવવા માટે એક તદ્દન દુધ યાસીને તે દગલા આગળ એસાડવામાં ગાવી છે, તો શું એ યાસી જેવા સરસવના બધા દાણા વીણીને પાછા ભેળવી શકશે ખરી ?

અહીં મમજવાતુ એ છે કે-મરોની સખ્યા પાન્યના દગલા જેવડી છે અને મનુષ્યપુત્ર તો માત્ર સરમવના દાણા લેટલુ છે એટલે પ્રમાદ કે ભ્રામ્યવશાત્ જો તેને નિર્ધેક શુભાવી દીધું તો ફરીને તે પ્રાપ્ત થતું અતિ-અનિ-દુર્લભ છે

દૃષ્ટાન્ત બોધુ

જુગાર

એક રાજા પછો પડેલો થવા છતાં પોતાના પુત્રને રાજગાદી સોંપનો ન હતો, તેથી કન્યાગી ગયેલા રાજકુમારે તેનું ખૂન કરવાનો નિશ્ચય કર્યો હતો, પરંતુ કેઈ પણ રીતે એ વાત રાજાના જાણવામાં આવી ગઈ તેથી હરેલ અને કુશલ રાજાએ જરા પણ શુસ્સો ન લાવતા બુદ્ધિથી કામ લેવાનો વિચાર કર્યો તે અનુસાર તેણે કુમારને જોલાવીને કહ્યું કે ' હું કુમાર આપણા કુળની રીતિ એવી છે કે જો સુવત્સવ હોય તે રાજાના સાથે જુગાર રમે અને જો તે જીતી જાય, તો તરત જ તેને ગાદીનશીન કરવામાં આવે ' એટલે રાજકુમાર રાજા સાથે જુગાર રમવાને તૈયાર થયો

જે તે રાજાને એક હાર અને આઠ સ્થભોવાળી એ

એક વિશાળ રાજસભા હતી અને તેના દરેક સ્થાને એક સો ને આઠ હાસો હતી તે દરેક હાસ જુદા જુદા દાવ વડે જતી એ આ જુગારની આવશ્યક શરત હતી એટલે કુમાર જ્યારે એક દાવ જીતે ત્યારે તેણે એક હાસ જીતી ગણાય વળી બીજી શરત એ હતી કે રમત શરૂ કર્યા પછી જો રાજકુમાર કોઈ પણ દાવ હારી જાય, તો જીતેલું બધું આપ્યું જાય અને બધી રમત ફરીને નવેસરથી શરૂ થાય

અહીં વિચારવાનું એ છે કે—તે રાજકુમાર આવી શરતે જુગાર રમતા કોઈ પણ વખતે પોતાના પિતાને જીતી શકે ખરો? જો તે કુમાર પોતાના પિતાને સરલતાથી જીતી શકે નહિ, તેમ આ જીવ એક વાર જીતેલું મનુષ્યપણ ફરીને સરલતાથી પ્રાપ્ત કરી શકે નહિ

દુષ્ટાત પાત્રમુ

રત્નો

એક સાહસિક વેપારીએ દરિયાઈ મહરમા ઘણું ધન પેદા કર્યું પછી તે ધનના મહામૂલ રત્નો ખરીદીને ઘર ભણી પાછો ફર્યો પણ દેવયોગે મધ્ય દરિયે વહાણ ફૂટ્યું અને તેના સર્વ રત્નો ઊંડા પાણીમાં સરકી ગયા તે પોતે પાટિયાના આધારે તરીને કિનારે પહોંચ્યો અહીં ચોડા દિવસના આશમ અને ઉપચારથી તેનું શરીર સાજું થઈ જતા તે પોતાના ગયેલા રત્નોને પાછા મેળવવાને નૈયાર થયો અને તે માટે ખાસ સફરની ગોઠવણ કરી

અહીં વિચારવાનું એટલું જ છે કે તે વેપારી દરિયાના

અગાધ જળમાં ડૂબી ગયેલા પોતાના રત્નોને પાછા મેળવી શકે ખરો ? એક વાર પ્રાપ્ત થયેલું મનુષ્યત્વ જો યોગ્ય ધર્મ પાલનના અભાવે ગુમાવી દીધું તો તેની પુનઃપ્રાપ્તિ આ રત્નોને મેળવવા જેટલી દુર્લભ છે

આ દષ્ટાંત બીજી રીતે પણ કહેવાય છે તે આ રીતે એક નગરમાં ધનહત્ત નામનો ધનાઢ્ય શેઠ વસતો હતો. તેને રત્નોનો ઘણો શોખ હતો, એટલે પોતાનું સઘળું નાણું નવી નવી ભતના રત્નો ખરીદવામાં ખર્ચી નાખ્યું હતું. આ વાત તેના પુત્રોને બિલકુલ પસંદ ન હતી, પણ તેમનું કાંઈ ચાલતું નહિ હવે એક વાર કોઈ કામ પ્રસંગે ધનહત્ત શેઠને બહાર ગામ જવાનું થયું, એટલે તેના પુત્રોને જોઈતી તક મળી ગઈ તેમણે એ બધા રત્નો બહારગામથી આવેલા વેપારીઓને વેચી માર્યા અને તેનું ગેકડ નાણું બનાવી લીધું, પરંતુ બહાર ગામથી પાછા ફરેલા ધનહત્ત શેઠને આ વાત જરા પણ રુચી નહિ, તેથી બધા પુત્રોને ભેગા કરીને કહ્યું કે-જે રત્નો મને પ્રાણથી પણ પ્યારા હતા, તે તમે શા માટે વેચી માર્યા ? હવે તે રત્નો જેને જેને વેચ્યા હોય, તેની પાસેથી પાછા લઈ આવો અને પછી જ મારા ઘરમાં દાખલ થાઓ

પિતાનો આ ભતનો આગ્રહ જોઈને બધા પુત્રો ઘરના બહાર નીકળ્યા અને વેચી નાખેલા રત્નોને પાછા મેળવવાનું કોશિશ કરવા લાગ્યા

અહીં વિચારવાનું એ છે કે-તે પુત્રો વેચી નાખેલા રત્નોને પાછા મેળવી શકે ખરો ? મનુષ્યત્વની પુનઃપ્રાપ્તિ એ રત્નોને પાછા મેળવવા જેટલી અઘરી છે, દુર્લભ છે

દષ્ટાત છટું.

સ્વપ્ન.

મૂળદેવ નામનો એક રાજકુમાર પિતાથી રિમાઈને દેશ પરદેશમા ફરતો હતો તે એક વાર કોઈ ધર્મશાળામા સૂઈ રહ્યો હતો ત્યારે પ્રભાતવેળાએ એવું સ્વપ્ન આવ્યું કે ‘ પૂર્ણિમા નો ચંદ્રમા મારા મુખમા ચેઠો ’ જરાબર એ જ વખતે નજીકમા સૂઈ રહેલા એક શિખારીને પણ તેવું જ સ્વપ્ન આવ્યું હવે તે બંને સમકાળે બાગી ઉઠ્યા તેમા શિખારીએ પોતાના સ્વપ્નનું કૃણ કોઈ બાવાજીને પૂછ્યું, એટલે તેણે કહ્યું કે-આ સ્વપ્નના કૃણ તરીકે ગોળ લાડું તારા મુખમા પ્રવેશ કરશે અર્થાત્ તને મોઢકની પ્રાપ્તિ થશે અને બન્યું પણ તેમજ કોઈ માણુને તે જ દિવસે તેને ચૂરમાનો એક લાડું આપ્યો અહીં રાજકુમાર મૂળદેવે તે સ્વપ્નનો અર્થ સ્વપ્નોનું કૃણ બાજીવામા બારે કુશળ એના કોઈ સ્વપ્નપાઠને પૂછ્યો એટલે તે સ્વપ્નપાઠકે જણાવ્યું કે ‘ આ સ્વપ્ન બિતિ ઉત્તમ છે અને તેના કૃણ તરીકે તમને સાત દિવસની અદર જ રાજ્યની પ્રાપ્તિ થશે ’ અને તે વાતમા પૂર્ણ પ્રતીતિ રાખીને તે સ્વપ્ન પાઠકે પોતાની પુત્રી મૂળદેવને પરણાવી

હવે તે રાજકુમાર ફરતો ફરતો વેણાતટ નામના નગરમા ગયો, જ્યાંનો રાજા અપુત્રિયો મરણ પામ્યો હતો ત્યાં હાથણી એ તેના પર કળથ ઢાળ્યો, એટલે તે વેણાતટનો રાજા થયો

આ વાત પેલા શિખારીએ બાજી એટલે તે પોતાના દુર્ભાગ

અગાધ જળમા ડૂબી ગયેલા પોતાના રત્નોને પાછા મેળવી શકે ખરો ? એક વાર પ્રાપ્ત થયેલું મનુષ્યત્વ જો યોગ્ય ધર્મ પાલનના અભાવે ગુમાવી દીધું તો તેની પુનઃપ્રાપ્તિ ત્યાં રત્નોને મેળવવા જેટલી દુર્લભ છે.

આ દૃષ્ટાંત બીજી રીતે પણ કહેવાય છે તે આ રીતે એક નગરમા ધનહત્ત નામનો ધનાઢ્ય શેઠ વસતો હતો તેને રત્નોનો ઘણો શોખ હતો, એટલે પોતાનું સઘળું નાણું નવી નવી જાતના રત્નો ખરીદવામા ખર્ચી નાખ્યું હતું આ વાત તેના પુત્રોને બિલકુલ પસંદ ન હતી, પણ તેમનું કાંઈ ચાલતું નહિ હવે એક વાર કોઈ કામ પ્રસંગે ધનહત્ત શેઠને બહાર ગામ જવાનું થયું, એટલે તેના પુત્રોને જોઈતી તક મળી ગઈ તેમણે એ બધા રત્નો બહારગામથી આવેલા વેપારીઓને વેચી માર્યા અને તેનું ઠીકડું નાણું બનાવી લીધું, પરંતુ બહાર ગામથી પાછા ફરેલા ધનહત્ત શેઠને આ વાત જરા પણ રુચી નહિ, તેથી બધા પુત્રોને ભેગા કરીને કહ્યું કે-જો રત્નો મને પ્રાણથી પણ ખ્યાસ હતા, તે તમે શા માટે વેચી માર્યા ? હવે તે રત્નો જોને જોને વેચ્યા હોય, તેની પાસેથી પાછા લઈ આવો અને પછી જ મારા ઘરમા દાખલ થાઓ.

પિતાનો આ જાતનો આગ્રહ જોઈને બધા પુત્રો ઘરની બહાર નીકળ્યા અને વેચી નાખેલા રત્નોને પાછા મેળવવાની કોશીલ કરવા લાગ્યા.

અહીં વિચારવાનું એ છે કે-તે પુત્રો વેચી નાખેલા રત્નોને પાછા મેળવી શકે ખરો ? મનુષ્યત્વની પુનઃપ્રાપ્તિ એ રત્નોને પાછા મેળવવા જેટલી અઘરી છે, દુર્લભ છે.

દષ્ટાત છઠું.

સ્વપ્ન

મૂળદેવ નામનો એક રાજકુમાર પિતાથી રિસાઈને દેશ પરદેશમાં ફરતો હતો તે એક વાગ કોઈ ધર્મશાળામાં સૂઈ રહ્યો હતો ત્યારે પ્રભાતવેળાએ એવું સ્વપ્ન આવ્યું કે ‘ પૂર્ણિમા નો ચંદ્રમા મારા મુખમાં પડે ’ બરાબર એ જ વખતે નણકમાં સૂઈ રહેલા એક બિખારીને પણ તેવું જ સ્વપ્ન આવ્યું હવે તે બંને મમકાળે ભગી ઉઠ્યા તેમાં બિખારીએ પોતાના સ્વપ્નનું ફળ કોઈ બાવાજીને પૂછ્યું, એટલે તેણે કહ્યું કે-આ સ્વપ્નના ફળ તરીકે ગોળ લાડુ તારા મુખમાં પ્રવેશ કરશે અર્થાત્ તને ભોદકની પ્રાપ્તિ થશે. અને બન્યું પણ તેમજ કોઈ માણસે તે જ દિવસે તેને ચૂરમાનો એક લાડુ આપ્યો. અહીં રાજકુમાર મૂળદેવે તે સ્વપ્નનો અર્થ સ્વપ્નનાં ફળ જાણવામાં બાર કુશળ એના કોઈ સ્વપ્નપાઠકને પૂછ્યો. એટલે તે સ્વપ્નપાઠકે જણાવ્યું કે ‘ આ સ્વપ્ન અતિ ઉત્તમ છે અને તેના ફળ તરીકે તમને સાત દિવસની અદર જ રાજ્યની પ્રાપ્તિ થશે ’ અને તે વાતમાં પૂર્ણ પ્રતીતિ રાખીને તે સ્વપ્ન પાઠકે પોતાની પુત્રી મૂળદેવને પરણાવી.

હવે તે રાજકુમાર ફરતો ફરતો વેણાતટ નામના નગ મા ગયો, ત્યાંનો રાજા અપુત્રિયો મરણ પામ્યો હતો ત્યાં દ્વાયટી-એ તેના પર કળશ ઢાળ્યો, એટલે તે વેણાતટનો રાજા થયો.

આ વાત પેના બિખારીએ જાણી એટલે તે પોતાના દુર્ભાગ્ય

ને નિહવા લાગ્યો અને ફરી પણ તેણે જ શ્વમ આને તેવી ઈચ્છાથી તે જ ધર્મશાળામાં સૂવા લાગ્યો.

અહીં વિચારવાનું એ છે કે-આ બિખારીને પેટું શ્વમ આવે ક્યારે અને તેના ફક્ત તરીકે રાજ્યની પ્રાપ્તિ યાચ ક્યારે ? શુભાવેલા મનુષ્યત્વની પુનઃપ્રાપ્તિ તેના જેવાં દુર્લભ છે.

દૃષ્ટાન્ત સાતમું

ચક્ર-(રાધાવેધ)

એક મોટા સ્થળ હોય, તેની ટોચ ઉપર એક પૂતળી કળના આધારે (યાત્રિક પ્રયોગથી) ચક્ર ચક્ર ફરતી હોય, તેનું નામ ' રાધા ' તે રાધાની નીચે આડ અંક દગ્તા હોય. આર જમણી બાજુથી અને આર ડાબી બાજુથી નીચે તેવની કદાઈ હોય તેમાં એ આઠે ચક્રનું અને રાધાનું પ્રતિબિંબ પડે સ્થળના મધ્યભાગે એક ત્રાજુ હોય તેના બે પ વામ બે પગ રાખીને બિંબ રહેનાનું પછી નીચેનું પ્રતિબિંબ જોઈને ધનુષ્યમાયી બાણ એવી રીતે છોડવાનું કે જેનામાં રાધાનાં ડાબાં આખાં વીંધાઈ જાય તેનું નામ રાધાવેધ.

અહીં વિચારવાનું એ છે કે-પ્રથમ તો બે પગલામાં પગ રાખીને ધનુષ્યબાણ સાથે બિંબ રહેવું જ સુરકેલ છે કે જો કદાઈ મનુષ્ય એ કામ કરી શકે તો નીચે તેવમાં જોતા ચક્રને આવ્યા વિના રહે નહિ ઘડીભર માની લ્યો કે તે બાણસર ચક્રકર આવતા નથી, તો પણ પ્રતિબિંબ જોઈને નિશાન તાકતું એ ધણું સુરકેલ છે કદાચ એ પણ બને, પરંતુ ઉવટાસુવટા ફરતું રહેવા ચક્રોના આરામાંથી બાણ બરાબર પમાડ થઈ જાય તે

ધણું જ દુર્લભ છે અને તેમાયે ચકર ચકર ફરી રહેતી રાધાની
રાણી આખ જ વીંધાય એ તો અતિ અતિ દુર્લભ છે

મનુષ્યત્વની પુન પ્રાપ્તિ આ રાધાનેષ જેટલી દુર્લભ છે

દેશાન આઠમું

કુર્મ—(ચ દ્ર દર્શન)

એક ગીચ જંગલની અંદર પાણીનો ઊંડો ધરો હતો
તેમા અનેક જાતના જળચર પશુઓ વસતા હતા આ ધરાતુ
પાણી સર્વત્ર ભડી નેવાળથી ઢંઢાયેલુ હતુ, એટલે ભેસના
જાગ આમડા(ચર્મ)થી મઢ્યુ હોય તેવુ જણાતુ હતુ એક
વખત પૂર્ણિમાની રાત્રિએ પવનના ઝપાટાથી તેમાથી થોડી
નેવાળ આમતેમ થઈ ગઈ અને તેમા એક છિદ્ર પડ્યુ હવે
સયોગવશાત્ તે જ સમયે એક કાચજો ત્યાં આવી ચડ્યો અને
એ છિદ્રમાથી ઠોક બહાર ડાંગીને જોવા લાગ્યો તે વખતે આમડા
મા રહેલો આદીની યાળી જેવો મ પૂર્ણ ગોળ ચદ્રમા તેના
જોવામા આવ્યો આવી વસ્તુ તેની જિંદગીમા તેણે આ પહેલી
વાર જ જોઈ હતી, તેથી પરમ હર્ષ થયો હવે તે જ વખતે
તેને વિચાર આ યો કે—આની અંદરુન વસ્તુ ફરી ફરીને જોવા
મળતી નથી, માટે મારા કુટુંબ—પરિવારને પણ તે અવશ્ય
જતાલુ એટલે તેમને જોવાની લાવવા માટે પાણીમા ડુબી
માગી પરતુ તે પોતાના કુટુંબ—પરિવારને તે જ સ્થળે બોલાવી
લાવે તે પટેલા પવનના યોગથી નેવાળ ભેગી થઈ ગઈ અને
તેમા પટેલુ છિદ્ર પૂરાઈ ગયુ હવે તે કાચજો પોતાના કુટુંબ—
પરિવારને બોલાવીને પાણીની મપાટી ઉપર આવ્યો અને -

છિદ્ર શોધવા લાગ્યો અહીં વિચારવાનું એ છે કે-તે કાચબો પોતે કરેલું અદ્રશ્ય ન પોતાના કુટુંબીઓને કરાવી શકે ખરો ? કોઈ વાગ પવનના યોગે સેવાળમા છિદ્ર પડે, તો સારિ અજવાળી ન હોય નારિ અજવાળી હોય તો તે ૪ દિવસે પૂર્ણિમાનો યોગ ન હોય અને કદાચ પૂર્ણિમાનો યોગ હોય તો આમશ વાળાથી રક્તિ ન હોય આ બધા સંયોગોનું પુન મિલન થવું જોઈએ હવેલ છે, તેટલું જ હવેલ પુન મનુષ્યપણુ છે

દષ્ટાત નવમું

યુગ (અને સમોલ)

ગાડું ભેડતી વખતે બળદના ખાષે જે ધોસરી મૂકવામા આવે છે, તેને સંસ્કૃતમા ' યુગ ' અને આગધી ભાષામા ' લુગ ' કહે છે આ યુગમા-ધોસરીમા એક છિદ્ર હોય છે અને બળદ આધે પાછો ન થાય, તે માટે તેમા લાકડાનો એક નાનો દડકો ભેરવવામા આવે છે, જેને સંસ્કૃતમા ' સમિલ ' અને દેશી ભાષામા ' સમોલ ' ખેવામા આવે છે હવે માનો કે ધોસરીને સમુદ્રના એક છેડેથી પાણીમા નાખવામા આવી છે ને સમોલ ને સમુદ્રના બીજા છેડેથી પાણીમા નાખવામા આવી છે, તો સમુદ્રના ઉછળતા મોજાઓથી તે ધોસરી અને સમોલ ભેગા થશે ખરા ? અને ભેગા થશે તો સમોલ આપોઆપ ધોસરીના છિદ્રમા પ્રવેશ પામશે ખરી ? મનુષ્યત્વની પુન પ્રાપ્તિ આ કાર્ય જોઈવી હવેલ છે

દણાત દશમુ.

પરમાણુ

ધારે કે એક ચાલણના ખડ ખડ ટુકડા કરીને તેનું એવું ચૂર્ણ બનાવવામા આવે છે કે જેથી તેના પરમાણુએ પરમાણુ ધ્રુટા પડી જાય પછી તે ચૂર્ણને એક નળીમા ભરવામા આવે છે અને તે નળીને હિમાલયના શિખર પર લઈ જઈને તેમાનું ખડુ ચૂર્ણ ટુક વડે ઉડાડી દેવામા આવે છે આ ચૂર્ણ અતિ સૂક્ષ્મ હોવાથી દશે નિશામા અપાટાબધ ચાલ્યું જાય છે હવે જો એવો વિચાર કરવામા આવે કે તે પરમાણુઓને એકત્ર કરીને તેમાથી પેલા સ્થલનું નિર્માણ કરવું તો તે બની શકશે ખરૂં ? એ કામ પાર પાડવામા જેવી મુશ્કેલી રહેલી છે, તેવી મુશ્કેલી મનુષ્યપણાને ફરી પામવામા રહેલી છે

દુર્લભતાના કારણો.

મનુષ્યલવ કેટલો દુર્લભ છે, તે જાણ્યા પછી તે કેમ દુર્લભ છે ? તે પણ જાણવું જોઈએ

જીવ અનાદિ છે તેની સાથે જોડાયેલી જડ પદ્ધતિની વર્ગીકરણો કે જે 'કર્મ'ના નામથી ઓળખાય છે, તે પણ અનાદિ છે જીવ અને કર્મના આ સંબંધનો ખ્યાલ ખાણુમા રહેલો સોનાની કાચી ધાતુના દણાતથી આવી શકે છે જેમ ખાણુમા રહેલો સોનાની કાચી ધાતુ અધિક માટીના મિશ્રણવાળી હોય છે, તેમ પ્રથમાવસ્થામા આ જીવને અનત કર્મો વળગેલા હોય છે એ અનત કર્મોને લીધે તેમજ પુરુષાર્થની નબળાઈને લીધે

તે 'નિર્ગોદ' નામની અવસ્થામાં અનંત કાલ સુધી પરિભ્રમણ કર્યા કરે છે કે જ્યાં જન્મ, મરણ ખૂબ જ ઝડપી એટલે એક વાસોરહવાસ જેટલા સમયમાં ૧૭ થી ૧૮ જેટલા હોય છે.

આ સ્થિતિમાં પચાસ થયેલો જીવ જ્યવહાર રાશિમાં પ્રવેશ કરે છે અને કર્મ અનુમાર પૃથ્વી, પાણી, અગ્નિ કે વાયુની યોનિમાં રેટની ધનમાળા માફક ફરી ફરીને જન્મ પારણ કરે છે એમાં અસંખ્યતો કાલ વ્યતીત થઈ જાય છે.

આ પરિભ્રમણમાં અશુભ કર્મોનું જોર કાર્ણક અશે હજીયુ થતા તે બેઇદ્રિયવાળા, ત્રણ ઇદ્રિયવાળા કે ચાર ઇદ્રિયવાળા દેહોને પારણ કરવાની યોગ્યતા પ્રાપ્ત કરે છે કે જેમાં અસંખ્યતો મૃત્યુ વ્યતીત થાય છે, અને અશુભ કર્મોના હજીવાપણાને લીધે, જો પચેદ્રિયપણામાં પશુ, પક્ષી કે મનુષ્યપણું પ્રાપ્ત કરે તો વધુમાં વધુ સાત કે આઠ જીવ સુધી નેમ કરી શકે છે જ્યારે દેવ કે નરક યોનિમાં આ જીવ સળંગ રીતે એક કરતા વધારે જાણે પારણ કરી શકતો નથી.

દૃકમાં અનંતકાળ સુધી વિવિધ યાતનાઓ સહન કર્યા પછી કર્મોનો બાર સાગી રીતે એટલે કરનાર જીવો જ મનુષ્ય

* નિર્ગો-એટલે આ વ્યાપણી અમણીની પહેળી દેના અસંખ્યતામાં જામ જેટલા દેહમાનગણા જીવો અનંતા હોય પણ તે સર્વ જીવો વચ્ચે ધરીત એક જ દેવ તેને નિર્ગો સમ્યક્ ઓળખવામાં આવે છે આ જીવો વવરપતિની ભાવિતા છે અને તેઓ સર્વ જાત છે અને તેઓ જ્યાં જ મ્યા હોય ત્યાં જ સ્થિતરૂપે રહે છે ચક્રનાચક્રન કરવાને અણખા હોય છે અને તે એકેદ્રિય હોય છે.

સવને પામે છે, માટે જ દરેક ધર્મ-દર્શનકારો અને ધર્મશાસ્ત્ર
મરોએ આ માનવ અષતારને ‘અતિદુર્લભ’ જન્મ તરીકે
ઘોષણા થો છે

હાથા માણસો

‘ભવલમુદ્રમા કોઈ પણ રીતે મનુષ્યપણુ પામ્યા પછી
શું કરવું ?’ એ પ્રશ્નનો ઉત્તર ગાથાના ઉત્તરાર્ધમા આપવામા
આ થો છે તેમા જણાવ્યું છે કે ‘હાથા માણસોએ તેને હમેશા
ધર્મમાર્ગમા ભાગી ગીતે બોડી રાખવું’ આ સૂચન મનુષ્ય
માનને માટે એક સરળ ઉપયોગી છે હાથા માણસો તે જ
કહેવાય કે-જેઓ હિત અને અહિતનો વિશેષ યોગ્ય રીતે
કરી શકે છે અને તેમા જે હિતકર જણાય તે અનુસાર પોતાની
પ્રવૃત્તિનો ઘાટ ધડી શકે છે એક કવિએ ઠીક જ કહ્યું છે કે—

“શકયો વારયિતુ જલેન દહનક્રહત્રેણ સૂર્યાડ્ઽતપો,
તામેન્દ્રો નિશિતાહુશેન સમદો, ટળ્હેન ગોગર્દમૌ ।
ઠયાધિર્મેજમગ્રદ્દળ વિવિધૈર્મન્ત્રપ્રયાગૈવિપ,
મર્ધસ્યૌવધમસ્તિ શાસ્ત્રત્રિહિત, મૂર્સસ્ય નાસ્ત્યૌવધમ્ ॥”

ભાનાર્થ—અગ્નિ જળવડે, સૂર્યનો તડકો છત્રવડે, મદો
ન્મત ગજરાજ તીક્ષ્ણ અકુશવડે, ગાય અને ગધેડા લાકડીવડે,
વ્યાધિ અનેકવિધ ઔષધોવડે અને ઝેર વિવિધ મત્રપ્રયોગો
વડે વારી શકાય છે એ રીતે દરેકનું ઔષધ શાસ્ત્રોએ
બતાવેલું છે પણ મૂર્ખની મૂર્ખતા દૂર કરવા માટે કોઈ ઔષધ
બતાવેલું નથી

તેનું કારણ એટલે છે જેનામા સારુ બોલું સમજવા જેટલું

ઠહાપણુ નથી, તેને શાસ્ત્રો શું મદદ કરી શકે ? શું માર્ગદર્શન આપી શકે ? શાસ્ત્રો તો દર્પણ સમાન છે, એટલે જોવાની આજો હોય તો પોતાનું પ્રતિબિંબ તેમા સ્પષ્ટ રીતે જોઈ શકાય છે અને જોવાની આજો ન હોય તો તેમા કંઈ પણ દેખાતું નથી એક નીતિકારે માથું જ કંધું છે કે

यस्य नास्ति स्वयं प्रज्ञा, शास्त्रं तस्य करोति किं ।

लोचनाभ्या निहीनस्य, प्रदीपः किं करिष्यति ?

બાવાર્થ — જ ને નેત્રથી હીન જોવા માણસને જેમ તેજસ્વી દીપક ક્યો ઉપકાર કરી શકતો નથી, તેમ જેને સ્વયંબુદ્ધિ નથી તેને શાસ્ત્રો ક્યો લાભ આપી શકતા નથી

તાત્પર્ય કે-શાસ્ત્રોમા અનેક જાતનું ગૂઢ રહસ્ય બરેલું છે, પણ મૂર્ખ માણસો તેને પામી શકતા નથી, જ્યારે હાથમા માણસો તેનો લાભ બરાબર ઉઘવી શકે છે

સદા ધર્મકરણી

‘ ધર્મકરણી કરવાની અવસ્થા કઈ ? ’ એ પ્રશ્નના જવાબમા ‘ સયા વિ ’ પદ મૂકાયેલું છે એટલે બાલ્યાવસ્થા, યુવાવસ્થા અને વૃદ્ધાવસ્થા એ ત્રણે અવસ્થાઓ ધર્મકરણી માટે યોગ્ય છે કહ્યું છે કે—

“ बाल एव चरेद्धर्ममनित्यं खलु जीवितम् ।

फलानामित्र पक्वानां श्वसत् पतनतो मयम् ॥ ”

બાલ્યાવસ્થા રોય તો પણ ધર્મ કરતા રહેવું, કારણ કે

ભવિત અનિત્ય છે, તેથી પાટી ગયેલા કુળોની માફક તેને હમેશા પડવાનો ભય રહેલો છે

ધર્મના આચરણને લાવી માટે મુલતવી રાખનાર માટે કોવાયુ છે કે—

“ પુનઃ પ્રભાત પુનરેવ શર્વરી,
પુનઃ ગચ્છાદ્ય પુનરુત્થિતો રતિઃ ।
કાલમ્ય કિં ગચ્છતિ ? યાતિ જીવિત,
તથાપિ મૃદ સ્પદિત ન ચોષ્યતે ॥ ”

“ પ્રભાત ફરીને ઊગે છે, રાત્રિ ફરીને આવે છે, ચંદ્ર ફરીને હેખાય છે અને સૂર્ય પણ ફરીને ઉદય પામે છે એટલે કાલ વ્યતીત થતો નથી પણ આપણુ જીવન જ વ્યતીત થાય ॥ આમ છતાં મૃદ મનુષ્યો પોતાનું હિત શેમા છે તેનો વિચાર કરતા નથી ”

પ્રથમ પ્રજ્ઞાચર્યાશ્રમ, પછી ગૃહસ્થાશ્રમ, પછી વાનપ્રસ્થાશ્રમ અને છેવટે સન્યસ્તાશ્રમ એ વ્યવસ્થા બ્યાવહારિક દૃષ્ટિએ ઠીક જણાવા છતાં તાત્ત્વિક દૃષ્ટિએ ઉપયુક્ત નથી, કારણ કે મનુષ્ય અમુક વર્ષ સુધી જીવશે જ તેવી કોઈ ખાતરી નથી વળી ધર્મના સંસ્કારો-ધર્મનું શિક્ષણ જાણ્યાવસ્થાથી જ આપવામાં આવ્યું હોય અને સઘળો વ્યવહાર તે જ રીતે ગોઠવાયો હોય, તો જ જીવનમાં ‘ ધર્મનો સંગ્રહ ’ થઈ શકે છે, ધર્મનું યથાર્થ આચરણ થઈ શકે છે, એટલે તેને માટે સમયમર્યાદા બાધવી એ કોઈ પણ રીતે ઈષ્ટ નથી

હકાપણ નથી, તેને શાસ્ત્રો શું મદદ કરી શકે ? શું માર્ગદર્શન આપી શકે ? શાસ્ત્રો તો દર્પણ સમાન છે, એટલે જોવાની આખો હોય તો પોતાનું પ્રતિબિંબ તેમાં સ્પષ્ટ રીતે જોઈ શકાય છે અને જોવાની આખો ન હોય તો તેમાં કંઈ પણ દેખાતું નથી એક નીતિકારે માત્ર જ કહ્યું છે કે

यस्य नास्ति स्वयं प्रज्ञा, दास्य तस्य करोति किं ।

लोचनाभ्या विहीनस्य, प्रदीपः किं रुचिपति ?

સાવાર્થ — જોને નેત્રથી હીન એવા માણસને જેમ તેજસ્વી દીપક કશે ઉપકાર કરી શકતો નથી, તેમ જેને સ્વયંબુદ્ધિ નથી તેને શાસ્ત્રો કશે લાભ આપી શકતા નથી

તાત્પર્ય કે—શાસ્ત્રોમાં અનેક બાતનું ચૂંદ રહ્યું ભરેલું છે પણ મૂર્ખ માણસો તેને પામી શકતા નથી, ત્યારે હાલ માણસો તેનો લાભ બરાબર ઉઠાવી શકે છે

મહા ધર્મકરણી

‘ ધર્મકરણી કરવાની અવસ્થા કઈ ? ’ એ પ્રશ્નના જવાબ ‘ સયા વિ ’ પદ મૂકાયેલું છે એટલે બાત્યાવસ્થા, યુવાવસ્થા અને વૃદ્ધાવસ્થા એ ત્રણે અવસ્થાઓ ધર્મકરણી માટે યોગ્ય કહ્યું છે કે—

“ बाल एव चरेद्धर्ममनित्यं खलु जीवितम् ।

फलानामिव पक्वानां दास्यत् पतनतो मयम् ॥ ”

બાલ્યાવસ્થા હોય તો પણ ધર્મ કરતા રહેવું, કારણ

દલિત અનિત્ય છે, તેથી પાટી ગયેલા ફોજાની માફક તેને હમેશા પડવાનો ભય રહેલો છે

ધર્મના આચરણને જાણી માટે મુલતવી રાખનાર માટે કહેવાયુ છે કે—

“ પુન પ્રમાત્ત પુનરવ ગર્વરી,
પુન ગ્રાણ્ઠ પુનરુચિતો રતિ. ।
કાલસ્ય કિં ગચ્છતિ ? પાતિ જીવિત,
તથાપિ મૃદ દ્યહિત્ત ન ચોક્ષ્યતે ॥ ”

“ પ્રમાત્ત ફરીને ઊગે છે, રાત્રિ ફરીને આવે છે, ચંદ્ર ફરીને ઢેખાય છે અને સૂર્ય પણ ફરીને ઉદય પામે છે એટલે કાલ અતીત થતો નથી પણ આપણુ જીવન જ અતીત થાય છે આમ છતાં મૃદ મનુષ્યો પોતાનું હિત શેમા એ તેનો વિચાર કરતા નથી ”

પ્રથમ બ્રહ્મચર્યાશ્રમ, પછી ગૃહસ્થાશ્રમ, પછી વાનપ્રસ્થાશ્રમ અને છેવટે મન્યસ્તાશ્રમ એ વ્યવસ્થા વ્યાવહારિક દૃષ્ટિએ ઠીક જણાવા છતાં તાત્વિક દૃષ્ટિએ ઉપયુક્ત નથી, કારણ કે મનુષ્ય અમુક વર્ષ સુધી જીવશે જ તેવી કોઈ ખાતરી નથી વળી ધર્મના સરકારો-ધર્મનું શિક્ષણ બાવ્યાવસ્થાની જ આપવામાં આવ્યું હોય અને સઘળો વ્યવહાર તે જ રીતે ગોઠવાયો હોય, તો જ જીવનમાં ‘ ધર્મનો સંગ્રહ ’ થઈ શકે છે, ધર્મનું યથાર્થ આચરણ થઈ શકે છે, એટલે તેને માટે સમયમર્યાદા બાધવી એ કોઈ પણ રીતે ઇષ્ટ નથી

કદાચ એમ કહેવામા આવે કે ‘ જાણકો ધર્મ િ બાગતમા શુ સમજી શકે ? તેમનુ કાર્ય તો ખાઇ-પીને શરીર મુધારવાનુ છે અને જને તેટલો વિગ્રહ્યામ કરવાનુ છે ’ તો આ કથન ધર્મને! મર્મ ગમન્યા વિનાનુ છે ધર્મના સંસ્કારો બાળ્યા વસ્થાથી નહિ પણ ગર્ભાવસ્થામાથી આપી શકાય છે અને તેનો ક્રમ ઉત્તરોત્તર જીવનપર્યંત લાગવી શકાય છે

ગર્ભાધાન થયા પછી જે માતાપિતા બ્રહ્મચર્યનુ પાલન કરે છે, ધરતુ પાતાવરણ કનેશ અને ॥ ક્રમથી રહિત બનાવે છે અને ઉત્તમ વિચારો તથા ઉત્તમ આચારોમા પોતાનો સમય વ્યતીત કરે છે, તેઓ ગર્ભમા રહેલા બાળક પર ઉત્તમ સંસ્કારો પાડી શકે છે ગર્ભાવની માતાઓએ ધર્મના વ્યાખ્યાનો શ્રવણ કરવા, ઉત્તમ પુરોના ચરિત્ર વાચવા અને સદાચારથી રહેણુ, એ ગર્ભાવસ્થામા જ બાળકને ઉત્તમ સંસ્કારો પાડવાનો મુયોત્તમ માર્ગ છે

જાણકો પ્રાય જનુક્રમણુ કરના । હોય છે એન્હો જે પ્રકારે માતાપિતા પોતાનુ જીવન વ્યતીત કરતા હોય છે, તે પ્રકારના સંસ્કારો તેમના પર પડે છે, તેથી ધરતુ પાતાવરણ પવિત્ર રાખવુ અને માતાપિતાએ સદાચારી તથા મધમી બનણુ એ જાણકોને સંસ્કારો બનાવવા માટે આવશ્યક છે જે ઘરમા પતિ-પત્ની સહ લક્ષ્ય હોય છે, નાના મોટા વચ્ચે કોઇ ને કોઇ પ્રકારનો વિખચાદ ચલતો હોય છે અને એકબીજાનુ માન સચવાતુ નથી કે મેઇતા વિનયનો મલાવ હોય છે, ત્યા જાણકોના મન પર કુન્નરતી રાતે જ ઇર્ષ્યા, દેવ, દોષ ને હિસાના સંસ્કારો પડવા માટે છે એટલે જાણાવસ્થાથી

બાળકના મનમાં ધર્મના સંસ્કારો ઝેડવા હોય તો મુસ્લિમ
અને વડીલો દ્વારા જ તે કાર્ય થઈ શકે છે કે એને તેમણે
પોતાનું મહત્ત્વ કર્તાવ્ય ચમણને બતાવતું બોલે.

સામાન્ય રીતે દરેક માળખા પોતાના બાળકનું જિન્દગી
હોય છે, પણ તેમનું ખરું હિત કેવી રીતે મરી રહેલું તબીબી
ચોક્કસ સમજણના અભાવે, તેઓ જોડા લાગે છે, અને
કુસંસ્કારોનું આગેપણુ કરે છે બહુ નીચા એ બાળકની
ગાળો બોલતા શીખવવી કે તેને ગમે તે પ્રકારની નીચા
ઉત્તેજન આપવું, એમાં બાળકનું હિત કેવી રીતે મરી જાય
તે સમજાતું નથી એને બદલે જો માળખે દુરુસ્તી અને
નાનપણથી જ વિનય શિખરે, મુસ્લિમ માટે એ એક
નિયમિત જોગવાઈ આપે તથા તેના હિત રેડી મેરે
મુધારવાનો પ્રયત્ન કરે તો તેઓ તેનું કેટલું જુરુ રાખે દિન
કરી શકે ? બાળક નીરાળી રહે અને તેનું મન મુસ્લિમ
રણુ મુદ્દા થાય તેવા ઉપાયો લેવાના કે 'મુસ્લિમ' બધા
નથી પણ તેની તમામ ડેળવણી તેને મુસ્લિમ બનાવવાની દૃષ્ટિએ જ ચોક્કસવી એ છે જો માળખે ધાર્મિક
પામેવા બાળકો બાળ્યાવસ્થાથી જ 'ધર્મનું એક પુરુષ' બેઠક થા
બીજા પ્રકારે કરતા ધર્મ બાંધે છે અને મુસ્લિમ બાળકો-
ને દેવદર્શને જવાની અને મુસ્લિમ બાળકો-
અવશ્ય પાડવી એકલો વિનયને મુસ્લિમ બનાવી દેવ
ભાવ, સંસ્કારી ભાષા અને પોતાના પ્રત્યે પૂજ્ય
દરવાની જેવો જો બાળકનું હિત મુસ્લિમ બનાવવાનું છે.

ભજન-કીર્તન, સ્તવન-સ્વાધ્યાય તથા સામાયિક-પ્રતિક્રમણ
આદિ ક્રિયાઓમા રસ લેતા કરવા બોધ્યો

બાળકો ધર્મનું આચરણ ન કરી શકે, એ વાત ઇતિહાસ
ને મજૂર નથી ધ્રુવે પોતાની ભક્તિ ઠેટલામા વર્ષે શરૂ કરી
હતી ? પ્રકલાદે પ્રભુ નામમા રહેલો પોતાનો અટલ વિશ્વાસ
ઠેટલામા વર્ષે પ્રકટ કર્યો હતો ? શ્રીમચ્છકરાચાર્યે પોતાની
વૈરાગ્ય વૃત્તિનો પરિચય કઈ અવસ્થામા આપ્યો હતો ? શ્રીમદ્
વજ્રશ્વામીજી અને શ્રીમદ્ હેમચંદ્રાચાર્યજીએ સયમનું શિક્ષણ
ઠેટલામા વર્ષે લીધું હતું ? એટલે બાળકોએ ધર્મની આરા
ધના સુદર ગીતે કર્યાના દાખલાઓ સે કંઠોની સપ્થામા મેલુ છે

ભારતની પ્રાચીન પ્રણાલિકા મુજિત માટે જ વિદ્યા આપ
વાની હતી અને તેથી જ એ સૂત્ર પ્રચલિત થયેલું છે
' જ્ઞાતસ્ય ફલં વિરતિઃ ' અર્થાત્ તે જ જ્ઞાન સાચું કે જે વિરતિ
હેતા ત્યાગરૂપ રૂળને આપે એવું જ બીજું સૂત્ર પણ પ્રચલિત
છે કે સા વિદ્યા યા વિમુક્તયે તે જ વિદ્યા છે કે જે સંસારના
બંધનમાથી મુક્તિ આપે છે એ પ્રણાલિકા અનુસાર વિદ્યાનો પ્રારંભ
' ઓ નમઃ સિદ્ધાં ' એ પવિત્ર વાક્યથી થતો હતો પછી પણ
બાળકને બાપા, બ્યાકશ્વ આદિનું જે જ્ઞાન આપવામા આવતું હતું
તેમા ધાર્મિક દષ્ટાંતો અને ધાર્મિક દષ્ટાંતપૂર્વક ચોક્કસથી વાક્યરચના
ઓનો પ્રચુર પ્રયોગ થતો હતો એની સરખામણીમા આજની
શિક્ષણ પ્રણાલિકા અને તેમા વપરાતા પાઠ્ય-પુસ્તકો છેક જ
નિર્માત્ર અને ધ્યેયવિહૂણા જણાય છે એની શરૂઆત ' મા યા
પા ' અને ' મા જૂ પા ' એવા એવા વિચિત્ર વાક્યપ્રયોગોથી
થાય છે કે જેનું પરિણામ બાળકને બચ્ચની અને પરાવલંબી

જનાવવામાં આવે છે વૈજ્ઞાનિક દબની કેળવણી આપવાના નામે
 ૧. ધર્મથી નિરપેક્ષ સંન્યતા નાગરિકો જનાવવાના નામે આજે
 શેક્ષણના ક્ષેત્રમાં જે છબરણ્યો વળી રહ્યા છે અને જે વિકૃતિઓ
 ખલલ થઈ રહી છે, તે આપણી ધાર્મિક જાવનાનો સદ તર
 દહાર કરનારી છે અને આપણા નૈતિક ધોરણને જડમૂળથી
 ખેડી નાખનારી છે

આપણા દેશમાં સને ૧૮૫૦ પછી કહેવાતી વૈજ્ઞાનિક
 કેળવણી દાખલ થવા માડી અને તેને ખરે અચાર છેલ્લા પચાશ
 વર્ષમાં થયે તેનું પરિણામ એકદર શુ આગ્યુ ? તે શિક્ષણ
 લેનારો આજનો અધિભરી વર્ગ લાચ-ફરવત અને બેવકાઈના
 મેનમન પ્રાંથનો ભરી રહ્યો છે, તે શિક્ષણ લેનારો આજનો
 ચાપારી વર્ગ કાળા ખખરો કરીને નિષ્કુર સ્વાર્થ-સાધના
 રી રહ્યો છે તથા સંન્ય અને પ્રજના કિતમાં થયેલા
 કલ્યાણ પગલે પગલે તોડીને પોતાની ધનવાલમાં સતોપી
 રહ્યો છે અને તે શિક્ષણ લેનારો આજનો કારકુન કે કારોગર
 માલિકને વફાદાર રહીને ચોચ પરિશ્રમ કરવાને બદલે માત્ર
 પોતાના સ્વાર્થનો જ વિચાર કરી રહ્યો છે અને તેની સાધના
 માટે ‘ હડતાળ ’ ‘ ધાકધમકી ’ ‘ બેઠો બળવો ’ અને તેવા
 કઈ કઈ ઉપાયો કામમાં લાવી રહ્યો છે આ શિક્ષિતોના
 પ્રમાણમાં અણણ ગણાતી ગામડાની પ્રજા તથા બીજા પશુ
 અશિક્ષિત લોકો વધારે પ્રમાણિક, વધારે વફાદાર અને વધારે
 નીતિવાળા જણાય છે, ઝરણ કે તેઓ જારતની ધાર્મિક સંસ્કૃતિના
 અનેક અંશેને પોતાના રીતરિવાજમાં અને આજીવનમાં
 બાળવી રહ્યા છે તાત્પર્ય કે-ધર્મ સંસ્કારોને ઈચ્છનાર મનુષ્યોએ

આજની શિક્ષણ પ્રણાલિકા અને બાળકો પર થઈ રહેલી માઠી અસરનો વિચાર ખૂબ ગંભીરતાથી કરવાની જરૂર છે

જેઓ બાલ્યાવસ્થામાં ધર્મના સંસ્કારોવડે સુચાસિત થયેલા છે અને યોગ્ય શિક્ષણના પ્રભાવે ઉચ્ચ આદર્શો, મંથ બાવનાઓ કે ધર્મના વાસ્તવિક આચરણો જીવનમાં ઉતારવાની તાત્કાલિકી અનુભવી રહ્યા છે, તેમને માટે સુવાવસ્થા એક મહાન આશીર્વાદ છે, કારણ કે એ અવસ્થામાં જે જોમ અને જુસ્મો સ્વાભાવિક હોય છે, તેનો લાભ તેઓને પોતાના આદર્શોની સિદ્ધિ કરવા માટે મળી જાય છે બીજી રીતે કદીએ તો સુસંસ્કારી બાળકો-ધાર્મિક સંસ્કારવાળા બાળકો સુવાવસ્થાને મધ્યમ અને સહચાર વડે શોભાવે છે તથા તેને પોતાના અબુધ્દયનું ઉત્તમ સાધન બનાવે છે આ રીતે તૈયાર થયેલા સુવકો એવું માનવા કદી પણ તૈયાર નહિ થાય કે —

પગેા મારેા પરમેશ્વર, બારડી માંગે 'ગુર',
દોશ માવા શાલિમામ, બીજા કોની મેના કરે ?

અર્થાત્ ધનપ્રાપ્તિને તે પોતાનું જીવનધ્યેય બનાવશે નહિ, હાન જીવનને તે પોતાનો અવિમ આદર્શ માનશે નહિ અને પોતાનું દૈનિકી માત્ર પોતાના કુટુંબ-પરિવાર જેટલું જ મર્યાદિત રાખશે નહિ તે જીવનનો વિચાર સૂક્ષ્મ રીતે કરશે, વધારે બ્યાપક દૃષ્ટિથી કરશે અને સંપૂર્ણ મધ્યસ્થતાપૂર્વક કરશે

સુવાનીનો ઉત્તમ કાળ તુરંત વિચલોગમાં પૂરા કરવામાં થઈ બુદ્ધિમતા રહેલી છે ? કંઈ જાતનું હાપણુ દેખાય છે ? જેઓ જોમ કહે છે કે-પહેલા અમને ખૂબ પૈસા પેદા કરી લેવા

દો, છવતની મોજ પેટ બરીને માણી લેવા દો, પછી અમે
ધમનું શરણ સ્વીકારીશું, પછી અમે પરમાત્માના શુભ ગાંધર્થ
અને પછી અમે આત્માનો ઉદ્ધાર કરવાને તત્પર થઈશું '
તેમને શું કહેવું ? શું તેમને કાળ મહારાજની સદા ગડગડતી
નોખતો સબળાવી નહિ હોય ? શું તેમને રોગ અને બ્યાધિથી
જર્જરિત થવાનો ભય જરાયે જણાતો નહિ હોય ? શું તેમને
બધા સયોગો અનુકૂળ રહેવાની ખાતરી ઠાંઈએ કરી આપી
હશે ? શું પ્રતિજ્ઞાતું પરિવર્તન પામતા આ જગતના અભાધિત
કાયદાઓ તેમને લાગુ નહિ પડે, એમ તેઓ માનતા હશે ?

કુનિયાદરીમા ડાહ્યા અને શાણા ગણાતા માણસો એ વિચાર
કેમ કરતા નથી કે કાળરૂપી બાજ (પક્ષી) ગમે ત્યારે આપણા
પર તૂટી પડશે, રોગ અને બ્યાધિરૂપી વરુઓ આપણને ગમે
ત્યારે ફાડી ખાશે, અનુકૂળ સયોગો સધ્યાના રંગની માફક
ગમે ત્યારે પવટાઈ જશે અને કુદરતના અચૂક કાયદાઓ
પાતાનો અમલ પગવારને માટે પણ સુલતરી રાખરો નહિ ?
અને ખૂબ પૈસો પેલા કરવાથી મનુષ્ય ખરેખરો સુખી થાય છે
ખરો ? પૈસો એ સુખનું સાધન છે—એ યોગ્ય રીતે ઉપયોગમાં
લેવાય તો, પણ તે ખરેખર સુખ નવી સુખનો આધાર તો
પાતાની સમજ ઉપર જ રહેલો છે અને તેથી જ પૈસાદારો દુખી
હોય અને મરીતો સુખી હોય, અથવા માલેતુઓ આક્રમક
સપડાયેલા હોય અને નિઃકલ્પન ક્રીડો તથા મહાત્માઓ પૂરી
મોજ માણી રહ્યા હોય એવા દરેકો નજરે પડે છે એટલે જ
હેતુથી પ્રેરાઈને તેઓ ધનપ્રાપ્તિ માટે પાગલ બને છે અને ન

કરવાના અનેક કાર્યો કરે છે, તે હેતુ જ ભૂતભરેલો ॥ અથવા
 તો માત્ર કાર્પનિક છે વળી જીવનની મોજ માત્ર ખાવા-
 પીવામાં, માત્ર વિષયભોગમાં કે તદ્દન અનિયતિત સ્વચ્છદી
 જીવનમાં રહેતી છે, એવું માનવું તે પણ સતતસર જૂન છે
 એ તો અનાદિ કાલના કુસસ્કારોને વીધે ઉત્પન્ન થતો અધ્યાસ
 માત્ર છે અને તેમાં વાસ્તવિક તત્ત્વ કાંઈ નથી ખાવાપીવાનો
 આનંદ કેટલો સમય પહોંચે છે ? અને જેઓ બેકાબૂ બનીને
 તેમાં રચ્યાપચ્યા રહે છે, તેનું પરિણામ શું આવે છે ? તે
 જ સ્થિતિ વિષયભોગની છે, તે જ સ્થિતિ સ્વચ્છદાચારની
 છે અને તે જ સ્થિતિ માની લીધેલા સઘળા કાર્પનિક સુખોની
 છે એટલે તેને માટે જીવનનો કિંમતી સમય બગાડ કરવો
 અને મૂળ લક્ષ્યને ચૂકી જવું એ કોઈ પણ રીતે હાથપણભરવો
 બ્યવહાર નથી, કે ઉત્પત્તિ યા વિકાસ તરફ લઈ જતાગી પ્રવૃત્તિ
 નથી ઘડપણમાં ભગવાનનું ભજન કરવાની કે ઇશ્વરના શુભ
 ગાવાની ઇચ્છા રાખનારાઓ ભરજીવાનીમાં મૃત્યુના મુખમાં
 સપડાઈ ગયા છે, વૃદ્ધાવસ્થામાં ધર્મનું આચરણ કરવાની આશા
 રાખનારાઓ યુવાનીની અધવચ્ચે જ કાળના કરાલ દડથી
 મરણને યાજી ચયા છે એ વખતે તેઓએ પેટ ભરીને પસ્તાવો
 ક્યો છે કે 'અરેરે! અમારી સર્વ આશાઓ અપૂરી રહી !
 અરેરે અમેને પ્રાપ્ત થયેલો અમૂલ્ય મનુષ્ય ભવ અમે
 હારી ગયા ! !' પરંતુ આગ લાગી ગયા પડી કૂવો ખોદવાનું
 પરિણામ શું આવે ? તેઓ હાથ ધસતા જ આત્યા ગયા
 અને ફરીને લખજોશળીના ચક્કરમાં આબાદ અટવાઈ ગયા તેથી
 યુવાવસ્થામાં બને તેટલું ધર્માચરણ કરી લેવું એ હિતાવહ છે

જીવાની જોતજોતામાં વહી જાય છે અને ઘડપણના ધન નાદ સભળાવા લાગે છે જો માણસને માનગવા માટે કાન હોય તો એ ઘડનાં બેર જોતથી કહે છે કે-ઓ મનુષ્ય ચેન! ચેન!! ચેન!!! મૃત્યુની સવાગી પ્રતિપજો નજીક આવી રહી છે, તેના દૂતો સમા અનેકવિધ બાધિઓ તારા પર હુમલો કરવાની તૈયારી કરી ચૂક્યા છે અને તારા પોતાનું શરીર પણ પ્રતિદિન ધસાતું ચાલુ છે હવે તારી આખો જીવનજી તેવું કામ આપની નથી, હવે તારા કાનો મહામહેનતો સામગી શકે છે અને હવે તારા અવયવો ધૂજતા ધૂજતા મોડ મોડ તારી ઘાયાને ઠેકવી રાજો છે, પરંતુ સુંદરી, સુવર્ણ અને મત્તાનો શોખીન મનુષ્ય જાતે સાવ બહેરો છે! તે જોમાંની કોઈ પણ ચેતવણી ધ્યાનમાં લેતો નથી અને પોતાના પુરાણા ઢંગે જ જીવનનું ગાડું ગબડાવે જાય છે આટની ઉંમરમાં તેણે ધન, યૌવન અને અધિકારની અપંગતા પૂરેપૂરી જોઈ લીધી છે, આટની વનમાં તેણે શરીરની સજ્જતશરતાનો પૂરેપૂરો પરિચય કરી લીધો છે, છતાં તેની ધનચાલસા ફૂટતી નથી, યૌવનની જિમ્મિ ફરી પ્રગટે તેવી આશા રાખી રહ્યો છે અને અધિકાર તથા પ્રતિષ્ઠાના કેન્દ્રમાં ચક્રવૂર ચાલતે જાણે હવે પછી કોઈ જ બનવાનું ન હોય તેમ છેક જ બેફીકસાર્થ બતાવી રહ્યો છે! આવા મનુષ્યો પશ્ચાત્તાપ સિવાય બીજી કઈ વસ્તુઓના અધિકારી હોઈ શકે? અને બેવકુફાઈ તો જીવે કે તેઓ મૃત્યુને ટાળવાનો પ્રયત્ન કરી રહ્યા છે! તે માટે તેઓ અનેક જાતના ઔષધો અને રસાયણોનું સેવન કરે છે, અતિ ભારે કિમતની ભરમ અને મનાઓનો આશ્રય લે છે, અથવા કયાકંઈ નેવા

પ્રયોગો કરીને મૃત્યુને હકસેલો મારવાનો પ્રયત્ન કરે છે ॥ પણ કાળ તો ઘરાબર સમયસર આવીને બિલો રહે છે તેમા એક વિપજનો વિવળ પણ આવી શકતો નથી તેથી જ એક કવિ આખી જિંદગી ધન કમાવામા પૂરી કરનાર મનુષ્યને મૃત્યુ સમયે પૂડે છે કે -

મવ સઘલુ કમાઈડ, કેમડ આવિડ માગિ ? ।

ગાઠુ મરિડ લકુડા, સોસરિ દિડિ આગિ ॥

હે ભાઈ ! તુ આખી જિંદગી સુધી કમાયો, તેમાથી તારા ભાગમા શું આન્યુ ? ગાઠુ બરીને લાકડા અને આગળ એક ખોખરુ હાટલુ કે ખીન્નુ કાઈ ?

એક કવિ મનુષ્ય સ્વભાવની વિચિત્રતા પર કટાક્ષ કરતા જણાવે છે કે-

જ્યા બે પહોર જવાપણુ, ત્યા છન મળન લેણ,

જ્યા ચોરાશી લાખનું ભમા, કેમ રિવળ કરેલ

મનુષ્યને બે પહોરનું ગામતરુ કરવું હોય તો પણ સાધે ભાતુ હાઈ જાય છે જ્યારે ચોરાશી લાખ ચોનિમા પ્રવાસ કરવાના પ્રસંગે ભાતુ લેવામા કેમ વિવળ કરતો હશે ? અર્થાત મુશ્કે મનુષ્યે પરલોકના પ્રવાસ માટે આવશ્યક ભાતુ અગાઉથી જ તૈયાર કરી લેવું જોઈએ કે જેનું નામ ધર્માચરણ છે

વૃદ્ધાવસ્થા એ ધર્માચરણ કરી લેવા માટેની છેલ્લી તક છે જો એમા પણ મનુષ્ય નિષ્કળ ગયો તો સમજવું કે તેના માટે અનંત કાળ સુધી ભવજનમલુ નિર્માયેલું છે આવું અધ-પતન અટકાવવા માટે જ જ્ઞાની પુરુષોએ બહું છે કે-

“મહતા પુણ્યપણ્યેન, ક્રીતેય કાયનોસ્ત્વયા ।
પાર મવોદધેર્ગન્તુ, સ્વર પાવન્ન મિદ્યતે ॥”

પુણ્યકર્મી ધણુ મૂલ્ય ચૂકવીને તે આ શરીરકર્મી નાકાને ખરીદેલી છે, માટે તેનો નાશ થાય તે પહેલા જ તેના વડે ક્ષવસાગરને તરી જવાની ઉતાવળ કર અને—

“સપદો જલતરન્નવિલોલા, યૌવન ત્રિચતુરાણિ દિનાનિ ।
શારદાન્નમિય ચન્નલમાયુ , કિં ધનૈઃ ? કુરુત ધર્મમનિઘમ્ ॥”

જા પત્તિ જલના તરંગ જેવી અસ્થિર છે, યૌવન ત્રણ ચાર દિનની આદની જેવું છે, આયુષ્ય ચરદ ત્રણના વાદળ જેવું ક્ષણિક છે, તેથી ધન કમાયે શું થયે ? તે માટે પવિત્ર ધર્મનું જ આચરણ કર

ધર્મ.

હાહા! માણુમોએ પ્રાપ્ત થયેલા મનુષ્યત્વને જીવનની સર્વ અવસ્થામાં ધર્મમાં (ધર્મમાં) મારી રીતે બેડી રાખવાનું છે એટલે ધર્મ સંબંધી વિશેષ વિચારણા કરવી આવશ્યક છે

મધણા આર્ય મહર્ષિઓ એ જાણતમા એકમત છે કે—

“વપુષોઽર્પૂર્વવૃદ્ધસ્ય, ધર્મોઽસ્તિ મૂલકારણમ્ ।
વિવેકાર્દીનિ પુષ્પાણિ, સુપત્રાણિ સમાદય ॥”

આ શરીરકર્મી અલૌકિક વૃદ્ધનું મૂળ કારણ ધર્મ છે વિવેકાદિ તેના પુષ્પો છે અને શમાદિ ગુણો તેના સુદર પત્રો છે અને તેમજો એ વાત હૃદયપૂર્વક જાણવી ॥ કે—

“ધર્મો ધન મનુષ્યાણાં, ધર્મો રક્ષતિ મર્વદા ।
નાસ્તિ ધર્મમમો ઘન્યુઃ, સેવનીય મદૈવ હિ ॥”

મનુષ્યનું પરમ ધન ધર્મ છે, ધર્મ સદા ગણ્ય કરે છે,
ધર્મ સમાન અન્ય કોઈ મિત્ર નથી, માટે સદૈવ ધર્મનું
સેવન કરવું જોઈએ

“ધર્મેણ કુલવ્વસર્દે, ધર્મેણ ચ દિવસ્વસપત્તી ।
ધર્મેણ ધનસમિદ્ધી, ધર્મેણ મવિત્થરા ક્રિત્તી ॥”

ધર્મવડે ઉચ્ચ કુલમાં જન્મ થાય છે, ધર્મવડે દિવ્ય રૂપ
અને મંપત્તિ પ્રાપ્ત થાય છે, ધર્મવડે ધન અને સમૃદ્ધિ મળે છે
તથા ધર્મવડે જ કીર્તિનો વિસ્તાર થાય છે

ધર્મની બ્યાખ્યા જુદા જુદા મહર્ષિઓએ જુદી જુદી રીતે
કરેલી છે જેમ કે—

અ જે ક્રિયા કે અનુષ્ઠાન કરવાથી ઐહિક તથા પારલૌકિક
સ્વર્ગાદિ સુખની તથા આત્મ-કલ્યાણની પ્રાપ્તિ થાય તે ધર્મ

આ જેને પારણ કરવાથી ઇલાહની પ્રાપ્તિ થાય તે ધર્મ

દ જેનું રૂળ અનિષ્કારક ન હોય અને જે સુખ માનવે
ઉત્પન્ન કરે તે ધર્મ વગેરે વગેરે

પરંતુ એ બધામાં નીચેની બ્યાખ્યા વધારે વિશદ અને
વધારે બ્યાપક જણાય છે

‘દુર્ગતિપ્રપત્તઃપ્રત્યક્ષાદ્ધર્મ ઉચ્યતે ।’ [યોગશાસ્ત્ર]

દુર્ગતિમાં પડતા પ્રાણીઓને પારણ કરનાર—બચાવનાર હોવાથી
તે ધર્મ કહેવાય છે એટલે જેનું અનુસરણ કરવાથી પ્રાણી

ઓની દુર્ગતિ ન થાય પણ સદ્ગતિ થાય તેને ધર્મ સમજવાનો છે આ બ્યાખ્યાનો ક્ષિતિયાર્થે એ છે કે—જે સાધનોથી અધ પતન અટકતું હોય અને આત્મવિકાસનો માર્ગ ખુલ્લો થતો હોય તે સઘળા સાધનોનો સમાવેશ ધર્મમાં થાય છે, પછી તે ‘ભક્તિ’ હોય, ‘જ્ઞાન’ હોય, ‘કર્મ’ હોય, ‘ત્યાગ’ હોય, ‘વૈરાગ્ય’ હોય ‘જપ’ હોય, ‘તપ’ હોય કે ‘યોગ’ વગેરે કોઈ પણ પ્રક્રિયા હોય

એક નિર્ઐય જૈન મહર્ષિને કોઈ શિશુઓ પૂછ્યું કે ‘હે પૂજ્ય ! ધર્મની બ્યાખ્યા જુદા જુદા મહર્ષિઓ જુદી જુદી રીતે કરે છે અને તેના સ્વરૂપ સળધી પણ તેઓ એકમત નથી, તો ‘ધર્મ’ શબ્દથી માગે શું સમજવું ?’ નિર્ઐય મહર્ષિએ તેનો ઉત્તર આપ્યો કે—

“જ અપ્પહ ન સુદ્ધાયઈ, ત પુણ પરહ ન વલ્લિઝઈ ।

ધમહ એદજ મૂલ્લ, કાહુ વલિ વલિ પુચ્છિઝઈ ? ॥”

હે મહાનુભાવ ! વારંવાર શા માટે પૂછે છે ? દૂકમા તને જણાવું છું કે—જે કાર્ય પોતાને સુખકર ન લાગતું હોય, તે બીજા પ્રત્યે ઇચ્છવું નહિ, એ ધર્મનું મૂળ છે એટલે કે જે જે ક્રિયાઓ આત્મોપચય અથવા સમભાવના સિદ્ધાંત પર રચાયેલી છે તે સઘળી ધર્મ છે અને તેનાથી લિન સર્વ ક્રિયાઓ અધર્મ છે

એક અન્ય નિર્ઐય મહર્ષિએ શિવસુખના ઉપાયરૂપ ધર્મનું જે સ્વરૂપ બતાવ્યું છે, તે પણ તેટલું જ વિશદ અને તેટલું જ બ્યાપક છે તેઓ કહે છે કે—

“જત્ય ચ વિસયવિરાગો, કમાપચાગો ગુણેસુ અણુરાગો ।
કિરિઆસુ અપ્પમાગો, સો ધમ્મો મિરમ્મહોવાગો ॥”

જેમા કે જેનાવડે ઇન્દ્રિયોના સ્પર્શ, ગ્રમ, ગદ્ય, ઉપ અને શબ્દના વિચો વિરામ પામે, જેનાવડે ક્રોધ, માન, માયા (કપટ) અને લોભ એ વ્યાર કબુલિત મનોવૃત્તિઓનો ત્યાગ થાય, જેનાવડે મદ્રશુભ પ્રત્યે અનુરાગ થાય અને જેનાવડે આવશ્યક ક્રિયાઓમા અપ્રમત્ત બનાય તે ધર્મ શિવમુખને-મોક્ષમુખનો ઉપાય છે

બીજા પક્ષ એક નિર્ઝંઘ મહર્ષિએ સસારનું પશ્ચિમમણુ બટકાવનારા ધર્મનું જે સ્વરૂપ બતાવ્યું છે તે પુન પુન વિચારણીય છે તેઓ કહે છે કે—

“વચ્ચક્કવાણ પૂઆ પટિક્કમણ, પોમહો પરુરયારો ।

પચ પયારા જસ્મ હ, ન પયારો તસ્મ સસાગે ॥”

પ્રત્યાખ્યાન-પાપકર્મોના ત્યાગ, પૂજા એટલે આત્મ વિકાસની અતિમ ટોચે પહોંચેના મહાપુરુષોની ભક્તિ, પ્રતિ ક્રમણુ એટલે જીવનનું સૂક્ષ્મ સંશોધન અને તેમા પ્રવેશેલા અસત્ અચોના ત્યાગપૂર્વક મૂળ સ્વરૂપની પુન પ્રાપ્તિ, પાપધ એટલે ધર્મભાવના પુષ્ટ થાય તેવી રીતે પર્વતિથિ વગેરે દિવસોમા કરવામા આવતી ઉપવાસ અને બ્રહ્મચર્ય વગેરે પૂર્વકની ક્રિયા કે જેમા સાધુજીવનનો અનુભવ થાય છે તમા પરોપકાર એટલે અન્ય પ્રાણીઓનું ભલું કરવાની ઈચ્છા તથા પ્રવૃત્તિ એ પાંચ પ્રકારે ત્યા હાજર હોય છે ત્યા સસારનો પ્રચાર-ભવજનમણુ હોતું નથી

નિર્ઝંઘ મહર્ષિઓએ ધર્મનું વાસ્તવિક સ્વરૂપ મમળાવવા

માટે તેનું વર્ણન વિવિધ દૃષ્ટિબિંદુઓથી વિવિધ પ્રકારે કરેલું છે. એ બધાનો આર એ છે કે-ધર્મ એક પ્રકારે, બે પ્રકારે, ત્રણ પ્રકારે, ચાર પ્રકારે, પાંચ પ્રકારે, છ પ્રકારે યાવત્ અનેક પ્રકારે થઈ શકે છે જેમ કે—

૧ આત્મવિશુદ્ધિને કરનારી કોઈ પણ ક્રિયા તે ધર્મનો એક પ્રકાર

૨ જ્ઞાન અને ક્રિયા તે ધર્મના બે પ્રકાર

૩ સમ્યક્દર્શન, સમ્યક્જ્ઞાન અને સમ્યક્ચારિત્ર, તે ધર્મના ત્રણ પ્રકાર

૪ દાન, શીલ, તપ અને જાપના તે ધર્મના ચાર પ્રકાર

૫ અહિંસા, સત્ય, અસ્તેય, બ્રહ્મચર્ય અને મમત્વત્યાગ તે ધર્મના પાંચ પ્રકાર

૬ સમભાવ, ભક્તિ, વિનય, આત્મનિરીક્ષણ, ધ્યાન અને ત્યાગ તે ધર્મના છ પ્રકાર

તે જ રીતે સાત પ્રકારના ભયોનું જેનાથી નિવારણ થાય તે ધર્મના સાત પ્રકાર, જેના વડે આઠ કર્મોનો હાય થાય તે ધર્મના આઠ પ્રકાર, જેનાવડે નવ પ્રકારની બ્રહ્મચર્ય શુષ્કિને ધારણ કરી શકાય તે ધર્મના નવ પ્રકાર અને જેનાવડે ક્ષમા આદિ દશવિધ યતિધર્મનું પાલન થાય તે ધર્મના દશ પ્રકાર વગેરે વગેરે

એટલે મનુષ્યપણ પામીને જે ધર્મની આરાધના કરવાની છે તે નિર્ધાર્ય મહર્ષિઓએ બતાવેલા વિવિધ પ્રકારનો છતાં

એક જ આત્મધર્મ છે અને તેનું પાલન જાતિ, વર્ણ, શિખ કે શાસ્ત્રના ભેદ સિવાય નરકોર્થ મનુષ્ય કરી શકે છે

પ્રયાસન પ્રયાસ

જાતિ દુર્લભ મનુષ્યત્વને ધર્મમાર્ગમાં કેવી રીતે જોડવું તેના પ્રત્યુત્તરમાં સમ્મ પદ મૂળયેષુ છે તેનો અર્થ એ છે કે-આપણા જીવનને ધર્મમાં માં 'સારી ગતે' જોડવું, 'સમ્યક્ પ્રકાર' જોડવું કે 'પ્રયાસન પદતિથી' જોડવું વધારે સ્પષ્ટ કહીએ તો આપણા નરકથી ધર્મને જીવનમાં ઉતારવા માટે જે પ્રયાસ થાય તે 'મિથ્યા,' 'મામુની' કે 'મુડદાત' હોવો જોઈએ નહિ

જે પ્રયાસની દિશા જ એટી છે તે 'મિથ્યા' છે રહીને વારંવાર પીસવા છતાં તેમાંથી તેવનું દીપુ નીકળતું નથી, ખાશપાટમાં ગમે તેવા ઉચ્ચાઈથી એટી કરવામાં આવે પણ તેમાંથી કાંઈ માન્ય નિપજતું નથી, કારણ કે તે પ્રયાસની દિશા જોટી છે

જે પ્રયાસ જોઈએ તે કરના મહો જ એહો હોય નથવા નામમાત્રનો હોય તે 'મામુની' છે લાખ યોજનની મુસાફરી પગપાળા કે રગગિયા ગાડાવડે થઈ શકતી નથી; જેનીતું વિરાટ કાર્ય જમીનને નખવડે જોતરવા માત્રથી સિદ્ધ થઈ શકતું નથી, કારણ કે તે પ્રયાસ મામુની છે

જે પ્રયાગમાં દિલની છાડી લમવા નથી કે મન, વચન અને કાયાનું સાચું સમર્પણ નથી તે 'મુડદાત' છે રાતે ગયેલો મૂઆના સમાચાર લાવે છે, પરાણે પ્રીત કરનારો પશ્ચાત્તાપનો સાગી થાય છે, કારણ કે તેમનો પ્રયાગ મુડદાત છે

એટલે જે પ્રયાસ કરવામા આવે તે 'મિથ્યા' નહિ પણ 'સાચો' હોવો જોઈએ, જે પ્રયાસ કરવામા આવે તે 'મામુલી' નહિ પણ 'મહાન' હોવો જોઈએ, અને જે પ્રયાસ કરવામા આવે તે 'મુડવા' નહિ પણ 'પ્રાણવાન' હોવો જોઈએ.

તાત્પર્ય

આર્ષ પુરુષોએ આપેલા જવાબનું વિવેચન અહીં પૂરું થાય છે તેનું તાત્પર્ય એ છે કે-મનુષ્યભવ વારંવાર મગતો નથી કે તે સંતોષાર્થી પ્રાપ્ત થતો નથી એટલે તેની પ્રાપ્તિને ધર્મનું આરાધન કરવા માટેની પહેલી અને મહાન તકે લેખવી જોઈએ ત્યાં સુધી મનુષ્યોને એ જ્ઞાન થયું નથી કે તેમને પ્રાપ્ત થયેલું મનુષ્યત્વ એ શાશ્વત મુખને પ્રાપ્ત કરવા માટેની એક અણુભાવ ત- છે, ત્યાં સુધી તેનો વિકાસ કે અશુદ્ધ શક્ય નથી.

મનુષ્યભવ જ એકે એવો ભવ છે કે જેમા મમ્યગ્ન જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર અને તપની મ'પૂર્ણ આરાધના થઈ શકે છે, આત્માની ઉત્તરોત્તર ઉન્નતિ કરી શકાય છે અને સકલ કર્મના કાયવડે મગલમય મુક્તિ પણ માનવ દેહથી જ મેળવી શકાય છે મુક્તિ મેળવવા માટે મનુષ્યભવ સિવાય અન્ય કોઈ સાધન નથી, તેથી દેવ ભવ કરતા પણ મનુષ્યનો ભવ ઉત્તમ મનાયો છે એની આ ઉત્તમતાનો મ'પૂર્ણ વાત લેવો એ મુજબનો પ્રથમ કર્તવ્ય છે.

૨

નફ ઘીજી

આર્ય દેશ.

મનુષ્યો જુદી જુદી ભૂમિમાં, જુદા જુદા મેત્રોમાં કે જુદા દેશોમાં જન્મે છે આ ભૂમિઓ, મેત્રો કે દેશોનો મોગ ભાગ એવો હોય છે કે જ્યાં ધર્મમાર્ગનો વ્યવસ્થિત વિકાસ થયેલો હોતો નથી, ધર્મનું આરાધન કરવા માટેના વિવિધ સાધનો હાજર હોતા નથી અને ધર્માભિમુખ થઈને ધાર્મિક જીવન ગાળી શકાય તેવા કોઈ સંયોગોની હાજરી હોતી નથી વળી અહીં આર્યત્વ એટલે ' હેય વસ્તુઓને ધેડીને શુદ્ધપ્રાપ્તિ માટે મથવાપણુ ' કે ' નિષ્કર્મવ્યતાનો ત્યાગ કરીને કર્તવ્ય

માર્ગે આગળ વધવાપણું ' હોતું નથી કે તેથી મનુષ્યત્વને સફળ કરવાની તક ઘણી જ ઓછી હોય છે

આ ' અનાય' ભૂમિઓ ' ' અનાય' દેત્રો ' કે ' અનાય' દેશો 'ની સન્ધ્યામહીમા 'આય' ભૂમિઓ 'આય' દેત્રો' કે 'આય' દેશો'ની સન્ધ્યા બહુ ઓછી છે કે જ્યાં અર્હતો-પરમાત્મપુરુષો ઉત્પન્ન થઈને ધર્મમાર્ગનું અવસ્થિત પ્રવર્તન કરે છે, જ્યાં મુનિઓ અને મહર્ષિઓ લેગા મળીને ધર્મની આશાધના કરવા માટેના વિવિધ સાધનો ઊભા કરે છે અને જ્યાં સાધુઓ અને સતો એકઠા થઈને લોકોને ધર્માભિમુખ બનાવવા માટે શાન્તિદિવસ પ્રયાસ કરે છે આ દેશોનું વાતાવરણ અને આ દેશોની સમાજરચના એવા પ્રકારની હોય છે કે જેમા આર્યત્વ ઐતરૂપી થયેલું હોય છે, તેથી ગર્ભાધાનથી માટીને મૃત્તુ પર્યંત કોઈ પણ મનુષ્ય ધર્મના સંસ્કરણ પામી શકે છે અને પોતાને પ્રાપ્ત થયેલા મનુષ્યત્વની સફલતા ધણી સરલતાથી કરી શકે છે એટલે આર્ય દેશમા જન્મ થવો એ માનવ જીવનને સફળ કરવાની બીજી મહાન તક છે કે જેને લાભ પ્રત્યેક મુગ્ધ મનુષ્યે લેવો ઘટે છે

' આર્ય ' અને ' આર્યત્વ ' નો વિચાર પૂર્વ મહર્ષિઓએ કેવી રીતે કરેલો છે, તે બધી લેવાની જરૂર છે, કારણ કે

* ' આરાધ્ સપ્રદેયધર્મેષ્યો યાતઃ પ્રાપ્તો ગુણૈરિત્યાદ્યે ' ॥

[પ્રણયના સૂત્ર પ્રથમ પદની ટીકા]

વર્ત્તવ્યમાચરન્ કાર્ય-મર્ત્ત-યમનાચરન્ ॥

તિષ્ઠતિ પ્રવૃત્તાચારે, સ યા આર્ય્યં ઇતિ સ્મૃતઃ ॥

તેનાથી આપણી આર્થવિષયક કદપના વધારે વિશદ અને વધારે સ્પષ્ટ થશે

તેમણે કરેલા વર્ગીકરણ મુજબ આર્યો મુખ્યત્વે બે પ્રકારના છે એક તો 'ઋદ્ધિપ્રાપ્ત' અને બીજા 'અઋદ્ધિપ્રાપ્ત' તેમાં 'ઋદ્ધિપ્રાપ્ત' તેમને કહેવાય છે કે જેઓએ મહાન પુણ્ય ઋદ્ધિ પ્રાપ્ત કરેલી હોય છે અને તેના યોગથી (૧) તીર્થ કરપણ એટલે ધર્મરૂપી તીર્થનું પ્રવર્તન કરવાની યોગ્યતા (૨) ચક્રવર્તીપણ એટલે ૭ ખંડ ધરતી સાધીને તેને એક છત્ર નીચે લાવવાની તાકાત, (૩) વાસુદેવપણ એટલે ત્રણ ખંડને સાધવાની તાકાત, (૪) ભગદેવપણ એટલે વાસુદેવનું જોડિયાપણ (૫) વિદ્યાધરપણ એટલે વિવિધ વિદ્યાઓને સિદ્ધ કરવાની તાકાત અને (૬) ચારણપણ એટલે ચારણવિદ્યાને (જ્યાંચારણ વિદ્યાચારણની) સિદ્ધ કરવાની તાકાત સાપડે છે અને 'અઋદ્ધિપ્રાપ્ત' તેને કહેવાય છે કે જેઓ ઉપરના પુરુષોની સરખામણીમાં ઓછી પુણ્ય ઋદ્ધિવાળા છે આ અઋદ્ધિપ્રાપ્ત આર્યોના (૧) મેત્ર આર્ય (૨) જાતિ આર્ય (૩) કુલ આર્ય (૪) કર્મ આર્ય (૫) શિષ્ય આર્ય અને (૬) બ્રાહ્મ આર્ય એવા ૭ વિભાગો પડી શકે છે

ક્ષેત્ર આર્ય. ૧

નીચેના દેશોમાં જન્મ ધારણ કરનારા મનુષ્યો ક્ષેત્ર આર્ય ગણાય છે

॥ રાયમિહ મગહ ચણા, અગા તદ વામલિત્તિ વગા ય ।

કચણપુર કલિંગા, વાણારસી ચેત્ર કાસી ય ॥ ૧ ॥

સાકેત કોસલા, ગયપુર ચ કુરુ સોરિય કુસટ્ટા ય ।
 કપિલ પચાલા, અદિચ્છતા જગલા ચેન ॥ ૨ ॥
 વારવર્દ ય સુરટ્ટા, તિદેહ મિદિલા ય વચ્છ કોસવી ।
 નદિપુર સહિન્મા, મદિલપુરમેવ મલયા ચ ॥ ૩ ॥
 વેરાહ વચ્છ ગરણા, અચ્છા તદા ય મત્તિયાવદ્ દસન્ના ।
 સુત્તીમદ્ ય ચેદી, વીયમય સીંધુસોવીરા ॥ ૪ ॥
 મહુરા ય સ્વરસેના પાવા મગી ય માસપુરી વટ્ટા ।
 સાવત્થી ય કુળાલા, કોઢિવરિસ ચ લાદા ય ॥ ૫ ॥
 સેયત્રિયા ત્રિય નગરી કેમદ્-અદ્ધ ચ આરિય મણિય ।
 જત્થુપત્તિ જિણાણ, ચક્કીણ રામકળ્હાણ ॥ ૬ ॥ ”

[ગૃહ્યસૂત્ર, ઉદેશ ૧]

“ જોમા જિનેશ્વરો, અકવર્ત્તિઓ, રામ અને કૃષ્ણ (વાસુ
 દેવ અને બળદેવો) ઉત્પન્ન થાય છે, તે આર્યદેશોની ગણ
 વરી આ પ્રમાણે છે

દેશ.	મુખ્ય નગરી	આજનો પ્રદેશ
૧ મગધ	રાજગૃહી(રાજગીર)	બિહાર પ્રાતનો એક ભાગ
૨ અંગ	અપા(અપાનાલા)	ભાગલપુર જિલ્લો વગેરે
૩ બંગ	તામ્રલિસિ(તામલૂક)	બંગાળ
૪ કલિંગ	કચનપુર	ઓરિસા
૫ કાશી	વારાણસી(બનારસ)	યુક્ત પ્રાત
૬ કોશલ	સાકેત(અયોધ્યા)	યુક્ત પ્રાત
૭ કુરુ	ગન્ધપુર(હસ્તિનાપુર)	કુરુક્ષેત્ર વગેરે.

તેનાથી આપણી આર્યવિષયક કલ્પના વધારે વિશદ અને વધારે સ્પષ્ટ થશે

તેમણે કરેલા વર્ગીકરણ મુજબ આર્યો મુખ્યત્વે બે પ્રકારના છે એક તો 'ઋદ્ધિપ્રાપ્ત' અને બીજા 'અઋદ્ધિપ્રાપ્ત' તેમા 'ઋદ્ધિપ્રાપ્ત' તેમને કહેવાય છે કે જેઓએ મહાન પુણ્ય ઋદ્ધિ પ્રાપ્ત કરેલી હોય છે અને તેના યોગથી (૧) તીર્થંકરપણુ એટલે ધર્મરૂપી તીર્થંત્રુ પ્રવર્તન કરવાની યોગ્યતા (૨) ચક્રવર્તીપણુ એટલે છ ખડ ધરતી સાધીને તેને એક છત્ર નીચે લાવવાની તાકાત, (૩) વાસુદેવપણુ એટલે નવ ખડને સાધવાની તાકાત, (૪) જળદેવપણુ એટલે વાસુદેવનું જોડિયાપણુ (૫) વિદ્યાધરપણુ એટલે વિવિધ વિદ્યાઓને સિદ્ધ કરવાની તાકાત અને (૬) ચારણપણુ એટલે ચારણવિચાર (જ્યાચારણુ વિદ્યાચારણુની) સિદ્ધ કરવાની તાકાત સાપડે છે અને 'અઋદ્ધિપ્રાપ્ત' તેને કહેવાય છે કે જેઓ ઉપરના પુરુષોના સંસ્પર્શનાથીમા એકાદી પુણ્ય ઋદ્ધિવાળા છે આ અઋદ્ધિપ્રાપ્ત આર્યોના (૧) ક્ષેત્ર આર્ય (૨) જાતિ આર્ય (૩) કુલ આર્ય (૪) કર્મ આર્ય (૫) શિષ્ય આર્ય અને (૬) ભાષા આર્ય એવા છ વિભાગો પડી શકે છે

ક્ષેત્ર આર્ય. ૧

નીચેના દેશોમા જન્મ ધારણુ કરનારા મનુષ્યો ક્ષેત્ર આર્ય ગણાય છે

“ રાયગિહ મગહ ચપા, અમા તહ તામલિચિ વગા ય ।

વચણપુર કલિંગા, વાણરસી ચેત્ર કાસી ય ॥ ૧ ॥

સાકત કોસલા, મયપુર ચ કુરુ સોરિય કુન્દા ય ।
 કપિલ પચાલા, અહિન્દ્રા ઝગલા ચેવ ॥ ૨ ॥
 ચારવહેં ય સુરઢા, વિદહ મિહિલા ય વન્દ કોન્દા ।
 નદિપુર સહિમા, મદિરપુરમેવ મન્દા ચ ॥ ૩ ॥
 વેરાહ વન્દ ધરણા, અન્દા તદા ય મતિગાહ ઇન્દા ।
 સુતીવદ ય વેગી, વીરમય સીંગુતેતી ॥ ૪ ॥
 મહુરા ય સૂરસેના યાવા મર્ગા ય માન્દુરે વદા ।
 સાવત્થી ય વુળાલા, કોદિવતિ ચ ગાગ વા ॥ ૫ ॥
 સેવવિયા રિય નગરી કગદ-વદ ચ ગ્રામિય વગિય ।
 જરપુપતિ જિણાણ, વક્કા રામકપ્પા ॥ ૬ ॥

[૧૬૧ પાસ ૬૬ ૧]

" જોમા જિનેધરે, વાવર્તીએ, જમ અને કુન્દે (કુન્દ
 એવ અને બળદેવે) કુપ્પા યે છે, તે અર્થેની પ્રજ
 ૩૨ી આ પ્રમાણે છે.

દેશ	મુખ્ય નગરી	આ નો પ્રમુખ
૧ મગધ	રાજગી(રાજગી)	જિહ્વા પ્રમુખે જે ૧૨
૨ અંજ	વેદ(યધાનદ)	શરણુ ૮.૩ કો-
૩ બમ	વામગિરિ(વામગી)	મન્દા
૪ કલિંગ	કયમપુર	કેડી
૫ કાશી	વાલ્મી(મન્દા)	કુન્દા
૬ મગધ	વેદ(અર્થે)	કુન્દા
૭ કુરુ	મદિર(મદિર)	કુન્દા

૮ કુશાલ	ચોરિય	મયુરાની ઉત્તરનો પ્રદેશ
૯ પાચાલ	કાપિલ્યપુર	દશક્ષાબાદ હાલ્લો વગેરે મુખત પ્રાત
૧૦ જાગલ	અહિરજા	જરેલી પ્રાત વગેરે મુખત પ્રાત
૧૧ સૌરાષ્ટ્ર	બારામતી(દારકા)	સૌરાષ્ટ્ર
૧૨ વિદેહ	મિથિલા	જનકપુર હાલ્લો વગેરે (બિહાર)
૧૩ વત્સ	કૌશાળી(કાસલ)	અલ્હાબાદ હાલ્લો વગેરે
૧૪ સદક્ષ	નદીપુર	મુખત પ્રાત
કે શાકિન્ય		
૧૫ મલય	લલિતપુર	હામરીબાગ હાલ્લો વગેરે બિહાર
૧૬ મત્સ્ય	વૈશટ	જયપુર અને અવર રાત્ય
૧૭ વરણ	અચ્છ	મુખત પ્રાત
૧૮ દશાણુ	મૃત્તિકાવતી	માળવાનો ઉત્તર ભાગ
૧૯ ચેદી	મુક્તિમતી	મધ્ય પ્રાત
૨૦ સિધુ-સૌવીર, વીતલ્યનગર		સિધુ કિનારાનો પ્રદેશ
૨૧ શૂરસેન	મયુરા	મયુરાની આસપાસનો પ્રદેશ
૨૨ ભગી	પાપા	માનભૂમ હાલ્લો વગેરે બિહાર
૨૩ વર્ષ	માસપુરી	
૨૪ કુશાલક	આવસ્તી	અયોધ્યા હાલ્લો વગેરે સ મુખત પ્રાતનો ઉત્તર ભાગ
૨૫ કૌટિવર્ષ	લાટ	ગુજરાતનો દક્ષિણ ભાગ
૨૫½ કેતક	ચ્વેતાળી	બિહાર પ્રાત

આ ગણના જરતજોષને અનુલક્ષીને સમજવાની છે

જાતિ આર્ય ૨

જેઓ જાતિથી શ્રેષ્ઠ હોય છે, તે જાતિ આર્ય કહેવાય છે
ના નામો બૃહત્કેતુપસૂના નામના ગ્રામીન જૈન ત્રયમા નીચે
મુજળ મળે છે

“અવઢ્ઠા ય કલદા, વિદેહા વિદકાતિ ય ।
હારિયા તુતુળા ચેન છ ઇતા ઇન્મજાતિઓ ॥”

અ બધ, કલિદ, વેદેહ, વિદકાતિ, હારિત અને તુતુલ એ
છ ઇન્દ્રિય જાતિઓ છે, અર્થાત્ જાતિવડે આર્ય નહાય છે

કુલ આર્ય ૩

જેઓનું કુલ શ્રેષ્ઠ હોય છે, તે કુલ આર્ય કહેવાય છે
ના નામો નીચે મુજળ હોવાનું સૂચન બૃહત્કેતુપસૂના મળે છે

“ઉગ્મા મોગા રાદન્ન-સ્વલ્પિયા તદ ય જાન કોઠા ।
શ્વસાગા ત્રિય ઇદ્ધા, જારિયા હોદ નાપ્તા ॥”

ઉગ્ર, લોગ, રાજન્ય, સ્વલ્પિય, રાત, કૌર અને ઇન્દ્રવાકુ
એ છ કુલોને આર્ય જાણવા અર્થાત્ આ ૬ વંશના પુરુષો
કુલની શ્રેષ્ઠતાને લીધે કુલ-આર્ય કહેવાય છે

કર્મ આર્ય ૪

જે માણસોનું કર્મ એટલે આશ્વિનકર્મો ધર્મો અન્ય
પાપવાળો હોય છે, તેઓ કર્મ આર્ય નહાય જેમકે વસ્ત્ર બનાવ
નારાઓ, સુતર કાતનારાઓ, માટીના વસ્ત્રો બનાવનારાઓ, વેચાર
કરનારાઓ, ખેતીવાડી કરનારાઓ, શેર કરનારાઓ વગેરે
૪ પૂર્ણ અને

શિષ્ય આચાર્ય. ૫

જે માણસો નિર્દોષ શિષ્ય એટલે કારીગરીવડે પોતાનો નિર્વાહ કરે છે તે શિષ્ય આચાર્ય કહેવાય છે સર્પ, સુધાર, સાદી બનાવનાર, તથા એવી જ અન્ય કલાઓવડે નિર્વાહ કરનાર કારીગરો આ વર્ગમાં આવે છે

ભાષા આચાર્ય ૬

જેઓ અઢાર દેશોમાં સારી રીતે સમજાતી એવી *અર્ધ-માગધી ભાષા બોલે છે, તે ભાષા-આચાર્ય કહેવાય છે

આ ઉપરાંત બીજાં પણ ત્રણ પ્રકારના આચાર્યો માનવામાં આવ્યા છે (૧) દર્શન-આચાર્ય (૨) જ્ઞાન-આચાર્ય (૩) ચારિત્ર-આચાર્ય

દર્શન આચાર્ય ૧

જે મનુષ્યની જીવન અને જગતને જોવાની 'દૃષ્ટિ' 'સમૃદ્ધ' થયેલી છે, અને તેથી શમ, સ્વેગ, નિર્વેદ, અતુ ક્રપા અને આસ્તિક્ય એ પાંચ ગુણો વિકાસ પામેલા છે, તે દર્શન-આચાર્ય

'શમ ગુણનો' વિકાસ થવો એટલે શુસ્સો ગળી જવો અભિમાન ઓગળી જવું, માયા મરી જવી અને આસક્તિ ભેદી જવી

'સ્વેગ ગુણનો' વિકાસ થવો એટલે વિવશનો લોગ

---

*અર્ધ માગધી ભાષા એ ૧૮ મહાદેશોના અને ૭૦૦થી અધિક દેશોના શબ્દોથી સમૃદ્ધ મળ્યાતી હતી એથી જ અપર શબ્દ માટે નાકૃત શબ્દો પણ ઓળખાતાં છે સપા

કરવાની વૃત્તિ વિરામ પામવી અને સ્પર્શ, રસ, ગંધ, રૂપ અને શબ્દવડે અનુભવાતા સુખો કા-પનિક કે મિથ્યા જણાવા

‘નિર્વેદ ગુણો’ વિકાસ થવો એટલે લખચોરાશીના ફેરા ફરી ફરવા ન પડે તેવી મનોભાવના મજબૂત થવી

‘અનુકેષા ગુણો’ વિકાસ થવો એટલે કોઈનું પણ અહિત કરતા કે કોઈને પણ નુકસાન કરતા હૃદયમા અઘેરાટી થવી, દુઃખીને ભોઈ દિવ દ્રવી જુ અને મુરકેવીએમા મૂકા એલાએને બને તેટલી મ... કરવાની મનોવૃત્તિ ઉત્પન્ન થવી

‘આસ્તિક્ય ગુણો’ વિકાસ થવો એટલે આત્માની અમરતામા આરથા થવી, જડની જુદાઈની પ્રતીતિ વધી, પુણ્ય, પાપ અને પરલોકમા વિશ્વાસ થવો તથા દેવ, ગુરુ અને ધર્મને તારક તરો માનવાની અણુકોલ-અફર મનોવૃત્તિ ધરાવી

જ્ઞાન આર્ય ૨

જે મનુષ્ય જાણુવા જેવા ઓછા કે વધુ પદાર્થોને બગબગ જાણે છે અને તેમાના હેય એટલે છોડવા યોગ્ય તથા ઉપાદેય એટલે આદરવા યોગ્ય અથોનો પ્રમાણુ, હેતુ તથા દશાતવડે યથાર્થ વિવેક કરી શકે છે તે જ્ઞાન-આર્ય બીજી ગીતે કહીએ તો જે મનુષ્ય જ્ઞાન પ્રત્યે અભિરુચિ ધરાવે છે, જ્ઞાન પ્રત્યે અતરંગ પ્રેમ ધરાવે છે અને જ્ઞાન પ્રત્યે નિ સીમ ભક્તિ ધરાવે છે તથા તેની ઉપાસના અનન્દ મનથી કરે છે તે જ્ઞાન આર્ય છે

ચારિત્ર આર્ય ૩

જે મનુષ્ય દેહને ધર્મનું સાધન માનીને તેનો સંપૂર્ણ સદુપયોગ કરવાની પ્રવૃત્તિ કરે છે એટલે કે તેને સયમ અને

શિષ્ય આર્થ. ૫

જે માણસો નિર્દોષ શિષ્ય એટલે કારીગરીવડે પોતાનો નિર્વાહ કરે છે તે શિષ્ય આર્થ કહેવાય છે સર્પ, સુધાર, સાદી બનાવનાર, તથા એવી જ અન્ય કલાઓવડે નિર્વાહ કરનારા કારીગરો આ વર્ગમાં આવે છે

ભાષા આર્થ ૬

જેઓ અદાર દેશોમાં સારી રીતે સમજાતી એવી અર્થ-માગધી ભાષા બોલે છે, તે ભાષા-આર્થ કહેવાય છે

આ ઉપરાંત બીજા પશુ ત્રણ પ્રકારના આર્થો માનવામાં આવ્યા છે (૧) દર્શન-આર્થ (૨) જ્ઞાન-આર્થ (૩) ચારિત્ર-આર્થ

દર્શન આર્થ ૧

જે મનુષ્યની જીવન અને જન્મતને જોવાની 'દૃષ્ટિ' 'મમ્યક' થયેલી છે, અને તેથી શમ, સવેગ, નિર્વેદ, અતુ કષ્ટ અને આસ્તિક્ય એ પાંચ શુભો વિકાસ પામેલા છે, તે દર્શન-આર્થ

'શમ શુભો' વિકાસ થવો એટલે શુસ્તો ગળી જવો. અભિમાન ઓગળી જવું, માયા મરી જવી અને આસક્તિ ઊડી જવી

'સવેગ શુભો' વિકાસ થવો એટલે વિષયનો લોભ

---

* અર્થ માગધી ભાષા એ ૧૮ મહાદેશોના અને ૭૦૦થી અધિક લઘુ દેશોના સંબંધથી સમૃદ્ધ ગણાતી હતી એથી જ અપર સંખ્યામાં તે 'પ્રાકૃત' સમૃદ્ધી પશુ ઓળખાવાય છે સપા

કરવાની વૃત્તિ વિરામ પામવી અને સ્પર્શ, રસ, ગંધ, રૂપ અને શબ્દવડે અનુભવાવા મુખ્યો મત્ત્વનિક કે મિથ્યા જણાવા

‘નિર્વેદ ગુણનો’ વિમલ ધવો એન્દ્રે લખચોરામીના ફેરા ફરી ફરવા ન પડે તેવી મનોઆવના મજબૂત થવી

‘અનુકંપા ગુણનો’ વિમલ ધવો એન્દ્રે કોઈનું પણ અહિન કરતા કે કોઈને પણ નુકસાન કરતા હૃદયમાં અરેરાટી થવી, દુ ખીને ભોઈ દિવ દ્રવી જુ અને મુરકેડીઓમાં મૂમ એલાઓને બને તેન્દ્રી મ... કરવાની મનોવૃત્તિ ઉત્પન્ન થવી

‘આસ્તિક્ય ગુણનો’ વિમલ ધવો એન્દ્રે આત્માની અમરતામાં આસ્થા થવી, જાની જુદાઈની પ્રવીતિ થવી, પુણ્ય, પાપ અને પરલોકમાં વિશ્વાસ ધવો તથા દેવ, શુદ્ધ અને ધર્મને તારક તરવો માનવાની અણદોષ-અફ મનોવૃત્તિ ધરાવી

જ્ઞાન આર્થ ૨

જે મનુષ્ય બહુજ જેવા ઓછા કે વધુ પાત્રોને બરાબર જાણે છે અને તેમના હેન એન્દ્રે બેડવા એન્દ્રે તથા ઉપદેશ એન્દ્રે આદરવા યામ્ય અચોનો પ્રમાણ, હેતુ તથા દાદાતવડે યથાર્થ વિવેક કરી શકે છે તે જ્ઞાન-આર્થ બીજી રીતે કહીએ તો જે મનુષ્ય જ્ઞાન પ્રત્યે અક્તિરુચિ ધરાવે છે, જ્ઞાન પ્રત્યે અતરંગ પ્રેમ ધરાવે છે અને જ્ઞાન પ્રત્યે નિસીમ ભક્તિ ધરાવે છે તથા તેની ઉપમતા અને ય મનથી કરે છે તે જ્ઞાન આર્થ છે

ચારિત્ર આર્થ ૩

જે મનુષ્ય જેને ધર્મનું અધન માનીને તેને સંકુલ મનુષ્યોના પ્રવૃત્તિ કરે છે એન્દ્રે...

સદાચારમા પ્રવર્તવિ છે તથા પ્રભુ-મ-ણ, પ્રભુ-ક-ડિન, જપ, તપ
અને ધ્યાનમા જોડેલુ રાખે છે, તે આરિ-આર્ય છે

દેહનો સંપ્રયોગ કરવાની આર્યભાવનાનું પ્રતિબિંબ નીચેના
શ્લોકમા સુદર રીતે રજૂ થયેલું છે

“ હસ્તૌ દાનચિર્જિતૌ શ્રુતિપુટૌ, મમ્યગ્વચોદ્રોહિણૌ,
નેત્રે માધુરિલોઠ્ઠનેન રહિતે પાદૌ ન તીર્થં ગતૌ ।

અન્યાયાર્જિત-વિત્તપૂર્ણમુદર મર્મેણ તુક્ક શિરો,

ર ર અમ્બુક ૧ મુચ્ચ મુચ્ચ સદસા નીચમ્ય નિન્મ્ય વપુ’ ॥ ”

ત્રણ દિવસનું બૂખું શિયાળ જોરાકે શોધવાને માટે
અર્ધાતર્જી રખડી રહ્યું હતું એવામા તે એક નહીના કિનારે
પહોંચી ગયું કે જેના જળમા કોઈ મનુષ્યનું મરદું તણાઈ
હતું એને સુદર લક્ષ્ય સમજીને તે શિયાળે એને મહા
મહેનતે પાછીમારી બહાર લઈયું પછી જ્યાં તે, એ મરદાનું
બક્ષણ કરવા જાય છે ત્યાં નીના કિનારે ઊભેલા એક મહા
તમાએ તે મરદાને ઓળખી લીધું અને તે કહેવા લાગ્યો કે-
‘હે શિયાળ ! તું જો કે બૂખું જણાય છે અને દેહને ટકાવ
માટે તારે કાંઈ પણ ખાધા વિના ચાલે તેમ નથી, છતાં માર
કહ્યું માનીને આ મરદાના હાથ ખાઈશ નહિ, કારણ કે તે
જીવનપર્યંત કોઈને દાન આપેલું નથી વળી તેના ક
પણ ખાંચિ નહિ, કારણ કે તેણે મરતા મુખી સદ્વચનો આ
સંપ્રદેશ સાક્ષ્યે નથી વળાં તેની આખો પણ ખાઈશ
કારણ કે તેનાવડે તેણે કોઈ વાર દિલ્લશરીને સામુ-સત
દર્શન કરેલા નથી અને શાણા શિયાળ ! તું સાચું કહું

કે તેના પગો પણ ખાવાને હરગીઝ લાયક નથી, કારણ કે તેના વડે તેણે કદી પણ તીર્થાત્ન કરેલું નથી અને તું જો એનું ઉદર ખાવાનો વિચાર કરતું હોય તો તે પણ છોડી દે, કારણ કે જિદગીબગ એમા જે અન્ન પડ્યું છે, જે ખોરાક પડ્યો છે, તે અન્યાયની કમાણીથી ઉત્પન્ન કરેલા પૈસાનો જ પડ્યો છે વળી તેના માથાને ખાવાનો વિચાર પણ તું મૂની દે મરણ કે એ સદા ગર્વથી ભરેલું રહેતું હતું અને તેથી કોઈ પણ વાર દેવને, શુરને, પૂજ્યને, વડીવને, મુરખીને કે શુણ્ણી પુરુષોને નમેલું નથી હે સમજી શિયાળ ! આ ગીતે તેનું આખું શરીર નિષ છે, માટે તેને ખાવું રહેવા દે અને તું કોઈ બીજા જ ભક્ષ્યને શોધી લે !

શિયાળ પણ એટલું સમજતું હતું કે માનવ દેહનો આવો દુરુપયોગ કરનારનું મહદું ખાઈને જીવવું તેના કરતા જૂઠ્ઠું મરી જવું બહેતર છે, એટલે તેણે એ મન બંને છોડી દીધું અને બીજા કોઈ ભક્ષ્યને શોધીને તેનાની પોતાની મુધાને શાત કરી

તાર્પર્ય કે-જે મનુષ્ય પોતાને મળેલા નિતિ ઉત્તમ દેહનો ઉપયોગ દાન કરવામાં, સત્શાસ્ત્રો અને સદુપદેશ સાબળવામાં, સાધુસતોના દર્શન અને સમાજમ કરવામાં, દેવદર્શન અને તીર્થાટન કરવામાં, ન્યાયથી આજીવિક્ષ સત્તાવવામાં અને અભિમાન તથા અહંકારથી રહિત બનીને લ્યા ત્યા સારું કે સુદર જણાય ત્યા ત્યાવી એને નમ્રતાપૂર્વક મહદ્દુ કરવામાં કરે છે તે સાચો મનુષ્ય છે, તે સાચો આર્ય છે અને તે જ ખરેખરો સત્પુરુષ છે

નિર્ગ્રંથ મહર્ષિઓએ સ્પષ્ટ રીતે જણાવ્યું છે કે-

“ તદ્ તથા દુહ્લહલમ, વિજ્જુલયાચચલ માણુસત્ત ।
લઘૂણ જો પમાયદ્, સો કાપુરિમો ન સપ્પુરિમો ॥ ”

“ તથા તે જ રીતે ઘણી મહેનતે મેળવાય તેવું અને વિદુત્તા ન્યમનત્ત જેવું સ્વપ્ન મનુષ્યપણુ પામીને જે મનુષ્ય તેનો સદુપયોગ કરવામાં બેદરકાર રહે છે, તે કાયર છે પણ સત્પુરુષ નથી ”

અને તે કાયરપણુ-બેદીપણુ ગળવા માટે જ તેમણે સૂચના કરી છે કે—

“ ઉત્થાચોત્થાય ષોદ્ધવ્ય, કિમથ સુકૃત કૃતમ્ ?
આયુષ સ્વઘ્નમાત્રાય, રવિરસ્તમય ગત ॥ ”

“ લાઘ્વમાર્થી ઊઠી ઊઠીને, મૂઢતામાર્થી જાગીને વિચાર કરે છે આયુષ્યનો એક ટુકડો લઇને સૂયે તો અસ્નાયજન મમીયે ગયે, પણ તે હરમિયાન મે શું સુકૃત કર્યું ? ”

અને તેમણે સંસ્કારમાં પ્રમાદી ન રહેવા માટે તથા ધર્મ પ્રવૃત્તિમાં ત્વરા આણવા માટે જણાવ્યું છે કે—

“ મા સુઞ્ઞહ જમિગચ્ચ પલાદ્ઞચમિ કીસ ધીસમહ ?
તિન્નિ જણા અણુલગ્ગા, રોગો અ જરા ય મચ્ચુ અ ॥ ”

‘ જાગતા રહેવાના સમયે સૂઈશ નહિ અને પવાયન થવાના સમયે યોશીશ નહિ, કાલજી કે તારી પાછળ શેગ, જરા અને મૃત્યુ એ ત્રણ જણા પડેલા છે ”

એટલે જેઓ મૂંઢતાને દોહતા નથી, આત્મનિરીક્ષણ કરવા

નથી, ભગવંતને સેવતા નથી અને સયમ તથા સદાચારનું સેવન કરતી વખતે ગળિયા બળદની જેમ બેસી બાંધ છે, તે ચારિત્ર આપ બની શકતા નથી

તાત્પર્ય કે-દેશ, જાતિ, કુલ, કર્મ, શિષ્ય અને ભાષા આર્ય એ જ્ઞાન-આર્ય આદિના સાધનો છે

અનાર્યોના લક્ષણ

પૂર્વમહર્ષિઓએ અનાર્યના જે લક્ષણો બતાવ્યા છે અને તેનો પરિચય જે રીતે કરાવ્યો છે તે પણ બહુવા જેવો છે તેઓ કહે છે કે-

“ પાત્રા ય ચ્ઢકમ્મા અણારિયા ણિગિવણા ણિરત્તુતાવી । ”

“ અનાર્યો પાપી પ્રવૃત્તિવાળા, ઘોર કર્મોને કરનારા, પાપની ધૂણા વિનાના અને ગમે તેવું અકાર્ય કરવા છતાં તેનો પશ્ચાત્તાપ નહિ કરનારા હોય છે ” એટલે અનાર્યોની પ્રવૃત્તિ, અનાર્યોનો સ્વભાવ કે અનાર્યોના મનનું વલણ એવી રીતે ઘડાયેલું છે કે તેને પાપમય પ્રવૃત્તિ કરવાનું જ સૂઝે છે અને તે પ્રવૃત્તિ એટલા ભોળા પ્રમાણમાં કરે છે અને એવી ઘોર કરે છે કે જેમાં પાપનો શુભાર હોતો નથી તેઓ પાપમાં સદા રચ્યાપચ્યા રહે છે, તેથી તેમને પાપ પ્રત્યે ધૂણા પણ થતી નથી અને કરેલા અતિ દુષ્ટ કર્મોના જરા જેટલોય પશ્ચાત્તાપ કે દિલગીરી પણ થતી નથી આ વાતને હજી વધારે સ્પષ્ટ કરીએ તો અનાર્યો ભોળા પ્રમાણમાં જીવહિંસા કરનારા હોય છે, જરા જેટલો લાભ થવાનો પ્રસંગ જણાય કે જુદું બોલે છે, ચોગીઓ કરે છે, ખાતર ખાંડે છે, લૂટ ચલાવે છે અને ગામના ગામો ભાગે છે

કે દેશ આખાને ઉઝાડી મૂકે છે, પરદારાત્રુ નેવન કરે છે, વેશ્યાગમન કહે છે, રખાતો રાખે છે અને નમે તે કુટ્ટીને વ્યભિચાર કરતા જરાયે અચકાતા નથી, પોતાના ઘરબાર, માક-મિ કત અને વૈશવના સાધનો પર અત્યંત મૂર્ખા રાખે છે અને તેને પ્રાપ્ત કરવા માટે તથા માચવવા માટે ગમે તેવા ઘોર કૃત્યો કરે છે વાત વાતમા તેઓ તપી જાય છે, બા ગુસ્સો કરે છે અને લાકડી કે હથિયાર ઉચકે છે એટલે ગંધક કરવા, મારામારી કરવી, ખૂન કરવા ને અણુછાજવી લગાઈઓ કરવી એ તેમની પ્રવૃત્તિમા જ હોય છે આર્થ પુરુષ જ્યારે ન્યાયની ખાતર જ લગાઈમા ઉતરે છે અને માનવતાના મુખ્ય મિદ્ધાતેને આગળ કહે છે, ત્યારે અનાર્થ પુરુષો ન્યાય-અન્યાયને જોતા જ નથી તે તો માન પોતાની નિષ્કુર સ્વર્થસાધના કરવા માટે જ લગાઈને નોતરે છે આર્થ પુરુષો જેની સાથે લગાઈ કરવી હોય તેને પ્રથમ ચેતવે છે, તેની આગળ હત શિક્ષકીને લગાઈના કારણતુ નિવારણ કરવાની તક આપે છે અને તેમ છતાં જો સાથે પણ ન માને તો તેની સાથે લગાઈ કરે છે અને તે લગાઈ પણ કેવી ? જિલ્લાને મારે તો નહિ, ગાફેલ પર ધા કરવો નહિ, શસ્ત્રીન પર શસ્ત્ર ચલાવતુ નહિ અને અને ત્યાં મુખી દોષિતની સાથે જ લડી લેવું જ્યારે અનાર્થ પુરુષો જિલ્લાને મારે છે, ગફેલનો લાલ ખામ કરીને ઉગવે છે, શત્રુપક્ષ શસ્ત્રહીન હોય તો પણ તેના પર શસ્ત્ર ચલાવે છે અને તેની છાયામા જિલ્લા રહેનાર સર્વની નિર્દય કતલ કરે છે જે રાજ કર્ત્વી પક્ષે વચ્ચે મતભેદ બંને કે સ્વાર્થ સાધનાની સાકમારી થાય તેમા નિર્દોષ પ્રજાજનોની લય કર કત્ત કર્યાના દાખલાઓ

ઇતિહાસના પાને ચડી ચૂક્યા છે, જે અનાયતાના સ્પષ્ટ
એધાતો છે આજના વિમાની દુમલાઓ, આજના હૃવલેણ
બેજમારાઓ અને આજની જામડાઓ તથા શહેરોને આખા ને
આખા સળગાવી પીકતીધરા કરવાની નીતિને અનાયતાના
દ્રેક સિવાય બીજુ શુ કહી શકાય ? જાપાનનુ સુદ
હતવા માટે અમેરિકન લશ્કરે જે અણુબોમનો ઉપયોગ કર્યો
અને નાગાસાકી અને હિરોશિમા જેવાં જે મોટા શહેરોના
નિર્દોષ સ્ત્રી-પુરુષો, વૃદ્ધો, બાળકો અને તમામ પશુ-પક્ષી
સુંદાન કરેનો જાનીમ સહાર કર્યો ! આ કાર્ય આયોનીનિ
અને આયો સરકારોને અનુસરનાર કદી પણ કર નહીં અરે !
તેમ કરવાની હ પના પણ તેમને આવે નહિ

વળી અનાયોમા અહ કાર અને અભિમાન પણ અતિ હોય
છે કપટ કરવા, કાવના રચવા અને દગલખાણ કરી એ
તેમના લોહીમા જડાએવી વસ્તુઓ હોય છે માત્ર સાત વાર
જે શાહજુદીન યોગીને માકી આપી ડોડી દેવાયે હોય તે
શાહજુદીન ધોરીએ ઉઘટે પૃથ્વીરાજની ગી હાલત કરી ! જે
અગ્રેજોને વેપાર કરવાની દૂટ આપવામા આપી ફતી-વસવાટ
કરવાના ઉઠારતા બતાવવામા આવી હતી તે અગ્રેજોએ જાગન
ની શી હાલત કરી ? જેમણે પેંસાની મદ કરી, ગાળુઓની
મદ કરી અને સલાટો આપી તેમનાં હાલ પણ તેઓએ કેવા
કર્યા ? પણ એ વાતમા આશ્ચર્ય પામવા જેવું કંઈ નથી,
કારણ કે અનાયો પ્રજાની એ સ્વસાવાત જાણિયત છે

અનાયોને ઘરખાર અને માલમિ કાની આસક્તિ પણ
અનહદ હોય છે તે માટે તેઓ ગમે તેવા અણુઓ કરે છે,

ગમે તેવી લક્ષણો કરે છે અને ગમે તેવા હલમ ઉપરથી
કામે લગાડવામા અચક્રતા નથી કચન અને કામિની, મુદ્રી
અને મુદ્રા કે મુવર્ણ અને સત્તા એ તેમના લવનનો મુદ્ર
લેખ હોય છે, એટલે તેમના લવનની સધળી પ્રવૃત્તિઓ તે
મુજબ જ ચાલવાય છે

જે મનુષ્યોને પાપ અને પુણ્યનો વિવેક હોય તે જ પાપોને
પરિત્યજ કરીને પુણ્યની વૃદ્ધિ કરી શકે, પણ અનાયોમા તે
જાતનો વિવેક હોતો નથી તેથી ગમે તેવા પાપી કૃત્યો કર
વામા તેમને ધૂણા આવતી નથી અને જે માણસો આત્મામા
માનતા હોય, કર્મમા માનતા હોય, પરચોક અને પરમવમા
માનતા હોય, તે પોતાનો આત્મા પાપપ્રકૃતિ મલિન ન થાય
તેની દરકાર રાખે અને કદાચ કોઈ પાપ થઈ ગયું હોય તે
તે માટે અત્યંત દિલગીર થાય કે પશ્ચાત્તાપ કરે પણ જ્યાં
આત્મા જેવી કોઈ વસ્તુનો ખ્યાલ જ નથી કે ખ્યાલ છે તે
તેમા થકા નથી, જ્યાં કર્મના કાયદાનું બિવકુલ જ્ઞાન નથી
અને પરચોક તમા પરલવની જાતોને માનવામા આવતી નથી
ત્યા આત્મનિરીક્ષણ કેવું ? અને પાપનો પશ્ચાત્તાપ પણ કેવો
એટલે ઉજળી આમડી, મુદ્રા ધરોમા વસવાટ, ંગવહાલિ
શિશુ, મુધક પોચાક, ખીકતો ધ ધો અને કાર્ય કરવાની ચા
રાઈ એ આર્યત્વના વિશિષ્ટ લક્ષણો નથી, પણ સધમ અ
સદાચાર, દયા અને પરોપકાર, આત્મનિરીક્ષણ અને લવન
શુદ્ધિ એ જ આર્યત્વના વિશિષ્ટ લક્ષણો છે કોઈ મહર્ષિ
હીક જ કહ્યું છે કે ‘શુભેન દિ મવત્યાર્યો જ ઘનેન ન વિઘ
ધન અને વિઘા મારતી આર્યે જની શક્યતુ નથી પણ લવ
ની વિશિષ્ટ પ્રજાવિકાને લીધે જ આર્યે જની શકાય છે

કેટલીક અનાર્થ ભતિઓ.

પૂર્વ મહર્ષિઓએ કેટલીક અનાર્થ ભતિઓની મણના
દિવે મુખ કરાની છે

૧ શક	૧૪ પારસ	૨૩ માષ	૬૦ ખમ
૨ યવન	૧૫ કૌચ	૨૮ બકુરા	૪૧ ખાસિક
૩ શમર	૧૬ ઓધ	૨૯ મલય	૪૨ નેન્ટર
૪ બખર	૧૭ દ્રવિડ	૩૦ ચુચુક	૪૩ મૌખિક
૫ કથ	૧૮ ચિલ્વલ	૩૧ ચુવિક	૪૪ આનબ
૬ મુરહડ	૧૯ પુવિન્દ	૩૨ કોકલુ	૪૫ ડાબલિક
૭ હિરક	૨૦ આરોપ	૩૩ મેદ	૪૬ કુલુષ
૮ કદ	૨૧ ડોવ	૩૪ મલુવ	૪૭ કેકય
૯ ભિત્તિક	૨૨ પોલ્લુ	૩૫ માલવ	૪૮ હૂલુ
૧૦ પકવણિક	૨૩ ગધહારક	૩૬ મહુર	૪૯ રામક
૧૧ કુવાશ	૨૪ બહલિક	૩૭ આશ્વાપિક	૫૦ કુરવ
૧૨ ગોડ	૨૫ જન્વ	૩૮ અલાક્ષ	૫૧ મરુક
૧૩ સિહલિક	૨૬ ગેષ	૩૯ લામિક	૫૨ મરહકુ

વગેરે

અનાર્થમાથી આર્થ

આર્થ દેશ, આર્થ સસ્કારો અને આર્થાવર્તની ધર્મસામગ્રી
ના સસર્ગથી અનેક (ચિત્ર) અનાર્થો આર્થ બન્યાના દાખલાઓ
ઈનિહાસમા નોધાયેલા છે તેમા અદ્વૈતકુમારનો દાખલો
બહુવા યોગ્ય છે

અદ્વૈતકુમાર

વિક્રમ સવત પૂર્વે છઠ્ઠા સૈકાની વાત છે. જ્યારે આગળ

વર્તમા પ્રભુ મહાવીર અહિંસા અને સ્વાદ્વહની ધોષણ કરતા અનેક છવોને પ્રતિબોધ પમાડી રહ્યા હતા અને મગધદેશ પર મહારાજ શ્રેણિકની આજ્ઞા વર્તી હતી તે વખતે આર્થા વર્તના વહાણવટીએ જુદી જુદી જાતના દરિયાણા, વસ્ત્રો અને શાલુશાના લઈને અનાયોધી વસેલા આદન (હાવ-એડન) નામના દેશમા ગયા ત્યાના લોકોને મુખ્ય વ્યવમાય દરિયામાથી ગાહવા પકડવાનો તથા મોતી કાઢવાનો હતો એટલે મોતી મેળવવા માટેનું તે મોટું મથક હતું અને તેના કીધે ૪ દેગ-પરદેશના અનેક વેપારીઓ ત્યા વેપાર કરવાને અર્થે જતા હતા એ વખતે ત્યા આદન નામનો રાજા રાજ્ય કરતો હતો જેને અદગ કે આર્ટક નામનો એક કુમાર હતો

ભારતના વહાણવટીઓએ આદન રાજાને મૃત્યુનાત બેટા ધરી અને વેપાર કરવાની રજા માગી તે વખતે આદન રાજાએ પૂછ્યું કે-તમે ક્યાયાં આવો છો અને તમારા રાજાનું નામ શું ?

વહાણવટીઓએ જવાબ આપ્યો કે-અમે મૂળ મગધદેશના વતની છીએ કે ત્યા મહારાજ શ્રેણિકનું આધિપત્ય છે આદન રાજાએ કહ્યું ‘ એટલે ! શ્રેણિક રાજા તો અમારી પિછાણવાળા છે તેઓ બહુ બહા અને માયાળુ છે તમે અહીં સુએથી વેપાર કરી શકો છો ’

તે વખતે અદગકુમાર સજ્જમા બેઠો હતો તેણે વહાણ વટીઓને પૂછ્યું કે ‘ એ રાજાને કુમાર છે ? હાથ તો તેનું નામ શું ? ’

વહાણવટીઓએ કહ્યું ‘ હા, એ રાજાને અનેક કુમારો છે

પણ તે બધામા અભયકુમાર શ્રેષ્ઠ છે કે ને પોતાના બુદ્ધિબળ વડે રાજ્યના પાચસો મંત્રીઓનો વડો બનેલો છે '.

અદ્વગકુમારે કહ્યું- ' એ તો બહુ સુંદર વાત હું તેની સાથે હોસ્તી બાધીશ, માટે તમે પાછા ફરો ત્યાં મને મળીને જાણે '.

વહાણુવટીએ વેપાર કરીને ત્યારે આર્યાવર્તમા પાછા ફરવાને તૈયાર થયા ત્યારે અદ્વગકુમારે તેમને મેલવી અને પરવાળાયાં બંનેના એક સુંદર દાળડો આપ્યો અને તે પોતાની વટી અભયકુમારને આપવાને જણાવ્યું.

આર્યાવર્તમા પાછા ફરેલા વહાણુવટીઓએ જાણને પેલે દાળડો અદ્વગકુમારના નામથી અભયકુમારને સોંપી કહ્યો આ જોઈને અભયકુમારે વિચાર કર્યો કે ' આ કેણું હજીકર્મી જીવેલા છે અને માગ પ્રત્યે પૂર્વજન્મનો સ્નેહ ધરાવે છે, માટે મારે પણ એવી વસ્તુ મોકલવા કે જોઈ તેનો માનવ જન્મ માર્યુંક થાય ' એટલે અભયકુમારે પોતાને મળેલી સેનાના બન્ધા મા સુંદર કોનરણીવાળી સુખની એક પત્ની તૈયાર કરી અને તેમા શ્રી હવલદેવપરમાત્માના મૂર્તિ મૂળ પછી એ પેટીમા ઘટ, પૂષ્પાન, ઓરસિયો, સુખડ, કેશર અને પૂગની બીજ સામથી પણ ગોઠવી આ પેટી તેણે પોતાના વિદ્યામુખ માણસને લગાવતા કહ્યું કે ' આ ભેટ અદ્વગકુમારને હાથોહાથ પહોચાડજે અને તે એને એમતમા ખોલીને જ જુએ એવી ભલામણ કરજે '.

માણસે સઘળું તે પ્રમાણે કર્યું અદ્વગકુમારે પેટીને એકાદ મા લઈ જઈને ખોલી તો બધી જ વસ્તુ નવીન મહામ પડી તેણે મૂર્તિ, ઓમરીયો, સુખડ કે ઘટ વગેરે કદી જોયા ન

હતા, એટલે વિચાર કરવા લાગ્યો કે-‘ આ તે શુ હશે ? તેનો શો ઉપયોગ થતો હશે ? શુ તે કાંઈ ધરેણું હશે કે કાંઈ બાદુમતરની વસ્તુઓ હશે ? ’

આમ તે બહુ બહુ વિચાર કરવા લાગ્યો ત્યારે તેને એકા એક સ્મરણ થયું કે-‘આવી વસ્તુઓ મેં કાંઈક સ્થળે નિહાળી છે અને અતિ ઊંડા વિચારમાં ગરકાવ થતા તરત જ તે મૂર્ચ્છિત થઈ ગયો.

જેવી રીતે આપણને આ જીવનના બનાવોનું સ્મરણ થાય છે, તેથી જ રીતે કેટલાક મનુષ્યોને કેટલીક વાર પૂર્વભવમાં બનેલા બનાવોનું સ્મરણ થાય છે એ જાનના સ્મરણને ‘ જાતિ સ્મરણ જ્ઞાન ’ કહેવામાં આવે છે અને ત્યારે તે થવાનું હોય છે ત્યારે એકાએક મૂર્છા આવી જાય છે.

અદ્વૈતકુમારને આવું જ જાતિ સ્મરણજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું તેમાં તેણે જોયું કે ‘ પૂર્વભવમાં હું આર્યાવર્તના એક દેશમાં સામાયિક નામનો કણખી હતો અને બાલકુમતી નામે સ્ત્રીને પરણ્યો હતો. સમય જતાં અમને બંનેને વૈરાગ્ય થયો અને અમે બંનેએ સાધુજીવનની દીક્ષા લીધી. પછી અમે અલગ અલગ ચાલ્યા ગયા એવામાં એક વાર મેં સાધ્વી બનેલી બાલકુમતીને જોઈ અને મારું મન સાધનાથી જાદુ થયું તેની સાથે વિષયભોગ કરવા માટે હું તૈયાર થયો. આ વાત કાંઈ પણ ઉપાયે મેં તેને પહોંચાડી, તેથી તેને ખૂબ જ આઘાત થયો. એને રજે શિયળાગળનો પ્રસંગ આવે એમ વિચારીને તેણે અણસણ (અનશન=ઉપવાસ) કર્યું. મને આ વાતની ખબર પડી

એટલે મારી મૂર્ખાઈનું-મારી દુષ્ટતાનું મને જ્ઞાન થયું અને મેં પણ અણસણનું ચરણ લીધું એ રીતે અમે બંને કાળ ધર્મ પામ્યા હું મનભગ-વિચારના પરિણામે અનાયૈ દેશમાં ઉત્પન્ન થયો. અહો ! મેં એ મુનિપણ જાગ્યું ન હોત તો આ અનાયૈ દેશમાં ઉત્પન્ન થાત નહિ પણ હવે શું કરું ? જેણે મારી પૂર્વસ્મૃતિને જાગૃત કરી તે અભયકુમાર મારા ખરા ઉપકારી છે પણ ક્યા તે અને ક્યા હું ? તેમને હું કેવી રીતે મળી શકું ? એ પિતા રજા આપે તો હું આર્યાવર્તમાં જાઉં અને અભયકુમારને જરૂર મળું.

અહંગકુમારની મૂર્ખાઈ ઉતરી ગઈ પણ તેના મનમાં આર્યાવર્તમાં જવાની અને અભયકુમારને મળવાની તીવ્ર તાલાવેલી જગાડતી ગઈ તેને ઊંઠતા બેસતા, હરતા ફરતા, ખાતાપીતા, આર્યાવર્તના વિચારો જ આવવા લાગ્યા તે પોતાને પ્રાપ્ત થયેલી પ્રભુમૂર્તિની શુભ પૂજા કરવા લાગ્યો.

એક વાર સમય બેઠને તેણે પિતા આગળ આર્યાવર્તમાં જવાની રજા માગી ત્યારે પિતાએ કહ્યું, 'હે કુમાર ! ક્યા આર્યાવર્ત અને ક્યા આપણો આદ્ય દેશ ! એટલે ફર તમને શી રીતે મોકલાય ? માટે અહીં જ રહો ને ખાઈ પીધને મજા કરો.'

અહંગકુમારે ફરી ફરીને પિતાને વિનંતિ કરી પણ પિતાએ તેને માન્ય ન જ કરી.

આખરે એક દિવસ શુભ વહાણમાં તેણે પેલી પેટી સાથે આદ્ય દેશમાં અને કેટલાક દિવસની મફત જાદ આર્યાવર્તની ભૂમિ પર પગ મૂક્યો. એ વખતે તેના મુખમાંથી નીચેના શબ્દો

સરી પડ્યા ‘ઓ ભૂમિ ! તને વારવાર વદન હો ! ઓ દેશ ! તને મારા સે કડો પ્રણામ હો ! તારી ગોદમા અનેક મહાપુરુષોએ પોતાનું જાનપણ વીતાવ્યું છે, તારી છાંછાયામા અનેક ઋષિ-મહર્ષિઓએ ધર્મની દવળ દરકાવી છે તારે પ્રત્યેક પ્રદેશ પવિત્ર છે, તારો દરેક આત્મ સસ્કારિતાથી સુવાસિત છે તને માત્ર પુન પુન વદન હો તને મારા પુન પ્રણામ હો ’

આર્યાવર્તની ભૂમિમા જે દિવસનો પ્રવાસ કરતા જ અદગ કુમારનું મન વૈરાગ્યથી વાસિત થયું એટલે તેણે બધું ધન ધર્મકાર્યમા ખર્ચી નાખ્યું અને પેલી પવિત્ર પેઠી એક સદ્ય વારા ભેટે અભયકુમાર પર મોકલાવી આપી પોતે જાતે દીક્ષા લઈને મુનિ બન્યો

આદ્રક મુનિ વિહાર કરતા અનુક્રમે મગધ દેશમા પહોચ્યા અને ત્યાં વસતપુર નગરની બહાર આવેલા એક ઉદ્યાનમા ધ્યાન ધરીને ઊભા રહ્યા આ વખતે શ્રીમતી નામની તે નગરની શ્રેષ્ઠીપુત્રા તેમના પર મોહિત થઈ કે જે તેની પૂર્વ ભવન આ હવે તેઓ જેમ તેમ કરીને તેમણી ભાગી છૂટ્યા, પરંતુ ભવિતબ્યતા બળવાન છે એટલે કેટલાક વરસ પછી તેઓ વિહાર કરતા કરતા તે જ નગરમા પાછા આવ્યા

ત્યારે શ્રીમતીએ તેમને પારખી લીધા અને પોતાની રને નાળમા જકલી લીધા કાળક્રમે તેમને એક પુત્ર થયો

હવે આ કુમાર ફરીને સાધુજીવન ગ્રાળવા માટે તૈયાર થયા પણ તે વખતે નાનકડા બાળે તેમને કાચા સુતરથી વીંટી લીધા અને પોતાની મમતાળુ માતાને જણાવ્યું કે ‘ માતા

માતા ! મારા પિતા હવે કેમ કરીને જઈ શકશે ? મેં તેમને કાંચા સુતરના તાંતણે બરાબર વીંટી લીધા છે ' આ શબ્દો સાંભળીને આર્દ્રકકુમારનું મન પુત્રપ્રેમથી દ્રવિત થયું અને સંસાર છોડવાની હિમ્મત આવી નહિ તેમણે સુતરના આટા ગણ્યા તો તેની સખ્યા બારની થઈ એ પરથી નિશ્ચય કર્યો કે- બાર વર્ષ સુધી સંસારમાં રહીને પછી તેનો ત્યાગ કરીશ એ બાર વરસો પસાર થઈ જતા આર્દ્રકકુમારે શ્રીમતીની રજા લઈને દર્બી દીક્ષા ધારણ કરી અને સયમનું પાલન સુદર રીતે કરવા માંડ્યું તેમણે તપશ્ચર્યા પણ ધણી કરા અને એ રીતે દર્શન-આર્ય, જ્ઞાન-આર્ય તથા ચારિત્ર-આર્ય બની ગયા પછી તેમણે રાજગૃહીમાં પ્રભુ મહાવીરના દર્શન કર્યા અને પોતાની જાતને કૃતકૃત્ય કરી પ્રભુ મહાવીરે તેમના શુદ્ધ સયમના વખાણ કર્યા અહીં તેમને જલમકુમારનો ભેટો પણ થઈ ગયો

આર્દ્રકકુમુનિએ ગોશાવક તથા અન્ય ધર્મપ્રચારકો સાથે કરેલી વિશદ તત્ત્વચર્ચાની નોંધ ગાત્રક્રાંતિએ મધરેલી છે, પરંતુ તેમની ખરી મહત્તા તો તેમણે સયમમાર્ગમાં કરેલો પુરુષાર્થ હતો કે જેનાવડે તેઓ અનંત સુખના સાધનરૂપ નિર્વાણને તે જ ભવમાં પામી શક્યા

ઉપસહાર

મનુષ્યભવની પ્રાપ્તિ થવી જેમ અત્યંત દુષ્કર છે, તેમ આર્ય દેશમાં જન્મ થવો એ પણ અત્યંત દુષ્કર છે તેથી પ્રત્યેક સુશ મનુષ્યે આયત્ન પામીને આત્મકલ્યાણ કરવાની મહાન્ તકને ઝડપી લેવી ઘટે છે

૩

તક ત્રીજી

સત્સાધન

એક વસ્તુનું સાચું મહત્ત્વ સમજવા માટે તેની વિરુદ્ધ બાબતનું જ્ઞાન જરૂરી છે. અજવાળાની કિંમત ત્યારે જ સમજાય છે કે જ્યારે અધાસનો અનુભવ થાય છે. સુખનું મૂલ્ય ત્યારે જ સમજાય છે કે જ્યારે દુઃખના દિવસો પસાર થયાં હોય છે. સજ્જનતાની શ્રેષ્ઠતા ત્યારે જ સમજાય છે કે જ્યારે કોઈ દુષ્ટ ભેડે પાના પડી ચૂંબ્યા હોય છે. તે જ રીતે અનુકૂળતાનો સાચો ખ્યાલ પ્રતિકૂળતાની તુલના કર્યા વિના આવી શકતો નથી. એક આ વાત જ મનુષ્ય જરાબર સમજી લે તો કેવું સારું ? આ બામનમાં કિંજર ત્રણ વધિકતુ ઉલકરણ વિચારવા યોગ્ય છે.

કિકરદાસનો કાયાપત્રો

એક વખત કિકરદાસ નામના કોઈ ગરીબ વણિકે એક નિર્ઐય મહર્ષિને વદન કરીને કહ્યું કે ' પ્રભો ! હું બહુ દુખી છું, તેમાથી છૂટવાનો કોઈ ઉપાય બતાવો ' ત્યારે નિર્ઐય મહર્ષિને જણાવ્યું કે ' કિકરદાસ ! ધર્મનું આધન કરો એટલે બધા દુખો દૂર થશે '

કિકરદાસે આવા જવાબની અપેક્ષા રાખી ન હતી તેની કારણ તો એની હતી કે ' નિર્ઐય મહર્ષિ કૃપા કરીને મને મસ્તક પર હાથ મૂકશે કે કોઈ જતર કરી આપશે યા તો કોઈ એની સાધના બતાવશે કે જેથી મારા તમામ દુખો દૂર થઈ જશે ' એટલે તેણે મહર્ષિને કહ્યું ' પ્રભો ! હાન મારા યોગો અનુદૂળ નથી હું મવારથી સાજા સુધી અને કેટલીક વાર તો મોડી રાત સુધી કાળી મજૂરી કરું છું, ત્યારે મારું કંઈ બગાય છે આ હાનતમા હું ધર્મનું આરાધન કેવી રીતે કરી શકું ? '

નિર્ઐય મહર્ષિએ કહ્યું ' મહાનુભાવ ! તમારા સંયોગો તો તમારા જ સારા છે પણ ખામી એટલી જ છે કે તેનું તમને યોગ્યતાને જ્ઞાન નથી મારું આ કહેવું કદાચ તમારું મન એકંદમ ઉતરશે નહિ, પણ તમારી આસપાસ જે વિચાર સંજ્ઞા સૃષ્ટિ દેવાયેલી છે, તેનું યથાર્થ નિરીક્ષણ થશે એટલે તમારું બરાબર મનગત જશે. જેનું પતંગિયું, જેણે મીઠું, જેણે માખી, જેણે મરજર, જેણે કાગડો, જેણે મેઘ, જેણે ગીવ, જેણે દૂત, જેણે બકરી, જેણે ઘેડું, જેણે રાત્રી અને જેણે બળદ જેવું જીવન ગાળી રહ્યા છે ? અને તેમાંથી પ્રાણીઓ

ની સરખામણીમાં તમારા સયોગો કેટલા બધા અતુરૂણ છે ? તમને મનુષ્યનો અમૂલ્ય ભવ પ્રાપ્ત થયો છે, એ જ તમારા અતુરૂણ સયોગોનો ખૂબ મજબૂત પુરાવો છે

‘ અને જુઓ કે મનુષ્ય તરીકે તો ધણાંયે જીવે જન્મે છે પણ તે એવી ભૂમિમાં જન્મે છે કે જ્યાં ઉત્તિ, વિકાસ, પ્રગતિ કે અબુદ્ધય માટેનું કોઈ સાધન હરતી ધરાવતું નથી જ્યાં તમે કર્મભૂમિમાં જન્મ્યા છો કે જ્યાં અસિકર્મ મસિકર્મ અને કૃષિકર્મ આદિ કર્મો વિદ્યમાન છે અને ધર્મના આરાધન કરવા માટેના અનેક સાધનો મૌજૂદ છે એમાં પણ તમારો જન્મ સાદીપચીથ આર્ય દેશોની અદર વધે છે કે જ્યાં સત્સાધનના વિશેષ તક રહેલી છે જરા અનાર્ય દેશે પર નજર કરે અને ત્યાં વસના લોકોના જીવનનો ખ્યાલ કરે એવા તમને જણાઈ આવશે કે તમારા સયોગો ધર્મારાધન કરવા માટે કેટલા બધા વધારે અતુરૂણ છે

‘ જુઓ, પેલો ઉત્તર કટિબંધના મતિ રીતનળ પ્રેશમાં જન્મેલો એરિકમે તે સવારમાં જાડીને શિકારની ગોધમાં નીકળે છે અને જાન સોસટના સાજુસ કરે છે ત્યારે એકાદ વોવરસ કે એકાદ સીલને (એક જાતનું પ્રાણી) પકડી લાવે છે તે બરફના ધરમાં રહે છે અને જામડાના કપડા તથા આમદારની પથારી વાપરે છે નથી તે કોઈ વાર સ્નાન કરતો કે નથી તેની પાસે એટલા પ્રાણીનાં સંગ્રહ શરીર મેલું જણાય તો પોતાનાં જીભ વલી ચાગીને સાફ કરે છે

‘ જુઓ, પેલો આફ્રિકાના જંગલમાં જન્મેલો હાનસી તે પણ સવારથી સાજુ સુધી જંગલી પ્રાણીઓની સાથે લડે છે

અને ઘાસનો એક ઝુપડીમા જેમનેમ પડ્યો રહે છે રાત્રે
 પણ તેને ઘેન પડતુ નથી રખે કેઈ હિસાબાદી આનીને
 હુમકો કરે નહિ, તેની તેને પુત્રી તકેદારી રાખવી પડે છે
 એ જ જગત, એ જ નીચો અને એ જ જગતી પશુઓની
 જ તેતુ લવન પૂર ધાય છે

‘લુઓ, પેલો સરહદમા જન્મેલો પગલુ તે તાનપણથી જ
 બદ્ધની મિત્રતા જ છે અને તેના નેર પર જ લગે છે
 લોકો કંઈ, ગામો ભાગવા અને વિરોધીઓના ખૂન કરવા
 તેને એ બદ્ધાતુનીનું કામ ગણે છે અને તેવા કામોમા જ પોતાની
 નિરોગી રોડમા મૂકે છે

‘એ રીતે બીજી પણ અનેક અત્યાચાર બલિઓના લવન
 લુઓ અને પડી કોડ કે તમારા નયોગો પ્રતિદુષ્ટ છે કે
 અનુદુષ્ટ ?’

કેંક મેં કહ્યું ‘પ્રત્યેક આ મધા કરતા તો મારા મરોગો
 જ કરે વધારે અનુદુષ્ટ છે, પણ આ વાત આજ મુખી મારા
 સમજવામા આવી ન હતી, કારણ કે હું મારા મરખામતી
 આ દેશના અન્ય લોકો નાથે મરતો હતો’

નિમિષ નહરિએ કહ્યું ‘મહાનુભાવ’ એ મરખામતીમા
 પણ તમારા નયોગો ખરાબ નથી તમે ઉત્તમ માતા અને
 ઉત્તમ પિતાના સન્માન છે વળી પાને ઉદ્ધિયેથી પૂર્વે કે
 એવે કે તમારા મરીરમા કેઈ બાત ની જોડખ પણ નથી જે
 માનુનો આધાર છે, નૂપ છે, બહેન છે, વૃદ્ધ છે, લગ્ન
 છે, જેમના દાય પાના અગત્ય દરદર નથી કે પદ’

જ્યાં છે તે બધા કરતા તમારા સયોગો કોઈ રીતે ખરાબ નથી, જો કે સારા છે પણ તમે શરીરે પણ નીરાળી છે ત્યારે તમારે વૈત્તિના, તમારે ઉમરના કે તમારા સબ વીજો પૈકી અનેક મનુષ્યો નમ, ખાની, ગાંડા, ન અક્ષી, મરડો, અણખું, પાન, શોધ, લગન, ગરન-શૂળ, કર્ણુશૂળ, પાર્શ્વશૂળ, અરમ, પ્રમેહ, મધુપ્રમેહ, રક્તચાપ, નિદ્રાનાશ, રક્તદામ, મારકદામ, રાહત્યમા વગેરે અનેક ગંગોળી પીડતા દશે એમ્મે તેમના કરતા તમારા સયોગો ધર્મકરણી કરવા માટે વધારા અનુકૂળ છે કેમ આ વાત બરાબર છે કે નહિ ?

કિ કરદાસે હાથ ભેડીને કહ્યું ‘પૂજ્ય ! વાત માચી છે હવે હું કશાપિ પણ એવું નહિ કું કે મારા સયોગો અનુકૂળ નથી’

તે માલગીને નિર્મથ મહર્ષિએ બોલ્યા કે ‘કિ કરદાસ ! તમારા સયોગો અનુકૂળ નથી એ વાત તમારા મનમાંથી હું બૂલી નાખવા માશુ છું એટલે જ નહિ પણ તમને એ વાત હસાવવા માશુ છું કે તમારા જાનના સયોગો ધર્મકરણી કરવા માટે ઘણા અનુકૂળ છે, કારણ કે આ જાનની પ્રતીતિ થયા વિના તમારો ઉત્સાહ ધર્માચરણમાં વધે તેમ નથી’

કિ કરદાસે નમતાથી કહ્યું ‘ભગવત ! આ બધી વાત માચી પણ સમયના અભાવે હું ધર્મકરણી કરી શકું તેમ નથી એનો ઉપાય શું ?’

નિર્મથ મહર્ષિએ તેનો પ્રત્યુત્તર આપતા બોલ્યાં કે -

“ ચત્વાર પ્રહરા યાન્તિ, યુષ્માક ગૃહલેષ્ટિઃ ।

તેષા પાદ તદથ વા, કર્તવ્યો ધર્મસગ્રહ ॥ ”

તમારા ચાર પહોર ઘરકામમાં બ્યતીત થાય છે, તેમાંથી
 ૧) પહોર કે તેનો પણ અરધો ભાગ ધર્મ કરવામાં ગાળવો
 એટલે તમારા સમયને વ્યવસ્થિત કરો અને તેમાંનો અમુક
 સમય ધર્મકરણી માટે જાળવ્યો કાઢો તો સરળતાપૂર્વક તે થઈ
 શકે તેમ છે વધારે સ્પષ્ટ કહું તો તમારી પાસે સમયનો
 સંકેત નથી પણ તેનો ઉપયોગ કેમ કરવો એ દૃષ્ટિની ખામી
 છે તમારા જેવી ક્રિસ્તિયન ખીજ પણ અનેક મનુષ્યો કહે છે,
 પરંતુ તમે બધા સમયની ખગી કિમત સમજો છો ખરા ? તમે
 છીડીને સૂઓ છો ત્યાં સુત્રીનો તમારો સમય કેવા કાર્યોમાં કેવી
 રીતે ગાળે છે તેનો તાળો મેળવી લ્યો તો જ ખબર પડે કે
 તમને સમયની કિમત કેટલી છે, પણ મહાનુભાવ ! ખગી વાત
 તો એ જ છે કે જે બાબતમાં રસ હોય તેમાં ભેળેતો સમય
 મગી રહે છે અને જેમાં રસ નથી તેમાં સમયનું જાણવું
 આગળ ધરવામાં આવે છે જ્ઞાની પુરુષોએ આ રીતની આત્મ
 કલ્યાણ પ્રત્યેની બેદરકારીને 'પ્રમાદ' નું નામ આપ્યું છે અને
 તેનું મેવન સમય માત્ર એટલે ફાલુનો સેકડેમે ભાગ પણ
 કરવું નહિ તેવી સ્પષ્ટ ચેતવણી આપી કે આ રહ્યું તે
 પવિત્ર શબ્દો.

૪ "પીઠુ લુઈ પાદડુ જેમ રાત્રિના સમૂદ્રે પચાર થયે
 (કાને કરીને) પડી બાય છે, તેમ મનુષ્યોનું લવન પણ
 આયુષ્ય પૂર્ણ થયે પડી બાય છે, મટે હે ગૌતમ ! સમય
 માત્રનો પ્રમાદ કરીશ મા

૪ મી ઉત્તરાધ્યયનસૂત્ર અધ્યાયન નવમું શ્રમકુ લયન ન મહાવીરે
 પેા ના પદ્મિય મી ગૌતમશ્રીએ દેવેતે ૧૭૦૦

દામદાના અગ્ર ભાગ પર અવવળીને રહેલું ઝાકળનું બિંદુ જેમ ઘોડી વાર જ રહી શકે છે, તે જ પ્રકારે મનુષ્યોના જીવનનું બાળીને હે ગૌતમ ! સમય માત્રનો પ્રમાદ કરીશ મા

વળી બહુ બહુ વિદ્યોથી ભરપૂર અને ઝડપથી ચાલ્યા જતા આયુષ્યવાળા જીવતરમા પૂર્વે કરેલા દુષ્કર્મને જાદવી ફર કર હે ગૌતમ ! તેમા સમય માત્રનો પ્રમાદ કરીશ મા

તારું શરીર જીર્ણ થવા લાગ્યું છે, તારા કેશ સ્વેદ થવા લાગ્યા છે, તારા કાનોની શક્તિ હીણ થવા લાગી છે, માટે હે ગૌતમ ! સમય માત્રનો પ્રમાદ કરીશ મા

પદ્મથો પ્રત્યે અરુચિ, ગડગુમડના દર્દ, વિશુચિકા વગેરે જીર્ણ જીર્ણ બલતના રોગો તને સ્પર્શ કરે અને તેનાથી તારું શરીર કષ્ટ પામે કે નાશ પામે, માટે હે ગૌતમ ! સમય માત્રનો પ્રમાદ કરીશ મા

નારદકતુનું ખીલેલું કમળ, જેમ પાણીથી ઉત્પન્ન થવા છતાં નિરાશુ રહે છે તેમ તું આસક્તિથી નિરાશો રહે અને સર્વ વસ્તુના મોહથી રહિત થા હે ગૌતમ ! તું સમય માત્રનો પ્રમાદ કરીશ મા

કાળાવાળા માર્ગથી ફર થઈને તું મહાધોરી માર્ગ (નિર્ન માર્ગ)મા આ યો છે, માટે તે માર્ગ પર નજર રાખી હે ગૌતમ ! સમય માત્રનો પ્રમાદ કરીશ મા

લલટા માર્ગે ચડી જઈને નિર્બંધ ભારવાહક (બોળે ઉપાડ નાર-મજૂર) પછી ખૂળખૂળ પીડાય છે, માટે હે ગૌતમ ! તું માર્ગને ભૂલીને સમયમાત્રનો પ્રમાદ કરાશ મા

હે જોતમ ! તું મોટા સનુક્રને તરી વળીને લગલગ કાઠે આવી પહોંચ્યો છે, તો તેનો પૂર્ણ પાર પામવા માટે શીઘ્રતા કર હવે તું સમયમાત્રનો પણ પ્રમાણ કરીશ મા

હે જોતમ ! તું ગામ અને નાશમા સયમી, શાંતી અને નિરસકત થઈને વિચર તથા શાંતિમાર્ગની વૃદ્ધિ કર, તેમા સમયમાત્રનો પ્રમાણ કરીશ મા ”

કિંકરદામે કહ્યું ‘ પ્રભો ! આ શબ્દો સાલળીને માર આપની પાસે એકવાર કરવો જોઈએ કે-હું મહાપ્રમાદી છું અને મેં આજ સુધીનું જીવન ઘોર પ્રમાદમા જ વ્યતીત કર્યું છે ખરેખર ! હું મહામૂઢ છું અને મૂર્ખોનો વિરોધધિ ૩ નહિ તો આજ સુધી મને આથી રીતે વિચાર કરવાનું સૂઝે કેમ નહિ ? ’

નિર્વચ મહર્ષિએ કહ્યું ‘ કિંકરદાત ! તમે મનુષ્ય હો, મતિવાળા હો, હિતાક્રિાને સમજી શકો તેમ હો અને હિત માર્ગમા પુરુષાર્થ કરી શકો તેમ હો એટલે વ્યભિક્ત રૂપે મૂઢ કે મૂર્ખ નથી, પરંતુ તમારી બુદ્ધિ, વિવેકશક્તિ અને કુશલતાને તમે ધર્મના હોનમા વાપરી નથી, એટલે તમને જીવનની આગી લાગે છે અને તે સ્વાભાવિક છે કારણકે પછી તમારાં એ શક્તિને ધર્માચરણમા મારો વાપરો અને તમે આતરી યજો કે તમે સુખ, શાંતિ અને ક્ષત્રેક હો

કિંકરદાને પોતાનું મનુષ્ય નિર્વચ મહર્ષિનું સંકુલન અને તે ગદગદ કાઠે જોઈએ કે ‘ સ્વરૂપ ! આજે આખો પરથી અદાનના પાંચે દિવસ સ્વરૂપ સ્વરૂપ

અધુઓએ મારી આવી જાતના દર્શન કર્યા ખરેખર ! હું ધન્ય છું, હું કૃતપુણ્ય છું કે તમારા જેવા શુરસાજનો મને સથેગ થયો. ઓ મારા વારણહાર ! હવે મને માર્ગ દેખાડો કે મારે ધર્માચરણ કેવી રીતે કરવું ?

નિર્ઘં ધ મહર્ષિએ કર્યું “મહાનુભાવ ! તમારા જેવા સુમુખુ ઓને માર્ગ બતાવવો એ અમારું પરમ કર્તવ્ય છે, એટલું જ નહિ પણ તે કાર્ય બળવતા અમને ખૂબ ખૂબ આનંદ આવે છે અને ખરૂં પૂરું તો આ કાય અમે ઉપકાર બુદ્ધિથી કરતા નથી પણ અમારા પોતાના આત્મસતોષ ખાતર જ કરીએ છીએ હવે આપણે મૂળ સુદા પર આવીએ સાસ્ત્રક્રમેને કહ્યું છે કે—

“ પૂજ્યપૂજા દયા દાન, લીધયાત્રા ચપસ્તપ ।

શ્રુત પરોષકાશ્વ, મર્ત્યજન્મફલાદયમ્ ॥ ”

મનુષ્ય જન્મેતુ ફલ આઠ બાબતોથી મળે છે

(૧) પૂજ્યપૂજા એટલે મુખ્યત્વે પૂજનીય શાગ-દ્વેષ રહિત શ્રી વીતરાગ પ્રભુની પૂજા, કથન કામિનીના ત્યાગી આરિતપાત્ર શુભની પૂજા તથા વડીલો પ્રત્યે પરમ આદરભાવ એ બાબતમા તમારે આજથી પ્રવૃત્તિ કરવી જા નગરમા સુદર આવિશાન મદિગા છે અને તેમા દેવાધિદેવની પરમ મંગલમય મૂર્તિઓ બિરાજે છે, એના તમારે નિત્ય દર્શન કરવા અને સેવાપૂજા કરવી અને વીતરાગ શ્યાવના કેળવવી આ નગર મા સુદર પૌષધશાળાઓ અને ઉપાશ્રયો છે ત્યા અવારનવાર ઉત્તમ સાધુસતો આવે છે તેમની પાસે જતા રહેવું અને તેમને યોગ્ય વદન કરીને તથા તેમનો ઉચિત વિનય જાળવીને

તેમની હરેક પ્રકારે સેવા-શુશ્રૂષા કરવી તેમનો કલ્યાણકર હિપ્તેશ સજાવે, મનના જે સચ્ચે હોય તે ટાળવા, જને ત્યાગસ્થાવના દેગવવા પ્રયત્નશીલ રહેવું વગી તમારા માતા-પિતા કે નુરખી જે મધ હયાત હોય તેમના પ્રત્યે પરમ આદર ગણવે

(૨) દયા એટલે કરુણા કે અનુકંપ તમારે કોઈ પણ પ્રાણીનો વધ કરવો નહિ ખામ કંગને કોઈ હાવતા-ચાવતા પ્રણી-પશુઓનો વધ કદી ન કરવો, પોતાના સુખને ખાતર ન ય પ્રાણી યોને મારવાની બુદ્ધિ રહેવી છે ત્યા સુધી સચી દયા હવે થતી નથી, માટે અતરથી તો કોઈનું ય જરા પણ અહિત કે વની કે નુકશાન કરવાની ભાવના ગણવી નહિ મારણ પ્રમો મુક્તિ નિ સાનો પ્રસંગ આવે ત્યા પણ બને તેટલી યત્ન-જયણા કરી

(૩) દાન એટલે પોતાની વસ્તુ હિતબુદ્ધિથી બીજાને આપવી તમે ગ્રીમતા નથી અને તમારે પાસે દાન આપવા માટે પુષ્કળ ધન નથી મો દાન કેમ જાપી શકો? એ વત મનમાથી કાઢી નાખો તમારા પાસે જે કે હિંદોષ તેમથી એક પછ બીજાને હિતબુદ્ધિથી આપે એટલે તમે દાનના માર્ગે છે એમ સમજવાનું છે વધા નહિ તો અનુકરણ રાટલો પણ ગરીબ ગરબાને આપો વિશેષ નહિ તો આકૃતમા તપાસેલા એને બાતમહેનની મદ કરા અને ઘેર કોઈ સાધુ-સત આવે તેમને સુધાર બુદ્ધિ? જમ હિંદુ મિત્ર ભાવવડે શિક્ષા આપવાની જવાબા ખોલ

(૪) તીર્થયાત્રા એટલે તીર્થની યાત્રા જેનાવડે તરાય ત તીર્થ રહેવાય નવા એટલેએ વધ ન કરે

એક વખત પણ જાઓ અને જે ચાર દિવસ રોકાઈને ત્યાના પવિત્ર વાતાવરણનો લાભ લ્યો આ પવિત્ર ભૂમિમા કોઈ પણ ભાગ એનો નથી કે જ્યાં એકાદુ તીર્થ પાંચ પચીસ ગાઉના ગાળામા આવેલુ ન હોય કદાચ એ તીર્થ જટુ મોટુ નહિ હોય તો પણ ત્યાના ધ્યાનિક મયોગે સુજળ તે જ્ઞાન અને લાખો મનુષ્યને પુણ્યલવનની પ્રેરણા કરતુ બરે

(૫) જપ એટલે રટણ તમારે હુમેશા પ્રાત કાળમા જાડીને ૫૫ પરમેષિને નમસ્કારરૂપ પરમ પવિત્ર નમસ્કાર મંત્રનો ૧૦૮ વાર જપ કરવો એટલો ન જની શકે તો પછી યથાશક્તિ કરવો, પણ કરવો અવશ્ય એ મહામંત્રકારી મંત્રના જપથી આભિદ્ધિ અને નવનિધિના પ્રાપ્તિ થાય છે અને જીવનના સકળ મનોરથો મરજતાથી પૂરા થાય છે આધ્યાત્મિક વિકાસક્રમમા પણ તેનુ સ્થાન અનેક છે એટલે તેના નિરંતર જપથી ધર્મચગ્ગુમા તમારી પ્રગતિ શીઘ્ર થશે

(૬) તપ એટલે નાનો મોટો કોઈ પણ જાતનો ત્યાગ પર્વતિયિ દાય ત્યારે અવશ્ય ઉપવાસ કરવો તે ન જાને તો એકાસણ કે આયજિન કરવુ અને તે પણ ન જાને તો ડેવરો બેઆમણ કે રસત્યાગ પણ કરવો વગી હુમેશા જૂખ કરતા કાઈક ઓહુ જમણુ, જહુ સ્વાદિયા યણુ નહિ અને વિકાર ઉત્પન્ન થાય તેવા તામસિક પાંચો વાપરવા નહિ રોજ સવાર

× નમો મરિહતાણ । નમો સિદ્ધાણ । નમો બ્રાહ્મરિયાણ ।

નમો હરમ્જ્ઞાણ । નમો હોષ સંવદ્ધાહણ ॥

પસો પદ્મમુકારો, સંવદ્ધાવ્વજાતણો ।

મમલાણ ચ સંવેસિ, પદ્મ હરદ મગલ ॥

મા દીને પોરિસીન કે નવકારમીન ધારવી અને ગુરુને વદન
મવા જતી વખતે તેણે પ્રત્યાખ્યાન કરવું એટલે કે તે અગેની
પ્રતિના ધારણ કમ્બી તને ન જમણુ એવી પ્રતિજ્ઞા પણ એક
મનુ તપ જ છે, કારણ કે તેનાથી ચોવીન કલાક પૈકીના બાર
કલાક સુધીમા આહારનો ત્યાગ થાય છે

(૭) શુભ એટલે શાસ્ત્ર હમેશા યોદા વખત શાસ્ત્રનો
અભ્યાસ કરવો. તેનાથી ઘણું નવું બહુ શકાય છે અને મનની
વૃત્તિઓ સુધરતી રહે છે. કહ્યું છે કે જ્ઞાન એ ત્રીજું લોચન છે,
બીજે સૂર્ય છે, ન હરી શકાય તેવું ધન છે, સુવર્ણ વિનાનું
આભૂષણ છે ટીપે ટીપે સોવર લસાય અને કાકરે કાકરે પાળી
બધાય તેમ યોદા યોદા અભ્યાસ કરતાં છેવટે જ્ઞાની બની
શકાય છે. આ અવસ્થામા કેમ અભ્યાસ કરી શકાય તેવો ખ્યાલ
કદી પણ કરવો નહિ, કારણ કે ધર્માચરણ કરવા માટે અને જ્ઞાન
મેળવવા માટે કોઈ પણ અવસ્થા કે ઉંમર બાધક નથી. 'લેખ્યા
ત્યાથી મવાર'ના ન્યાયે એ દિશામા પ્રયત્ન શરૂ કરી દેવો. મોટી
ઉંમરે જ્ઞાનાભ્યાસ શરૂ કરીને પણ મનુષ્યો મહાવિદ્વાન થયેલા
છે. મહાન તાર્કિક શ્રી સિદ્ધસેન દિવાકરના ગુરુ 'શ્રી વૃદ્ધવાદી'
એ જ રીતે મહાવિદ્વાન થયા હતા.

(૮) પરોપકાર નાનું મોટું કોઈ પણ પરોપકારનું કાર્ય

* પહર રિવસ ચડે તમાસુધી કોઈ પણ પ્રકારનું ખાનપાન ન વાપ
રવાનો નિયમ

+ સૂરોદયથી બે વડી સુધી કોઈ પણ પ્રકારનું ખાનપાન ન વાપ
રવાનો નિયમ એ નિયમ પૂરો થયે નમસ્કાર મનની ચણના કર્યા પછી
હાલજીપાપુરી કરી શકાય.

કરવું હાની હાથીના જેવું કરે અને કીડી કીડીના જેવું કરે, પણ જે મનુષ્યો નિગતર કોઈ ને કોઈ ભાતનો પરોપકાર કરતા રહે છે તેમનું જીવન ધન્ય છે આ પરોપકારના પ્રકારો અનેક છે પણ તે બધાનો સાર એક જ છે કે-બીજાને ઉપયોગી થવાની વૃત્તિ રાખવી પણ માત્ર એકવરેટા કે હીનસ્વાર્થી થવું નહિ

ધાર્મિક જીવનની ઉચ્ચ કક્ષાએ પહોંચવાની આ સામાન્ય ભૂમિકા છે અને તેને અનુસરવાથી તમે ક્રમશઃ ધર્માચરણમાં આગળ વધી શકશો ”

નિર્બંધ મહર્ષિના આ માર્ગદર્શનથી ક્રિકરદાસના મનનું સમાધાન થયું તેને હવે લાગવા માડ્યું કે પોતે ધનાચરણ જરૂર કરી શકે તેમ છે અને તે સરલતાથી કરી શકે તેમ છે એટલે તેણે નિર્બંધ મહર્ષિ આગળ એ આઠે બાબતોને જીવનમાં યથાગતિ ઉતારવાની પ્રતિજ્ઞા લીધી

નિર્બંધ મહર્ષિએ કહ્યું ‘ક્રિકરદાસ ! હજી એક બાબત નો ખુલાસો કરો. રહી જાય છે તમે મને હું ખમાથી દૂરવા નો ઉપાય પૂછ્યો ત્યારે તમારા મનમાં આર્થિક હું ખમાથી દૂરવાની કંપના હતી અને તે મારા ધ્યાનમાં જ હતી, પણ સસારના અન્ય હું જોના પ્રમાણમાં આર્થિક હું જ એ બહુ મોટું હું જ નથી તમે જન્મ હું ખનો વિચાર કરો, જરા હું ખનો વિચાર કરો અને મરણ હું ખનો વિચાર કરો તો એ ખ્યાલ ખરાબર આવી જશે એટલે મેં પાંડાને ન પકડતા થઈને પકડ્યું અને તે જ સાચી રીતિ છે અને એ વાત તમે

લક્ષ્મી લેજે કે લક્ષ્મી આવે છે તે પુણ્યના મયોગથી જ આવે છે એટલે ધર્મ કરનારને તેનો લાભ સ્વાભાવિક રીતે જ થાય છે જેમ રાજાનું આગમન થતા તેના હુજુરિયાઓ તેા કુદરતી રીતે જ આવી પહોંચે છે તેમ ધર્માચરણની ગરૂઆત થતા લક્ષ્મી એની મેળે આવવા માટે છે તેથી જ શાસ્ત્રકાગેએ કહ્યું છે કે —

“ ધનદો ધનમિચ્છતાં, કામદ કામમિચ્છતામ્ ।

ધર્મ દવાપવર્ગસ્ય, પારમ્પર્યેણ સાધકઃ ॥ ”

ધર્મ એ જ ધનના અર્થાને ધન આપનારો છે, કામના ઈચ્છકને કામ આપનારો છે અને પરપરાથી મેલનો પણ સાધક છે

માટે જાજવી તમે ધર્માચરણની ગરૂઆત કરી દો અને તમારા સઘળા હુ જો દૂર થઈ જશે.

નિર્ઝય મહર્ષિના સત્સગથી કિ કરવાતનો ધ્યાપણો કર્યો ગયો કહેવાની ગરૂર લાગ્યેજ છે કે એવા રખતમા તે સતેરી, સુખી અને ધાર્મિક બનીને મનુષ્ય જીવનની સાધકતા કરવા માટે શક્તિમાન થયો

સહૃદય પાસકે એ વાતનો સ્વીકાર જરૂર કર્યો કે આજ્ઞા હાલત, આપણી મનોશા પણ કિ કરવાસ લેવી જ છે અને તેથી જે સાધનોવડે તેણે પોતાની કાયાનો પલો કર્યો, પોતાના જીવનને સુધારી લીધું તે જ સાધનોવડે આપણી કાયાને પલો કરવાની જરૂર છે, આપણા જીવનને સુધારી લેવાની આવશ્યકતા છે

સત્સાધનોની પ્રાપ્તિ એ માનવજીવનને સાર્થક કરવાની ત્રીજી મહાન તક છે, તેથી તેનો જને તેટલો સદુપયોગ કરી લેનારાઓ સુદી અને શાશ્વ છે, કુશલ અને કાબેલ છે તથા અનુભવીઓમા અત્રેસર છે બીજી રીતે કહીએ તો જે મનુષ્યો ઉત્તમ કુળમા જન્મવા છતાં, પાવે ઇદ્રિયોનુ સંપૂર્ણપણે પામવા છતાં, નિરાગી છતાં, હીર્ષાયુષી છતાં, સદૃશુષ્ટનો યોગ મળવા છતાં, સત્યાચોને સાબળવાની તક સાપડ્યા છતાં અને તેમા જણાવેલા સિદ્ધાંતો જરાબર છે એમ સમજ્યા છતાં ધર્મનું આચરણ કરતા નથી, તે ખરેખર મૂઢ અને મૂર્ખ છે કે જે હાથમા આવેની બાજી હાથે કરીને હારી જાય છે

મનુષ્યભવ, આર્યદેશમા જન્મ અને સત્સાધનોની પ્રાપ્તિ એ ત્રણ મહાન તકોનો યથાર્થ ઉપયોગ કરનાર સાચો મનુષ્ય છે, સાચો આર્ય છે અને ખરેખરો સત્પુરુષ છે

મગલમય ધર્મ સહુનુ કલ્યાણ કરે।

ઇતિવામ્

